

3.646

839.7-31

У. П. ЯКОВЗЕН

ИИС
ЛИНЕ

1373-20

11-12-13

14-15-16

17-18-19

20-21-22

Синдатура

3.646

Презиме и име писца

11-1694

ЧУВАЈТЕ КЊИГУ!

239.7-31 Др. Јејер Јенс

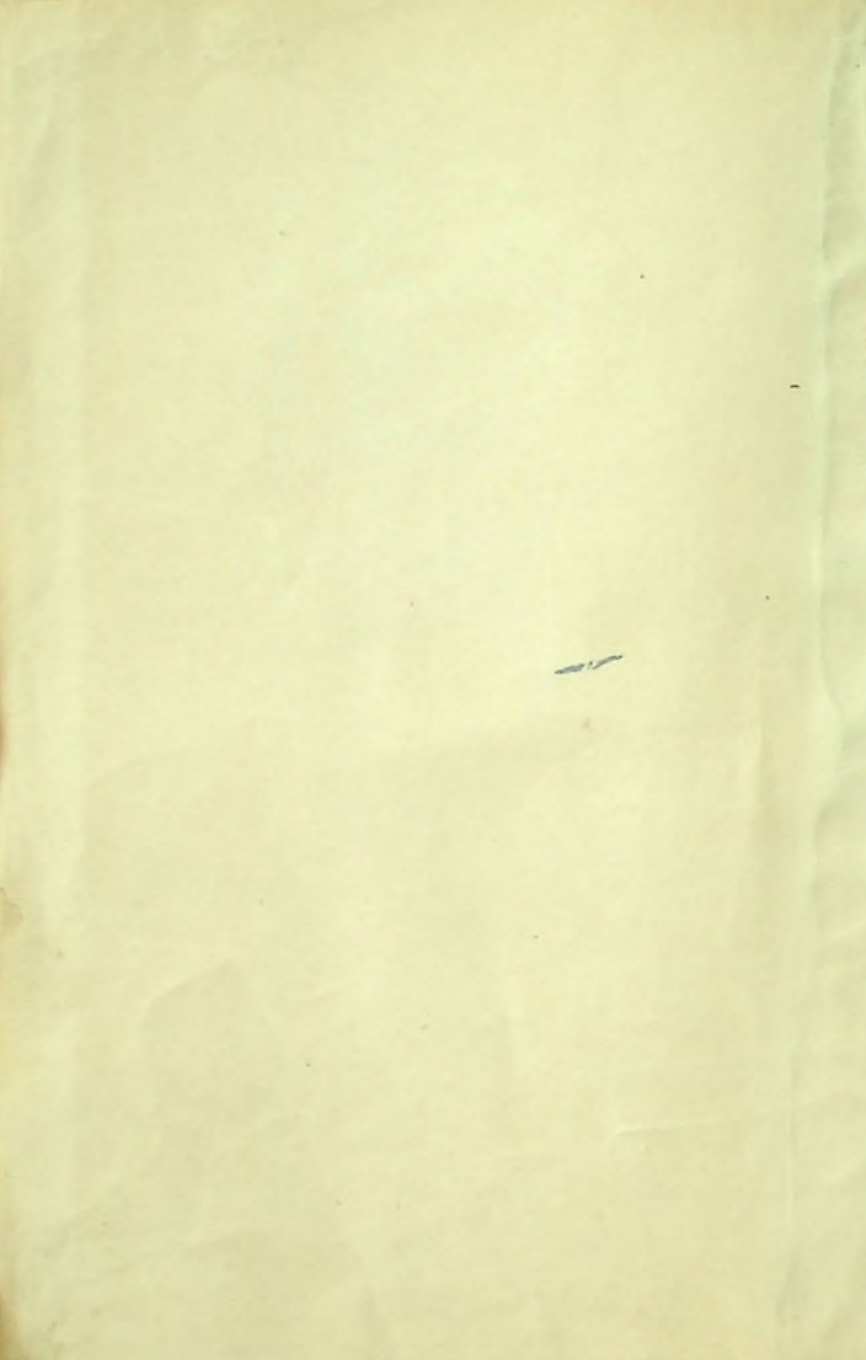
НАСЛОВ ДЕЛА

Милс. Лине

Место и год. издања

Београд 1944

Број карте читаоца	Датум враћања	Примедба	Број карте читаоца	Датум враћања
1515	22-IV	1374	14/XI	
1323	3-XII		-	
144	14-XII			
188	21-III			
338	27-III			
171	12-IV			
614	28-IV			
41	15-V			
33	12-VI			
639	21-VI			
1157	28-VI			
492	7-XII			
4.5.2012	MIB CC			

СВЕТСКИ РОМАН

Књига 6

1944

БЕОГРАД

ГРАДСКА БИБЛИОТЕКА
„РАДОЈЕ ДОМАНОВИЋ“
ПЕСКОВАЦ

Нилс Лине

РОМАН

НАРОДНА БИБЛИОТЕКА
ГРАДА ПЕСКОВЦА

Бр. 3.646

Струка 839.7-3

Написао

ЈЕНС ПЕТЕР ЈАКОВЗЕН

НАРОДНА БИБЛИОТЕКА
ГРАДА ПЕСКОВЦА

Бр. 1694

Одељење к

Струка II/j

ИЗДАВАЧКО И ПРОМЕТНО А. Д.

ЈУГОИСТОК

Превела с немачког
ВЕРА СТОЈИЋ

Корице и омот израдио
БУКА ЈАНКОВИЋ

Наслов оригинала:

J. P. JACOBSEN
NIELS LYHNE

Roman

ДРУГО ИЗДАЊЕ

3000—6000

Штампала
ШТАМПАРИЈА „ПЛАНЕТА“
У Београду, марта 1944

(Опште овлашћење Хем. централе бр. 23.597/XV-6 за потрошњу хартије у марту 1944)
[Одобрење Проп. бр. 228/43]

НИЛС ЛИНЕ

ГРАДСКА БИБЛИОТЕКА
„ПРАВДЕ ДОМАШЕН“
БЕСКОВАЦ

1

Имала је црне, сјајне очи породице Блидера са танким, као стрела правим обрвама, имала је њихов снажно развијени нос, њихову јаку вилицу, њихове сочне усне. Наследила је и ону њима својствену болно-чулну црту око усана и немирне покрете главе, али њени образи били су бледи а њена као свила мека коса припијала се глатко и равно уз облик главе.

Блидери нису били такви; њихове боје беху ружичасто и бронзано, коса чврста и коврцава, густа као грива; имали су усто пуне, дубоке, гипке гласове, који беху у чудесно добром складу са породичним кажама о бучним лововима предака, о њиховим свечаним јутарњим молитвама и безбројним љубавним пустиловинама. Њен глас, међутим, био је безбојан и безвучан.

Причам о њој каква је била у својој седамнаестој години; неколико година касније, после удаје, глас јој је постао звонкији, образи руменији; њено око, међутим, изгубило је од свога сјаја, али је изгледало готово још веће и тамније но пре.

Са седамнаест година, веома се разликовала од своје браће, а није постојао приснији однос ни између ње и њених родитеља. Блиндери, наиме, беху практични људи који су живот узимали онако какав јесте; радили су свој посао, чували свој сан, и никад им није падало на памет да изискују више или друкчијих забава но што су празник жетве и три до четири свечаности о божићним празницима. У суштини нису били побожни, али као што им никад не би дошла мисао да не плате разрезану им порезу, тако нису помишљали ни да Богу ускрате оно што је Божје; стога су редовно читали вечерњу молитву, о празницима ишли у цркву, на Бадњи дан певали божићне песме и двапут годишње одлазили на причешће. Нису били нарочито жељни знања, а што се њиховог смисла за лепоту тиче, они нипошто нису били непријемчиви за мале, осећајне песме, и када би дошло лето, када трава на ливадама постаје густа и бујна а усев на широким њивама почиње да класа, говорили би понекад једно другом да је време као створено за одлазак у поље. Али нарочито песнички настројене природе они нису били; лепота их није опијала, нису знали ни за неодређене чежње ни за снове будних очију.

С Бартолином, међутим, било је сасвим нешто друго; њу ни најмање није занимало оно што се дешава у стајама и на пољима, није имала смисла

за млекарство и остало газдинство — али баш нимало. Волела је стихове.

У стиховима је живела, у њима сањарила, у стихове је веровала више но у ишта друго на читавом свету.

Родитељи и браћа, суседи и познаници ретко би изустили реч коју би вредело саслушати, јер њихове мисли никад се нису винуте са земље или са послова које су управо радили, као што ни њихови погледи никад нису скретали са прилика и догађаја који су им били пред очима. Стихови напротив! Они за њу беху пуни нових мисли и дубоких поука о животу тамо напољу у широком свету где је брига црна а радост румена; изазивали су блиставе слике и пенушали се и преливали у звучном ритму и слику. Казивали су вазда о младим девојкама, а те младе девојке биле су племените и лепе — ни саме нису знале колико; њихова срца и њихова љубав важили су више но све богатство овог света и мушкарци су их носили на рукама, издизали високо, високо ка сунчевом сјају среће, поштовали и обожавали, били срећни што могу са њима да поделе своје мисли и снове, своје победе и своју славу. Поврх тога су још тврдили да су те срећне девојке потстакле све њихове замисли и извојевале све те победе.

А зашто да и сама не буде таква девојка? Оне су такве — оне су такве — и оне то ни саме не знају; зар ја можда знам каква сам? А песници

изрично тврде да то значи живети, да се живот не састоји од шивења, плетења, вођења куће и до-садних посеђивања. У суштини, иза свега тога није се ни крило ништа друго до онај помало болесни нагон да саму себе осети, она чежња да саму себе нађе, који се код младих девојака обдарених изнад просечности тако често буде; зло је било само у томе што се у целом кругу њених познаника није нашла ни једна једина надмоћнија природа по којој би њена обдареност могла да се мери; та ту није било чак ни једне сродне душе. И тако је Бартолина дошла до тога да себе сматра за нешто необично, јединствено, као неку врсту тропске биљке која — израсла под суровим поднебљем — тера само неко јадно лишће, док би у топлијем ваздуху, под пламеним сунцем, могла да развије витке стабљике са дивним украсом од цветова. То је, мислила је она, њено право биће, то је оно што би одговарајућа средина од ње начинила, и сањала је хиљаду снова о оним сунчаним пољима и гинула од чежње за својим сопственим богатим Ја, а притом је заборављала, што се тако лако заборавља, да чак ни најлепши снови, чак ни најдубља пламена чежња не могу ни за па-лац да повећају пораст људскога духа.

Тада се једног дана појави просилац за њу.

То беше млади Лине са Ленборгарда, последњи мушки изданак једне лозе која је кроз три генерације убрајана у најдаровитије породице читаве

покрајине. Као претседници општина, начелници или краљевски комесари, често одликовани и титулом правног саветника, служили су у зрелијим годинама свог краља и отаџбину вршећи савесно и одано своју дужност. У младости су на разборито смишљеним и савесно обављеним путовањима ради студија по Француској и Немачкој богатали свој пријемчиви дух знањима, уметничким уживањима и животним утисцима што их стране земље у тако обилној мери пружају. А када би се онда вратили своме дому, године проведене у иностранству нису остављане на страну уз остала стара сећања, као што се оставља успомена на какву свечаност чија је последња свећа догорела а последњи звук замро, — не, живот у завичају изграђиван је на темељима створеним у овим годинама путовања. Она интересовања што су их те године пробудиле и изазвале ни под којим условима нису смела да се изгубе, већ су свим средствима гајена и даље развијана, а пробрани бакрорези, скупоцене бронзе, немачка песничка дела, француске правничке расправе и француска филозофија беху свакидашње ствари и предмет свакодневних разговора у кући Лине.

Што се тиче њиховог начина и држања, кретали су се неком старинском лакоћом и љубазношћу пуном стила које су често биле у чудној супротности са незграпном достојанственошћу и неспретном укоченошћу њихових сталешких дру-

гова. Њихов говор био је широко заобљен, танано заоштрен, али помало тражено реторски, — то се није дало порећи; ипак је добро пристајао овим крупним, плећатим појавама висока, обла чела, слободних слепоочница, густе, коврцаве косе, бистрих, спокојно насмешених очију, танано грађена, помало повијена носа; доњи део лица, међутим, био је сувише здепаст, уста сувише широка, усне сувише пуне.

Као што су се и ове спољашне црте код младог Линеа слабије истицале тако је и интелигенција у њему такорећи омлитавела, и духовни потстреци као и племенита уметничка уживања на које је на свом путу наилазио нису у њему будили ни најмање стремљење ка вишем. Он се, додуше, по дужности савесно бавио њима, али његова ревност не беше потстакнута радосном свешћу да му душа добија полета и замаха, нити је награђена поносним сазнањем да су његове силе дорасле оном чиме се бави. Осећање задовољства што је испунио задатак беше његова једина награда.

Своје имање Ленборгард наследио је од стрица који је пре кратког времена умро, па се са традиционалног путовања по иностранству вратио кући да лично преузме управљање газдинством. Пошто су Блиндери сада били његови најближи суседи, а стриц је стално одржавао веома пријатељске односе са том породицом, направио је и он посету, видео Бартолину и заљубио се у њу.

Да се она заљубила у њега, беше то тако само по себи разумљиво.

Та то је једва једанпут човек из спољнег света, који је живео по великим, далеким градовима, где се читаве шуме торњева и шиљатих кровова оштро оцртавају на сунцем обасјаном небу, где ваздух трепери од звука звона, од брујања оргуља, од слатких тонова мандолине, док свечане поворке у блиставом шаренилу и посуте златом навиру широким улицама; где блеште мраморне палате, а грбови гордых племићских породица, по два и два, сјаје изнад белих капија, док горе на сведеним, каменим венцима украшеним балконима светлуцају лепезе и лепршају велови. То беше човек који је пропутовао оне крајеве куда су некад пролазиле победоносне војске, где су славне битке имена селâ и пољâ овенчале бесмртним сјајем, где се дим из циганских черги дизао изнад крошња шуме, док су црвене рушевине са брежуљака обраслих лозом гледале у насмејану долину у којој клопа пара воденички точак, а стада се уз звекет клепетуша блејући враћају кући, преко мостова са широким луковима.

О свему томе причао је он, али не као што чине песници, већ далеко природније и притом тако поверљиво и присно, сасвим онако како се овде код нас говори о оближњим селима и о суседној парохији. Говорио је и о сликарима и песницима, чија је имена дизао у небеса а о којима

она никад није слушала. Показивао јој је слике једних и читао песме других, у врту на брежуљку одакле се отварао видик на глатку површину фјорда и мрке таласе валовите пустаре. Љубав га је чинила песнички надахнутим, предео је добијао већу драж, облаци су се претварали у оне облаке који лебде на небу песничких творевина, а дрвеће је носило оно лишће које у баладама онако сетно трепери.

Бартолина беше срећна, јер њена љубав претварала је дан и ноћ у један низ песничких расположења. Било је поезије у начину на који му је ишла у сусрет, поезије у покрету којим би му, стојећи на брежуљку у сјају вечерњег сунца, махала последње збогом, а затим у неком сетном заносу одлазила у своју усамљену собицу, да несметано мисли на њега; а када би његово име поменула у својој вечерњој молитви, и то беше поезија.

Сада више није осећала ону неодређену чежњу и нејасну жудњу; нови живот са његовим расположењима пуним промена беше њој довољан, њене мисли и њена схватања разбистрили су се, јер сад је имала некога коме се слободно могла обраћати, без страха да ће можда бити погрешно схваћена.

И у другом погледу она се била променила: срећа је учинила да према родитељима и браћи буде љубазнија, налазила је да су они у ствари

разборитији а да имају и више осећајности, но што је она дотле претпостављала.

Онда су се венчали.

Прва година брака личила је на доба њихове веридбе. Али како је њихова заједница постепено старила, Лине више није могао пред собом да крије да му је досадило да својој љубави непрекидно даје нове и нове изразе, да се непрестано огрће наперјастим плаштом поезије, да стално шири крила за лет кроз сва небеса расположења и све дубине мисли; жудео је да у угодном спокојству мирно седи на својој грани и своју уморну главу дремљиво загњури у топло перје својих крила. Он није замишљао љубав као пламен који вечито пламса и букти, који својим јаким, жарким сјајем осветљава и најмирнији кутак живота и чини да све изгледа фантастично веће и удаљеније но што јесте. За њега је љубав увек била тиха жеравица, која из своје меке постеље од пепела зрачи равномерном топлином и у пригушеној сутонастој светлости тананим велом покрива оно што је удаљеније, а оно што је блиско чини још много ближе и приснијим.

Био је уморан, малаксао, није био у стању да подноси сву ту поезију, и као што риба која се гуши у врелом ваздуху чезне за бистром, хладном свежином воде, тако је и он жудео да чврсто стане на сигурно тле свакидашњег живота. То стање морало је да престане, крај му је морао доћи

сам по себи. Бартолина више није била неискусна у погледу живота и поезије, у томе је била исто толико искусна као и он сам; он је њој све дао што је у свом животу примио, а сада треба да јој и даље даје, али то беше немогућно, јер ни сам више није имао ништа. Једина утеха му беше да Бартолини претстоји срећа да постане мајка.

Бартолина је већ одавно са тугом опазила да се њено мишљење о Линеу постепено изменило, да он више не стоји на оној вртоглавој висини на коју га је у доба вереништва била поставила. Била је, наравно, још чврсто убеђена да је Лине оно што је у својим мислима називала песничком природом, али се у њој пробудио страх, јер испод плашта поезије почело је с времена на време да се појављује копито прозе. Утолико је она ревносније јурила за поезијом и тежила да васпостави раније стање, обасипајући мужа још већим богатством расположења, још јачим одушевљењем; али наилазила је на тако мало одзива да је самој себи изгледала готово сентиментална и извештачена. Трудила се још неко време да Линеа, који се опирао, повуче са собом; није хтела да поверује у оно што је исувише јасно наслућивала. Али када је најзад јаловост њених напора почела у њеној души да буди сумњу да ли њен дух и њено срце заиста садрже онакво безмерно богатство као што је дотле веровала, одједном је престала да обраћа на њега пажњу, постала хладна, ћутљива и уздржа-

на, и повлачила се у самоћу да на миру оплакује своје преварене илузије. Јер једно је увиђала — она је горко преварена, Лине се у дубини своје душе ничим није разликовао од њене раније околине; оно што је њу залудило беше једна сасвим обична појава: његова љубав окружила га је за кратко време пролазним ореолом духа и узвишености, као што то често бива код нижих природа.

Лине се забринуо и узнемирио због ове промене која је настала у њиховом односу; трудио се у неспретним покушајима да опет полети оним старим сањалачким летом, да васпостави ранији однос; али то је само допринело да Бартолини још јасније покаже колико је велика била њена заблуда.

Такво беше стање у њиховом браку када је Бартолина родила своје прво дете. Био је дечак и дали су му име Нилс.

II

Дете је на неки начин опет зближило родитеље, јер крај његове мале колевке нашли су се увек у заједничкој нади, заједничкој радости или заједничком страху. На њега су мислили и о њему говорили подједнако радо и подједнако често, а сем тога осећали су узајамну захвалност за дете, за радост коју у њему налазе и за љубав коју према њему гаје.

Али међу њима зјапио је ипак дубок јаз.

Лине се сав посветио свом газдинству и општинским пословима, а да у ствари није сам ни управљао нити уносио нешто лично своје; али је савесним трудом улазио у постојеће послове, посматрао све пун интересовања и био споразуман са разумним поправкама које су његов стари управитељ имања или старешина општине после темељног, веома темељног расуђивања предлагали.

Никад му није пало на памет да практично примени и искористи знања која је раније стекао, јер зато је имао сувише мало поверења у оно што је називао теоријом а сувише велико поштовање

према давнашњим навикама освештаним начелима
искуства која су остали називали истински пра-
тичним.

У ствари, није у њему било ничег што би ука-
зивало на то да није целог свог живота живео
овде, и то живео у оваквим приликама. Са изу-
зетком једне ситнице. А ова се састојала у томе
што је често по пола сата могао непомично да се-
ди на каквом обореном стаблу или камену крај
пута и у некој чудној ошамућености укочено гле-
да преда се, подигавши поглед изнад бујног зе-
ленила ражи или златног, тешког класја зоби. То
је било нешто туђе, то је потсећало на некада-
шњег Линеа, на младог Линеа.

Бартолина се у свом свету није снашла тако
одједном и без спотицања. Не, испрва се изјадала
кроз стихове стотине песника, затим је са целом
плитком баналношћу оног доба тешко уздисала
због хиљаде граница које су повучене у човечјем
животу, због његових стега и окова. Час би своје
тужбе одевала у племенити бес који бујицу сво-
јих речи као стреле управља на престо царева и на
тамнице тирана, час би се те жалбе појављивале
као тиха, самилосна туга, која гледа како богата
светлост лепоте бежи од једног слепог, ропски
настројеног поколења, потлаченог и притиснутог
од штуре запослености свакидашњице; други пут
би рухо њене жалбе био само један тихи уздах за

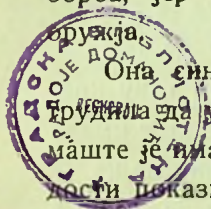
слободним летом птица или облака који тако лако лебди у бескрајну даљину.

Али временом се заморила од јадања, а немоћ туговања изазвала је сумњу и горчину у њеној души. И као што неки верници бију и ногама газе свог светитеља ако овај неће да покаже своју моћ, тако се она сада ругала обожаваној поезији и самој себи упућивала подругљиво питање, верује ли можда да ће се птица Феникс убрзо спустити у леју краставаца, или да ће се Аладинова чудесна пећина открити испод подрума за млеко; чак је у свом детињастом претеривању налазила задовољства у томе да месец назива зеленим буђавим сиром а руже „потпуријем“. Притом је имала осећање као да се тиме свети, али не без нејасне стрепње да је то хуљење на божанство.

Покушај ослобођења који беше у основи ових њених напора није успео. Поново је потонула у своје снове, у снове свог девојаштва, само са том једином разликом што их сада никаква нада није више осветљавала; уверила се да су то само снови, далеке, замамљиве фатаморгане које никаква чежња света не може да привуче на њено тле. Ако се дакле сада предавала овим сновима, било је то само с унутарњим немиром и упркос гласу који је опомињао и пребацивао јој да је слична пијаници који зна да је његова страст убитачна, да свака нова опијеност слаби његове снаге а повећава моћ његове страсти. Али тај глас говорио је

узалуд, јер трезвено проживљени живот, без слатког порока снова, за њу и није био живот којим вреди живети — та живот је имао само ону вредност коју му дају снови.

Тако различити беху отац и мајка малог Нилса Лине, оне две пријатељске силе које су се, а да тога нису биле свесне, бориле за његову младу душу, већ од оног тренутка када се у њој појавила прва искра разума. И уколико се дете више развијало, утолико се жешће распаљивала и ова борба, јер утолико је богатији постајао избор

Она синовља особина помоћу које се мајка труди да утиче на њега била је његова машта, а маште је имао на претек. Али већ у најранијој младости показивао је он да за њега постоји разлика као између неба и земље између света бајке, који је искрсавао на реч његове мајке, и стварног света. Јер небројено пута се дешавало, када би му мајка причала басне и описивала тужну судбину јунака, да Нилс, који није умео да нађе излаза из све те невоље, који није могао да сагледа како да се савлада сва та беда која се попут каквог непробојног обруча затварала око јунака и све чвршће и чвршће га стезала у своје кругове — да, онда се често дешавало да Нилс одједном припије свој образ уз мајчин и сузних очију и дрхтавих усана шапне: Али то ваљда није права истина? И када би онда добио утешан одговор којем се надао,

одахнуо би као да се ослободио тешког притиска и у спокојној безбедности саслушао крај приче. Али мајци ова запиткивања и разликовања у ствари нису ни била по вољи.

Када је он био већ сувише одрастао за бајке, а и она се заморила да измишља све нове и нове, причала му је са извесним малим улепшавањима о свима оним херојима у рату и миру чији живот може да послужи као доказ колика се моћ крије у човечјој души, када она хоће само једно — оно што је велико, када не дозвољава ни да је застраше кратковиде сумње садашњости, ни да је примамми њен спокојни и сити мир. У овом тону кретале су се њене приче, а пошто историја није имала довољно јунака који би били подесни, мајка је изабрала једног хероја маште, чијим је делима и удесима могла слободно да располаже, онако једног јунака по свом срцу, дух од њеног духа, месо од њеног меса, па и крв од њене крви. Неколико година после Нилсовог рођења наине донела је она мртваг дечака на свет, па је њега сада одабрала. Све оно што би мртворођенче могло да постане и да оствари износила је сада његовом брату у нескладној разноликости: чежњу Прометеја, одважност Месије и снагу Херкула, наивно изопачено и необуздано посувраћено. То беше свет јевтиних фантазија, које нису имале више меса и крви но што га је имао малени дечји костур који се тамо

горе на ленборшком гробљу распадао у прах и пепео.

А Нилс је схватао морал ових прича; потпуно је увиђао колико је достојно презирања постати онакав какви су људи у већини; био је и спреман да прими на себе тешку судбину која је намењена херојима, и вољно је у мислима подносио све патње убитачних борби, горког неуспеха, мучеништва несхваћених, и победâ које не доносе мир. Али је за њега ипак била велика утеха да је све то још веома далеко, да ће наступити тек када он одрасте.

Као што се привиђења и звуци ноћних снова понекад враћају по светлом дану и као магловити ликови закупе мисао, тако да она у једном кратком тренутку као ослушне и саму себе изненађено пита да ли је заиста одјекнуо њихов глас — тако су се и претставе о оној будућности из снова тихо провлачиле кроз детињство Нилса Лине и упорно га потсећале да је овом срећном времену постављена граница, да ће га једног дана нестати.

Ово сазнање изазивало је у њему пламену жељу да своје детињство у пуном његовом обиљу ужива, да га свим чулима упија, да не расипа ни једну капљицу, ни једну једину. Стога се у његовим дечачким играма крила усрдност која се — под притиском мучног осећања да време одмиче брже но што би он из његових богатих таласа могао да извуче све оно што плима, талас по талас, доноси — развила у праву страст. По-

некад се бацао на земљу и од очајања јецао када би се каквог празничког дана досађивао јер му је нешто недостајало — друг у игри, способност да измисли какву нову забаву, или лепо време. Из тог разлога је увек тако нерадо и одлазио у постељу, јер сан је без догађања, потпуно без осећања. Али није увек било тако.

Дешавало се и то да се замарао, да његова машта више није имала ни трунке боје. Онда се осећао неизрециво бедно, осећао се сувише мален, сувише ништаван за оне честољубиве снове, чак му се чинило да је недостојан лажљивац који се у дрској обести приказује као да воли оно што је велико и племенито, као да то схвата, док у ствари воли оно што је свакидашње, а у себи носи све ниске жеље и прохтеве. Често му се чак чинило да осећа сву сталешку мржњу нижих према вишим бићима, да би са уживањем узео учешћа у камено-вању тих хероја који су племенитије крви но што је он и знају да су то.

У таквим тренуцима избегавао је мајку и, са осећањем као да следи једном мање племенитом нагону, држао се оца. Онда је имао вољно ухо и пријемчив смисао за све његове за земљу приковане мисли и трезвена објашњења. И тако се добро осећао крај оца, био је толико срећан што је сличан њему, да је готово заборављао да је то онај исти отац на ког је иначе са куле свог дворца из снова сажаливо гледао са висине.

По себи се разуме да све ово није било у његовој детињој свести са свом оном јасноћом и одређеношћу коју му даје изговорена реч. Постојало је у једном неухватљивом, још неизрађеном облику, такођећи недовршено, нерођено, слично чудесном биљном свету на дну мора када се гледа кроз мутан лед; ако разбијеш лед или осветлиш светлошћу речи оно што живи у мраку, десиће се исто: оно што тад можеш да видиш и схватиш није у својој јасноћи више оно нејасно и тамно што је раније било.

III

А године су пролазиле. Један Божић следио је за другим и још дуго после Богојављења прожимао ваздух својим блештавим празничким сјајем; један празник Духова за другим смешио се на цветне и мирисне пролећне ливаде. Лето је долазило за летом и славило своје гозбе сунчеве светлости, расипајући рујно вино из пуних пехара, а затим једног дана ишчезавало са сунцем које тоне; остајала је само успомена на лето, са образима препланулим од сунца, са зачуђеним очима и узаврелом крви.

А године су пролазиле и свет више није био онај чудесни свет који беше раније. У мрачним кутовима иза црвотног грмља зове, по тајанственим преградама на тавану и у оном тмурном камену, који је као какав огроман ковчег лежао украј пута, више се није крила језовитост бајки. Онај широки брежуљак који је на први цвркул шеве своју траву сакривао под скрлетно оивиченим звездицама красуљка и жутиим звончићима јагорчевине, поток са својим фантастичним живо-

тињским и биљним благом, и дивљи обронци пешчаре са својим црним камењем и гранитним блоковима сребрнастог сјаја — сад све то беше само неко јадно цвеће, животиње и камење; блештава златна коса виле опет се претворила у обично лишће.

Једна игра за другом застаревала је и постала досадна, глупа и бесмислена попут слика у читанци, па ипак су некад биле толико нове, тако чудесно нове!

Ено, тамо су се играли ужетом, Нилс и парох Фритјоф, а обруч беше брод који би се насукао чим би се преврнуо на бок, али ако би га благовремено ухватили, важило би као да је брод бацио сидро. Ону уску путању крај морске обале којом се тако тешко пролази називали су Баб ел Мандеб или капијом смрти, на врата стаје написали су кредом да је то Енглеска, а на хамбару писало је: Француска; баштенске вратнице беху Рио де Жанеиро, а ковачница Бразилија. Измислили су и игру која се звала „Холгер Данске“ и коју су могли да изводе међу крупним чичковима иза житнице. Горе пак, на њиви иза млина, било је више пећина у земљи, — тамо су боравили лично принц Беомунд и они дивљи Сарацени са црвеносивим турбанима и жутиим перјаницама — чичкови и дивизма големог раста. Тамо беше право маварско царство, јер та безгранична бујност, она недогледна множина расцвалог живота дражиле

су дух разарања, опијале чула насладом уништавања. Дрвени мачеви блештали су сјајем челика, зелени биљни сокови бојили су оштрицу руменилом крви, а посечене стабљике по којима су ногама газили беху тела Турака смрвљена под копитама убојних коња.

Играли су се доле на морској обали. Пуштали су шкољке на воду: то беху бродови. Када би струк морске траве препречио њихов пут или би се оне насукале на пешчани спруд, онда би то претстављало Колумбово бродовље у Саргаском Мору или чак и откриће Америке. Градили су пространа пристаништа и огромне насипе, ископали корито Нила у чврстом песку на обали, а једном су од шљунка сазидали двораци Гуре; мала угинула риба у шкољци од остриге била је мртва Тове, а они сами беху краљ Валдемар који крај одра своје мртве драгане оплакује њену смрт.

Али све је то било и прошло.

Нилс је сада био одрастао дечак, имао је дванаест година и више није морао да удара по драчу и чичковима да би задовољио витешке прохтеве своје маште, као што му није више било потребно ни да своје снове о открићу нових земаља пушта да једре у празним шкољкама. Сада му беху довољни једна књига и меки угао дивана. Па ако ни то не би достајало, ако га књига није хтела да пренесе на обалу његових снова, онда би потражио Фритјофа и испричао му ону причу коју је књига

одбила да му пружи. Руку под руку ишли би онда путем, један причајући, обојица слушајући; а када би пожелели да истински уживају, да машти пусте слободно на вољу, онда би се сакрили у мирисаву сумрачну светлост сењака. Убрзо, међутим, спојиле су се све ове приче — које се увек свршавају управо онда када се човек тек уживео у њих — у једну једину дугачку историју, која никад није имала краја, већ је поколење за поколењем испраћала у гроб. Јер кад би јунак њихове приче постао исувише стар или би непажњом допустили да он погине, онда би му давали сина који би наследио оца, а кога су у исто време могли да украсе свим оним новим особинама на које су у том тренутку полагали нарочиту важност.

Све што је учинило утисак на Нилса, што је видео, што је схватио и што је погрешно разумео, све чему се дивио, или је знао да му се ваља дивити, све је то улазило у причу. Као што речна вода прима боју сваке слике која се приближи њеном огледалу и, према ћудима случаја, или одражава слику у непомућеној чистоћи или је искриви и унакази, или је у таласастим, несигурно треперавим контурама одбацује или пак у игри сопствених боја и линија потпуно претопи: тако је и дечакова прича захватала осећања и мисли, своје као и туђе, захватала људе и догађаје, живот и књиге, коликогод је могла да их обухвати. То беше као неки живот ког су се играли напоредо са правим

животом. То беше једно присно, тајно скровиште у којем се тако слатко могло да сањари о дивљим и најнеобичнијим пустоловинама. То беше чаробни врт из бајке, који се отварао на најмањи миг, који је пуштао дечка у све своје дивоте, из којих су сви остали били искључени. Одозго је тај врт био затворен палмама чије је лишће тајанствено шумело, а доле између цвећа од сунца и лишћа од звезда, на гранама од корала, отварало се хиљаду стаза за све земље и у сва времена. Ако би пошли једном стазом, дошли би овамо, ако би ударили другом, стигли би онамо — к Аладину, Робинзону Крусе, Ваулундеру и Хенрику Магнарду, к Нилсу Климу и Мунго Парку, безазленом Петру или Одисеју — а чим би само пожелели, нашли би се опет код куће.

Отприлике на месец дана после Нилсовог два-наестог рођендана појавише се два нова лица у Ленборгарду.

Једно беше нови домаћи учитељ, а друго Едеа Лине.

Домаћи учитељ, господин Бигум, био је кандидат теологије, на прагу четрдесете године. Био је мален али снажан, грађен готово као теглећа животиња, са широким грудима, високим раменима и јаким вратом као у бика. Руке су му биле дугачке, ноге снажне и кратке, стопала широка. Ход му је био спор, тежак и енергичан, покрети његових руку неодређени, безизразни, и запре-

мали су много места. Имао је риђу браду као какав дивљак, а кожа му беше осута пегاما. Његово велико, високо чело било је равно као зид, између обрва оцртавале су се окомите бразде, нос му је био кратак и здепаст, уста велика са дебелим, свежим уснама. Најлепше на њему беху његове очи, светле, благе и бистре. По покретима зеница могло се закључити да је он помало наглув. То га, међутим, није спречавало да воли музику и да буде страстан свирач на виолини. Јер, тврдио је он, звукови се не чују само ушима, — цело тело их слуша и упија, очи, прсти, ноге, па кад би нас ухо једном и изневерило, рука би ипак умела неком чудном нагонском генијалношћу да нађе прави тон, и без помоћи уха. И, најзад, сви су чујни тонови заправо лажни, али онај који је једном обдарен милостивим даром звука, тај у себи носи један невидљив инструменат, према којем је најдивнија кремонска виолина само као дромбуља дивљака. На овој справи свира душа, с њених се струна разлежу идеални тонови, на њој су велики композитори створили своја бесмртна дела. Спољашна музика, од које трепери ваздух стварности и коју чујемо нашим ушима, само је бедно подражавање, муцави покушај да се каже оно што је неизрециво. У поређењу са музиком душе она је исто што и рукама уобличени, длетом исклесани, мером мерени кип у поређењу са чуде-

сним мермерним сном вајара, који очи смртника никад неће сагледати, нити усне славити.

Музика, уосталом, нипошто није била главно занимање господина Бигума; он је пре свега био филозоф, али не један од оних продуктивних филозофа који проналазе нове законе и изграђују системе. Он се смејао њиховим системима, тим пужевим кућицама које човек вуче са собом преко бескрајних поља мисли, у припростом веровању да је оно што се налази у пужевој кућици само ово поље. А ти закони! Закони мисли, закони природе! Као да је открити један закон нешто друго неголи наћи одређен израз за сазнање сопствене ограничености; дотле допире моје око а не даље, то је мој хоризонт — ето, то значи ово откриће и ништа више. Јер, не постоји ли зар нов хоризонт иза овог првог, и још један па опет један нов, хоризонт за хоризонтом, закон за законом, до у бесконачност? Господин Бигум није био филозоф таквог кова. Он није сматрао да је уображен, нити да себе прецењује, али није могао затворити очи пред чињеницом да његова интелигенција обухвата шира поља но интелигенција других смртника. Када би се удубио у дела великих мислилаца, било му је као да се креће међу задремалим мисаоним дивовима, који се буде из сна и постају свесни своје снаге када их он обаспе светлошћу свога духа. И тако је било у свему: свака туђа мисао, свако расположење, свако осећање којима је

он дозвољавао да се у њему пробуде, будили су се са његовим жигом на челу, оплеменењени, прекаљени, ојачани за нов лет, са једном величином, са једном снагом у себи о којој њихов творац никад ни сањао није!

Колико се често он готово скрушено дивио овом чудесном богатству своје душе, овом самосвесном, божанском миру свога духа. Јер бивало је дана када је свет и ствари у свету просуђивао са потпуно супротних становишта, када је свет и ствари посматрао под претпоставкама које су се међу собом толико разликовале као дан и ноћ, а да та становишта и те претпоставке које је усвојио никад, ни за тренутак, нису њега учинили својим робом, — као што се ни божанство које примилик бика или лабуда тиме ни за тренутак не претвара у бика или лабуда и не престаје да буде бог.

Нико живи није наслеђивао шта се у њему скрива. Сви су слепо пролазили поред њега, а он се у свом презирању човечанства радовао тој слепоћи. Доћи ће дан, мислио је он, када ће његово око угаснути, када ће се стубови дивног здања његовог духа заљуљати и срушити, када ће и он сам нестати као да никад није ни постојао, а да неће оставити за собом ниједно дело од његове руке, ни најмањи исписани наслов једног дела који би могао да ода шта је са њим изгубљено. Геније у њему није требало да буде крунисан трновом

круном неразумевања, нити огрнут гримизним плаштом дивљења, који би га укаљао. Ликовао је при помисли да ће поколење за поколењем долазити и одлазити, да ће највећи духови тих нараштаја жртвовати свој живот да постигну оно што је он могао дати, да је само хтео да расклопи своју шаку.

Живети у једном тако подређеном положају било је за њега неко особито уживање, јер какво је расипање значило то што је његов дух требало да буде употребљен за поучавање деце! Зар то није једна лудачка несразмерност, једна огромна бесмислица да се његово (генијалног Бигума) време плаћа бедним насušним хлебом, да он тај хлеб може да заслужи само на препоруку обичних људи који јамче за његову способност да врши ништавну дужност домаћег учитеља?

А на државном испиту оборили су га! Да га је грубо неразумевање света одбацило као ништавну плеву, док су оно што је празно, без садржаја, сматрали златним житом, какво је уживање то морало да пружа њему који је себи могао да каже да његове и најситније мисли вреде читав један свет!

Али бивало је и времена када га је величина његове усамљености тешко и неиздржљиво притискивала. Ах, како често, када би сатима у светом ћутању ослушкивао свој унутарњи глас, затим опет отварао око и ухо животу који га је окружавао,

па се намах осетио толико туђ у јадy и пролазно-сти овоземаљског битисања, — о, како му је често било у души као оном монаху који је у манастирској шуми слушао док је рајска птица отпевала један једини ћурлик, а када се вратио у манастир сазнао да је протекло сто година! Јер ако се већ монах осећао усамљен сред непознатог поколења, које је живело међу познатим гробовима, колико се бескрајно усамљенијим морао да осећа он чији прави савременици још нису били ни рођени! У таквим тренуцима напуштености могао је Бигум да себе ухвати у кукавичкој жељи да се спусти до гомиле обичних смртних и подели њихову ниску срећу, да постане грађанин на њиховој великој земљи, грађанин на њиховом малом небу. Али убрзо би опет нашао себе.

Други гост куће, госпођица Едела Лине, двадесет и шестогодишња сестра Нилсовог оца, живела је годинама у Копенхагену, прво код мајке која се, када је остала удовица, преселила у престоницу, а после мајчине смрти код свог богатог ујака, државног саветника Нергарда. Државни саветник водио је велику кућу и узимао живог учешћа у друштвеном животу, тако да је Едела доспела у прави вртлог балова и светковина.

Свуда су јој се дивили, а злобна завист, та верна сенка дивљења, пратила је и њу. О њој се толико говоркало колико је то иоле могућно без уштрба по добар глас. Када би господа међу со-

бом говорила о трима лепотицама града, чули би се увек многи гласови који су једно од три имена желели да бришу и да на његово место ставе име Еделе Лине; само се нису могли сложити која би од двеју лепотица имала да уступи место, о оној трећој није наравно могло бити ни говора.

Сасвим млади људи нису јој се дивили. Они су се помало плашили ње; у њеној близини осећали су се двоструко глупљим но што су уистину били, јер Едела их је слушала са изразом поражавајућег стрпљења, са злобно показаним стрпљењем у погледу који је јасно казивао да она напамет зна све оно што јој причају. За све што су ти господичићи говорили, за све њихове напоре да се уздигну у својим и у Еделиним очима, изигравајући блазираност, истичући дивље парадоксе или (када би њихово очајање достигло врхунац) чинећи дрске изјаве — за све ове покушаје, који су се међусобно у младалачки немотивисаним скоковима потискивали и пренагљивали, она је имала само један слаб осмех, један кобан осмех препознавања који је несрећнику натеривао румѐн у образе и давао му на знање да је он сто и једанаеста мува која се ухватила у исту немилосрдну паукову мрежу.

А њена лепота није имала ни ону мекоту ни онај жар који толико залуђују млада срца. За старија срца као и за хладније главе, напротив, имала је нарочиту драж. Била је висока. Њена густа, ду-

га коса била је плава и имала онај пригушени црвенкасти сјај који лежи на зрелој пшеници; спуштала јој се дубоко низ потиљак, у двама пругама које су се сужавале и биле нешто светлије од остале косе а ситно се коврцале. На високом, оштро извајаном челу неодређено и без јасне линије оцртавале су се њене прилично светле обрве. Светлосиве, крупне, бистре очи нису улепшаване изразитим обрвама, нити наизменичном игром светлости и сенке кроз лаке, танке трепавице. Имале су нечег неодређеног, неодлучног у изразу; човека би погледале право и отворено, без оне раскошне игре гледања искоса, без оног наглог блеска; изгледале су неприродно будне, несавладљиве, недокучиве. Цела њена мимика ограничавала се у ствари на доњи део лица, изражавајући се у игри ноздрва, усана и браде. Очи су само посматрале, не узимајући удела у тој игри. Нарочито изразита била су уста са својим дубоким угловима, оштро оцртаним обликом и љупко извијеном цртом усана. Само у држању доње усне било је нечег тврдог, што је при осмеху често потпуно ишчезавало, али се често приближавало и изразу суровости.

Готово наметљиво повијена линија леђа и у односу према строгим облицима рамена и руку сувише бујна пуноћа груди давале су њој нечег изазивачког, опојно тропског, што се још јаче истицало блештавом белином њене коже и боле-

шљиво јаком, као крв руменом бојом усана, тако да је општи утисак од њене појаве био чулно заносан а притом и злокобно претећи.

У целом њеном високом стасу уских кукова било је нечег изразито стилског, што је она — нарочито у својим балским хаљинама — умела да истакне неком смелом вештином која је речито сведочила о њеном уметничком смислу — који је у овом случају значио појимање саме себе. Па ако се и није могло порећи да се она тиме дотицала и саме границе лошег укуса, ипак су људи у томе налазили само једну нову драж.

Ништа није могло да буде беспрекорније од њеног понашања. У ономе што је казивала, као и у оном што је допуштала да јој казују, увек се држала у границама најстроже чедности. Њена жеља за допадањем састојала се у томе што ту своју жељу ни најмање није показивала, што беше неизлечиво слепа за утисак који ће изазвати код својих обожавалаца и што међу њима уопште није правила никакве разлике. Али управо због тога сви су они сањали опојне снове о лицу које се испод маске мора да скрива, веровали у огањ испод снега, осећали мирис покварености у невином лику. Ниједан од њих не би се изненадио када би дознао да она има тајног љубавника, али исто тако се ниједан од њих не би усудио да погађа његово име.

У таквој светлости јављала се Едела Лине.

Напустила је престоницу зато што је њено здравље услед ове непрекидне друштвене вреве, ове хиљаде и једне ноћи балова и маскерада, било нарушено. Пред крај зиме показало се да су њена плућа тешко оболела, због чега је лекар прописао пољски ваздух, мир и млеко, све ствари које је она у свом садашњем месту боравка налазила у изобиљу. Али нашла је ту и једну неподношљиву досаду. Едела није саставила ни пуну недељу дана на имању а већ је спопала убиствена чежња за Копенхагеном. Писмо за писмом пунила је преклињањима да учине крај њеном прогонству, и отворено је тврдила да јој више шкоди туга за кућом но што јој користи ваздух у пољу. Али лекар је толико заплашио државног саветника да је овај сматрао за своју дужност да се оглуши о њене горке жалбе.

У суштини, она и није толико болно осећала недостатак самих забава колико немогућност задовољења своје потребе да јој живот чујно прохуји у бучној атмосфери великог града. Јер на селу владала је таква тишина у мислима, у речима, у очима, у свему, да је човек непрекидно слушао самог себе, с оном истом неумитном извесношћу којом у бесаним ноћима чује куцање сата. А уз то знати да они тамо живе, и даље живе као раније — чинило јој се као да је већ мртва па у тихој ноћи чује звуке из балске дворане како замиру над њеним гробом.

Ту није било никог с ким би могла да говори, јер ови људи нису схватали њене речи у оном танијем значењу које и сачињава живот изговорене речи. Разумевали су шта казује, јер говорила је дански, али са оном колебљивом неодређеношћу којом човек разуме стран језик који није навикао да чује. Та ови људи нису ни слутили на кога или на што се односи оно њено оштрије наглашавање какве реченице, они нису имали ни појма да је ова изрека неки цитат, или она друга — управо у онаквом склопу — само нов облик једне опште познате досетке. Они сами говорили су једним скупченим, опором сувим језиком, тако да се костур граматике могао да осети и опипа међу појединим реченицама; говорили су примењујући речи дословно, као да су их управо повадили са стубаца речника. Већ сам начин како су изговарали „Кјебенхавн“! Час са мрачним нагласком као да је то место где једу малу децу, час са неком даљином у гласу као да се ради о једном граду негде у унутрашњости Африке, или пак са свечаним тоном као да та реч има призив светске историје, сасвим онако како би казали „Нинива“ или „Картаго“. Парох је увек помињао име града са неким заносом пуним успомена, као да је то име једне од његових некадањих љубавница. Нико од њих није умео да изговори реч Кјебенхавн онако да то буде град који се протеже од западне капије до царинарнице, са обе стране Естергада и Конгенс Ни-

торва. И тако је било са свим оним што су говорили, а са свим оним што су радили било је исто тако.

У Ленборгарду није било ничег што не би изазивало њено негодовање; ови обеди који су се равнали према сунцу, овај мирис деспића по орманима и фијокама, ове спартанске столице, сав тај паланачки намештај који се тако тесно припијао уза зидове као да се плаши људи. И ваздух јој беше одвратан: није се могла прошетати по пољу а да у својој коси и својим хаљинама не понесе кући оштар мирис ливадског сена и пољског цвећа, као да је била затворена у каквој шупи.

— А затим — бити ословљавана са „тетка“, тетка Едела! Како је то звучало!

На то се, међутим, временом навикла, али је у почетку њен однос према Нилсу управо из тог разлога био помало хладан.

Нилсу то беше потпуно свеједно.

Тада се догодило једне недеље, почетком августа, да су се Лине и његова жена одвезли на неко суседно имање, а Нилс и госпођица Едела остали сами код куће. Пре подне замолила је Едела Нилса да јој набере неколико цветова различка, али он је на то заборавио и сетио се тек после подне, тумарајући са Фритјофом по пољу. Набрао је цвеће и потрчао кући.

Тишина која је владала у целој кући пробудила је у њему претставу да његова тетка спава,

па се опрезно прошуњао кроз собе. На прагу дворане застао је и одлучио да сасвим тихо приђе Еделиним вратима. Дворана беше обасјана сунцем и огроман олеандер у цвету испуњавао је ваздух својим опојним, сладуњавим бадемовим мирисом. Једини звук који се чуо долазио је са стола за цвеће, где су се златне рибице праћакале у свом стакленом суду.

Нилс је тихо корачао преко пода. Притом је рукама одржавао равнотежу а језик стискао зубима.

Опрезно је ухватио кваку која му је, зажарена од сунца, горела у руци па притиснуо полако и пажљиво, наборана чела и стиснутих очију.

Отшкринуо је врата, нагнуо се кроз отвор и положио цвеће на столицу крај врата. У соби беше мрачно као да су завесе спуштене, а ваздух такође влажан од мириса ружина уља.

У свом погнутом положају није видео ништа сем светле простирке од сламе на поду, дрвене оплате под прозором и лаковане ноге једног столице крај зида. Али када се усправио да се повуче, угледао је своју тетку.

Лежала је испружена на као море зеленом атласу дивана, одевена у фантастичан цигански костим. Лежала је на леђима, забачене главе, истурене браде; њена дуга, расплетена коса спуштала се преко наслона дивана на простирку. Вештачки

наров цвет на кожној ципели бронзане боје лично је на малено острво усред мутнозлатне реке.

Боје њеног одела беху разнолике, али све у-блажене у тону. Јелече од тешке тканине без сјаја, ишаране тамноплавим, бледоцрвеним, сивим и наранџастим пламеновима, стезало је белу свилену кошуљу широких рукава, који су допирали до испод лаката. Свила је имала неки црвенкасти отсјај и била ту и тамо проткана појединим нитима руме-ног злата. Њена сукња од сомота боје јагорчевине, без поруба, није била скупљена у струку већ је у косим наборима слободно обавијала њено тело и падала са дивана на под. Од колена надоле ноге јој беху разголићене, а прекрштене чланке завеза-ла је дугачком огрлицом од бледоцрвених корала. На поду је лежала расклопљена лепеза, чији је цртеж претстављао карте за игру сложене у круг. Мало даље лежао је пар мрких, свилених чарапа — једна смотана а друга раширена, тако да се јасно могао да види цео њен облик и црвени уметак изнад пете.

У истом тренутку када је Нилс њу угледао спазила је и она њега. Нехотично је направила по-крет као да хоће да се дигне, али се уздржала и остала мирно да лежи, само је главу мало накре-нула и упитно погледала Нилса.

„Ево их“, рече он и приђе са цвећем у руци.

Она испружи руку, дохвати различке, лети-мичним погледом упореди њихову боју са бојом

своје хаљине, па са једним уморним „немогуће!“ испусти их на под. Нилс хтеде да подигне цвеће, али га она покретом руке задржа.

„Додај ми оно тамо“, рече и показа црвену бочицу која је на згужваној марамици лежала крај њених ногу.

Нилс приђе доњем крају дивана. Тамна румен облила је његове образе и док се наднео над те млечнобеле ноге, које су се постепено заобљавале, и над та дуга, уска стопала, која су у својим танано извијеним облицима имала нешто од интелигенције руке, ухвати га вртоглавица, а када се у истом тренутку једна нога наглим покретом савила, умало па да падне.

„Где си набрао различак?“ упита Едела.

Нилс се прибра и окрете к њој. „Међу ражи на пароховој њиви“, одговори он гласом којем се и сам морао да зачуди, толико беше звонак. Не подижући поглед пружи јој бочицу.

Едела примети његову узбуђеност и погледа га изненађено. Одједном порумене, наслони се на једну руку и подвуче ноге под сукњу. „Иди, иди, иди, иди!“ рече напола љутито, напола збуњено, и при свакој речи пошкропи Нилса са неколико капљица ружина уља.

Нилс пође.

Пошто је изишао на врата, она полако спусти ноге са дивана и погледа их радознало.

Ужурбана, несигурна хода Нилс похита кроз одаје у своју собу. Био је сасвим збуњен, осећао је неку дивну малаксалост у коленима, а у врату као да га је нешто гушило. Затим се баци на канабе и заклопи очи, али није могао да нађе мира. Спопао га је неки несхватљив немир, дисао је тешко, осећао је мучан страх, светлост му је болно сметала упркос затвореним очима.

Мало по мало његово се стање изменило. Чинило му се као да га запљускује неки топал, тежак дах који га чини тако немоћним, тако клонулим. Имао је осећај као што бива у сну: неко нас зове, тако бисмо радо пошли, али нисмо у стању да покренемо ногу, наша немоћ тера нам узаврелу крв кроз жиле, жудња да пођемо гуши нас, позив гласа који не схвата да смо спутани гони нас у лудило. И Нилс је тешко уздисао као болесник у грозници, погледом кружио по соби као изгубљен; никад се још није осећао толико несрећан, толико усамљен, тако одбачен и напуштен.

Сео је крај прозора на сунце и горко плакао.

Од тога дана Нилс је у Еделиној близини осећао блаженство помешано са стрепњом. Она више није била створење као сва остала што су, већ чудесно више биће које је тајном једне необичне лепоте постало божанство. За њега беше заносна сласт да је гледа, да у свом срцу клекне пред њом на колена, да пузи по прашини пред њеним ногама у скрушености која се граничи са самоуништава-

њем. Понескад се, међутим, његов нагон обожавања појачавао до те мере да је у неком спољашњем знаку поковања морао да нађе одушке; тада би он увребао повољан тренутак да се ушуња у Еделину собу и да притисне безброј врелих пољубаца на мали ћилим пред њеном постелем, на њене цинеле или на ма коју светињу која би се указала његовој страсти.

За велику срећу сматрао је околност што је његово празничко одело управо тих дана спало на свакидашњу употребу, јер у мирису што су га оне капљице ружина уља оставиле у њему имао је сада моћну амајлију која му је као у неком чаробном огледалу показивала Еделу онако како ју је угледао, лежећи на зеленом дивану у костиму циганке.

У причи коју је причао Фритјофу ова се слика непрестано враћала и јадни Фритјоф више никад није био сигуран од босоногих кнегињица. Кад би се провлачио кроз честар прашуме, оне би га позивале са својих висећих љуљашки исплетених од пузавица. Кад би у каквој планинској пећини потражио заклона од беса оркана, дизале би се оне са свог лежаја од као сомот меке маховине и поздрављале га добродошлицом. А када би, црн од барута и умрљан крвљу, снажним ударцима свог мача разбио кабину на гусарском броду, нашао би он њих и тамо, љупко испружене на зеленој постели заповедника. Биле су му бескрајно досадне

и никако није могао да схвати зашто су за њихове драге јунаке одједном постале толико важне. —

Ма колико високо, небу под облаке, да је човек уздигао свој престо, ма колико да је чврсто притиснуо на своје чело тијару изузетности (која треба да значи генијалност), ипак се никад не може осећати сигуран да га неће једанпут, слично краљу Набукододосору, спопасти жеља да хода четвороношке и да пасе траву у друштву ниских животиња поља.

Тако се догодило и господину Бигуму — просто напросто заљубио се у госпођицу Еделу. И ништа му није помогло што је извртао светску историју да би нашао извињења за ову љубав, није му помогло ни то што је Еделу називао Беатричком, Лауром или Виторијом Колона. Јер све вештачке ореоле којима је украшавао своју љубав гасиле би се са истом брзином са којом их је он палио, чим би се нашле пред непорецивом истином да се он заљубио у Еделину лепоту, и да га нису очарале особине њеног срца или духа већ само и једино њена отмена појава, њен лаки светски начин говора, њена сигурност, па чак и њена љупка дрскост. У сваком погледу то беше љубав која га је морала испунити постиђеним чуђењем због колебљивости човечјег рода.

А шта је то коначно чинило? Па шта су све оне имале да кажу, те вечите истине и тренутне лажи, које су се испреплетале као карике и сачи-

њавале онај тешки оклоп који је он називао својим убеђењем, — шта су оне имале да приговоре његовој љубави? Оне су биле снага, срж и језгро живота, ту су могле да докажу своју силу. Ако су биле слабије, лепо, онда су се морале сломити; а ако су биле јаче... Али оне су већ биле сломљене, растрзане као ткиво трулих нити. Шта је она марила за вечне истине! А оне величанствене визије, шта су му оне користиле? Мисли које су истраживале дубину бесконачности, зар је могао њиховом помоћи да задобије њу? Та све што је имао било је без вредности! Ако је његова душа и блистала сјајем који је хиљадоструко премашао сунчев сјај, шта му је то користило када је он њу скривао под сиротињски ружном клобучином Диогенове капе? Облик! Облик! Дајте ми тридесет сребрњака облика за сву моју садржину! Дајте ми тело Алкибијада, огртач Дон Хуана и чин једног дворанина!

Али он све то није имао, а на Еделу није произвела ни најмање привлачан утисак ова незграпна филозофска природа, која је сва кретања живота посматрала само у варварској голотињи апстракција и у својим казивањима испољавала нешто бучно апсолутно, што се са непријатном наметљивошћу тискало напред, као какав неспретан удар по бубњу усред складног концерта. Оно напрегнуто у њему што је чинило да његова мисао пред сваким безначајним питањем заузме став такорећи затегнутих мишића, као какав сна-

жан човек кад хоће да се игра гвозденом ђулади, — то га је чинило смешним у њеним очима. А љутило ју је када би он, гоњен моралом самозваног судије, сваком једва наговештеном осећању скидао образину, називајући га невоспитано његовим правим именом, управо у тренутку када би то осећање у брзом току разговора хтело да шмугне мимо њега.

Бигум је веома добро знао какав је неповољан утисак чинио и како је потпуно безнадежна била његова љубав; али знао је то онако како човек нешто зна када се целом снагом своје душе нада да то знање почива можда на каквој заблуди. Остаје још чудо, па ако се чуда заправо и не дешавају, могла би ипак да се догоде. Ко зна? Можда се ва-рамо, можда нас обмањују наш разум, наша уобразиља или наша чула упркос њихове јасноће светле као дан. Можда је једино важно да имамо неразумну смелост да пођемо за варљивом светлошћу наде што пламса над дивљим врењем страсти. Тек када се капија одлуке залупила за нама зарију нам се у груди као челик ледене канџе извесности, да се полако, полако скупе у нашем срцу и обвију око танане нити наде о којој виси свет наше среће. Тада се нит прекида а оно што је носила пада и бива смрвљено; кроз страшну празнину пак продире дивљи крик очајања.

Нико не очајава док још постоји сумња.

Једног сунчаног септембарског дана седела је Едела напољу на трему широког, старомодног дрвеног степеништа које је низ пет, шест степеница из баштенске собе водило у врт. Стаклена врата иза њених леђа била су широм отворена и прислоњена уза зид обрастао блиставоцрвеним и зеленим шаренилом дивље лозе. Наслонила је главу на наслон једне столице, која беше претрпана великим, црним мапама, и обема рукама држала неки бакорез пред собом. Листови у боји, репродукције византиских мозаика у којима је преовлађивала плава и златна боја, лежали су раширени по избледелом зеленилу асуре, на прагу и по храстовом паркету баштенске собе. Подно степеница лежао је бео шешир, јер Едела беше гологлава и у коси није имала никакав други украс сем једног цвета од златног филиграна, чије су шаре одговарале гривни коју је носила високо на руци. Њена бела хаљина од полупрозрачне тканине са уским, свиленкастим пругама имала је уткан руб од сивог и наранџастог свиленог гајтана и била опточена ситним ружама у истим двама бојама. Светле рукавице без прстију покривале су њене руке до изнад лаката. Биле су, као и њене ципеле, од бисерносиве свиле.

Кроз опуштене гране прастарог јасена продирала је златна сунчева светлост у млазевима на степениште и у сумрачној, полусветлој сенци образовала блиставу струју, која је ваздух наоколо испу-

њавала златном прашином и по басамацима, по вратима и по зиду шарала светле мрље, сунчану пегу до сунчане пеге. Изгледало је као да се кроз рупичасту сенку све блештаво истиче својим сопственим бојама у сусрет светлости: бело са Еделине беле хаљине, као крв скрлетно са румених усана, и као ћилибар жуто са косе боје ћилибара. А свуда наоколо у стотину других боја, у плавој, златној, као храст мркој, у као стакло глатком сјају огледала, у црвеној и зеленој.

Едела испусти бакрорез и са безнадежним изразом подиже поглед: једино њене очи изражавале су уздах неме жалбе, јер беше сувише уморна да заиста уздахне. Затим се наместила на столици са таквим покретом као да хоће да искључи све што је окружује и да се повуче у себе.

У истом тренутку наиђе господин Бигум.

Едела га погледа жмиркајући уморно, управо као дете које сувише удобно лежи и сувише је сањиво да би се покренуло, али је ипак и превише радознало да би заклопило своје очи.

Господин Бигум имао је нов шешир од клубучине на глави. Био је сасвим удубљен у своје мисли и толико је живо махао сатом у руци да је сваког тренутка претила опасност да се раскине танак, сребрни ланац о који беше причвршћен. Наглим покретом грубо стрпа сат у џеп, нестрпљиво затресе главом и љутито се ухвати за оковратник капута. Затим продужи пут одмахнувши бесно ру-

кама. На његовом мрачном лицу изражавала се сва она безнадежна туга што кључа у човеку који бежи од својих сопствених мучних мисли а притом ипак зна да му је бекство узалудно.

Еделин шешир, како је лежао подно степеница беласајући се на мркој земљи баштенске стазе, препречи му пут. Он га опрезно подиже обема рукама, у исти мах спази Еделу па застаде неодлучан шта да каже, држећи стално шешир у рукама. Ниједну мисао није умео да нађе у својој глави, ни једна једина реч није хтела да му пређе преко усана; с муклим изразом укочене дубокомислености буљио је преда се.

„Ово је мој шешир, господине Бигум“, добаци Едела, да се од тог збуњеног ћутања не би и сама збунила.

„Јест“, одговори домаћи учитељ живо, као да је усхићен што из њених уста чује потврду једног закључка који је и сам управо створио, но у истом тренутку порумене због неспретности оваквог одговора.

„Лежао је овде“, додаде брзо, „овде на земљи, овако — овако је лежао“, и сагну се и показа како је шешир лежао, са свим оним несвесним пипавим покретима збуњености и готово срећан због олакшања које је осећао што може од себе дати знака живота, ма колико да је тај знак јадан. А и даље је стојао на истом месту са шеширом у руци.

„Хоћете ли да задржите шешир?“ упита Едела. Бигум није знао шта да одговори.

„Мислим, нећете ли да ми га дате?“ објасни она.

Бигум се попе на степенице и пружи јој шешир.

„Госпођице Лине“, рече он, „ви мислите... ви не смете мислити, госпођице Лине — молим вас, пустите ме да говорим; то јест... ја ништа нећу ни да кажем, имајте само стрпљења са мном! Ја вас волим, госпођице Лине, неизрециво, неизрециво, не могу ни да вам искажем колико вас волим! О, кад би постојала реч која би садржавала задивљену стрепњу роба, екстатичан осмех мученика, безмерну чежњу изгнаника за завичајем, ја бих изабрао ту реч да њоме изразим колико вас волим. О, пустите ме да говорим, саслушајте ме, саслушајте ме, немојте ме одгурнути од себе! Немојте мислити да вас ја вређам лудачким надама, ја знам колико сам сићушан у вашим очима, колико незграпан, одвратан! Ја ни за тренутак не заборављам да сам сиромашан, да, треба да знате, толико сиромашан да морам да пуштам моју мајку да живи у сиротињском дому, ја то морам, морам да чиним, толико сам убог. Да, госпођице Лине, ја сам само понизан слуга који једе хлеб вашег брата. Па ипак постоји један свет у којем сам ја владар, и то моћан, поносан, богат, окружен сјајем победе, племенит, оплемењен оним истим нагоном који је

потстицао Прометеја да украде ватру са неба богова. Тамо сам ја брат свих хероја духа које је земља носила и које још носи; о, ја их разумем, како само раван с равним може да се разуме; ниједан лет на који су се винули не беше сувише висок за снагу мојих крила. Разумете ли ме, верујете ли ми? Ах, немојте ми веровати, та све ово није истина, ја сам само онај убоги ђаво ниска рода ког овде видите. Све је пропало; јер ужасна заблуда ове љубави укочила ми је крила, моје духовне очи губе вид, срце ми вене, душа кржави до бескрвног кукавичлука. О, избавите ме од мене самог, госпођице Лине, не окрећите подругљиво главу, плачите, плачите нада мношћу: ето, Рим је у пламену!"

Насред степеница пао је на оба колена и кршио руке. Лице му беше бледо и искривљено, стискао је зубе у дивљем болу, очи су му биле пуне суза, цело његово тело тресло се од уздржаног јецања, чуло се само његово пиштаво дисање.

Едела се није дигла са трема. „Та приберите се, човече!" рече сажаљивим гласом, „приберите се, не дајте да вас узбуђење толико понесе, будите човек! Слушајте, господине Бигум, устаните, прошећајте се мало по врту и покушајте да се опет умирите!"

„Па зар ме заиста не можете волети?" простења Бигум готово нечујно. „О, то је страшно! Нема ничег у мојој души што ја не бих истребио, потаманио, када бих тиме могао да вас придобијем.

Не, не, када би ми оставили избор, да полудим а да у привиђењима тог лудила могу вас да имам, да имам вас, ја бих рекао: Ево вам мој мозак, заграбите безобзирном руком у његову дивну грађу и раскините све оне танане нити којима је моје биће са победничким колима људског духа спојено; пустите ме да паднем натраг у блато материје, под точкове ових кола, а други нека пођу стазама дивоте, у сусрет светлости! Разумете ли ме? Схватате ли да бих ја вашу љубав, чак и када би лишена свог сјаја и величанства своје чистоте дошла к мени, укаљана, понижена, накарада праве љубави, болесна утвара, — да бих је ја чак и тада примио понизно клечећи, као да је света хостија. Али залудно је и најбоље у мени, а и зло у мени је узаман. Призивам сунце, али оно не сија, вапијем у небо, али оно не одговара. Одговорити! Та каквог би одговора било на моје патње? Не, ове неизрециве муке које растрзају моје најдубље биће до у најскривеније корење, овај мучан бол дотичу се вас само неугодно, они су за вас само једна ситна, безначајна увреда, а у свом срцу се ви подругљиво смешите немогућној страсти сиромашног домаћег учитеља!“

„Чините ми неправду, господине Бигум“, одврати Едела и диже се — Бигум такође устаде — „ја се не смејем. Питате ме да ли имате и најмање наде, а ја вам одговарам: Не, ви немате ни трунке наде. Али то није нимало смешно. Да вам кажем

још нешто: од првог тренутка када сте почели да мислите на мене, могли сте знати како ће гласити мој одговор, и ви сте то и знали, зар не, све време сте то знали па ипак сте све ваше мисли и жеље гонили ка једном циљу за који сте знали да га не можете постићи. Ваша ме љубав нипошто не вређа, господине Бигум, али ја њу осуђујем. Учинили сте оно што толики други чине! Ми затварамо очи пред стварним животом, нећемо да чујемо оно „не“ којим живот дочекује наше жеље, хоћемо да заборавимо дубоки понор што нам га живот открива, понор који зјапи између наше чежње и онога за чим чезнемо. Хоћемо да остваримо наш сан. Али живот не води рачуна о сновима, ни најситнију препреку не можемо сновима уклонити са нашег животног пута, и тако се коначно нађемо кукајући на ивици понора који се није изменио, који је још исти онакав какав је био од самог почетка, само смо се ми изменили, узбудили смо све своје мисли оним сновима, узвили своју чежњу до натчовечанске затегнутости. А понор се није сузио и све у нама болно чезне да доспе на његову другу страну. Али не, не, увек не, само не! Да смо само припазили на себе, док је још било времена — али сада је прекасно, несрећни смо!“

Она ућута, као да се буди. Глас јој беше миран, као да тражи речи, као да самој себи говори, али сада постаде одбојан, хладан и тврд.

„Не могу вам помоћи, господине Бигум, ви ми нисте ништа од онога што желите да ми budete. Ако вас то чини несрећним, онда морате бити несрећан, ако патите, онда слободно патите, та мора да буде и створења која пате! Ако једно људско биће учинимо својим богом, господаром наше судбине, онда се морамо и покоравати вољи свог божанства. Али никад није разумно стварати себи богове и предавати своју душу у власт неког другог, јер има богова који неће да сиђу са свог постоља. Будите паметни, господине Бигум! Ваше божанство је толико сићушно, оно није достојно обожавања, оставите га и будите срећни с којом од овоземаљских кћери!“

С уморним смешком пође кроз баштенску собу у кућу. Бигум је гледао за њом потпуно поражен. Још четврт часа ходао је пред степеништем горе доле, све речи које је изговорила још су звучале у ваздуху. Она тек што је отишла; њему се чинило као да је ту још оклевајући заостала њена сенка, као да је његово преклињање још може да стигне, као да још није све безнадежно свршено. Али затим дође собарица, скупџина бакрорезе и однесе столицу у кућу, и мапе, асуру — све.

Онда је и он могао да пође.

Горе на отвореном прозору таванске собице седео је Нилс и укочено гледао за њим. Чуо је цели разговор од почетка до краја и на његовом лицу изражавало се запрепашћење, а његово тело

прожимали су нервозни трзаји. Први пут је осетио страх од живота, први пут заиста схватио да ако живот осуди једног човека на патње, та осуда није ни претња ни плод маште. Онда га одвуку на мучила и ударе на муке, а неће доћи чудесно избављење у последњем тренутку као што бива у бајкама, нити ће бити наглог буђења као из ружног сна.

Ето то му је у страху пуном слутње намах постало јасно. —

Јесен је неповољно утицала на Еделино здравље а зима је до те мере уништила њене снаге да пролеће, када је најзад дошло, није више затекло чак ни једну бедну, замрзнуту клицу живота коју би могло да огреје љубављу и топлином. Наишло је само на спарушен цвет чије већење никаква благост, никаква топлина није могла да заустави; све што је могло учинити било је да ублажи патње. Могло је млазевима светлости да обаспе девојку чије је лице постајало све блеђе, и својим мирисним дахом да испрати животну снагу која је ишчезавала — онако као што јарка вечерња румѐн још неко време оклевајући заостане када се дан већ угасио.

Када је крај наступио беше мај, дан пун дивоте, један од оних дана када шева неће да умукне, када раж тако брзо расте да се може готово очима видети. Напољу, пред њеним прозором, старе трешње беху у пуном цвету. Ките од снега, вен-

ци од снега, куполе, лукови, гирланде, читава једна вилинска архитектура од белих цветова, а у позадини дубоко плаво небо.

Тога дана осећала се толико малаксала, па ипак тако лака у својој слабости, тако дивно лака. Знала је шта има да дође, јер пре подне позвала је Бигума и опростила се с њим.

Државни саветник дошао је из Копенхагена и цело после подне седео је лепи, седи старац крај њене постеље и држао њену руку у својој. Није говорио, само је с времена на време мицао руком; тада би је Едела благо стиснула и подигла поглед на њега, а он би јој се насмешио. И њен брат остао је све време крај ње, додавао јој лек па и иначе помагао у болесничкој соби.

Лежала је тихо, склопљених очију, а драге слике из живота тамо код куће пролазиле су крај ње: букве опуштених грана Зоргенфриса, црвена црква Лингбиа подигнута над гробовима и бела пољска кућа у малој ували крај језера, чија је ограда увек зелена као да је влага свеже обојила — све се то као у огледалу низало пред њеним духовним очима, добијајући у јасноћи, губећи у јасноћи, па опет ишчезавало. Следиле су и друге слике: Бредгаде при заласку сунца, када се тама полако спушта на куће, чудни Копенхаген како га угледамо када једног летњег преподнева са околних поља улазимо у град. Чинио је тако фантастичан утисак у оној вреви запосленог света, обасјан

сунцем, са бело окреченим прозорима и мирисом воћа по улицама; куће су изгледале нестварне у оној блештавој светлости и чинило се као да на њима лежи неко дубоко ћутање које чак ни улична бука и тандркање кола не могу да одагнају. Затим се јавила она топла, мрачна соба у којој је, јесењих вечери, већ одевена за позориште чекала да се и остали спреме; осетила је мирис цвећа, видела ватру у камину чије се пламсање титрало по ћилиму, чула ударање кишних капи о прозорско стакло, нестрпљиво топтање коња под капијом, сетно дозивање продаваца шкољки доле на улици, а иза свега тога наслућивала је море светлости у гледалишту, музику, дивоту!

Уз таква привиђења прошло је после подне.

Тамо у дворани били су Нилс и његова мајка. Нилс је очајан клечао пред диваном, лице је дубоко зарио у мрки сомот а руке склопио над главом. Плакао је гласно и болно, и не покушавајући да се савлада, толико се потпуно предавао својој тузи. Госпођа Лине седела је крај њега. Пред њом на столу лежао је молитвеник, расклопљен на страницама посмртних песама. С времена на време прочитала би који стих, с времена на време нагињала би се над сином и говорила му речи утехе или га опомињала. Али Нилс се није дао тешити, а она није могла да заустави ни његове сузе ни дивље изливе његовог очаја.

Тада се Лине појавио у вратима болесничке собе. Није учинио никакав покрет, само их је озбиљно погледао; устали су и пошли за њим његовој сестри. Он их обоје узе за руке и са њима приђе постељи. Едела подиже очи, погледа их и покрену усне као да хоће да изустити реч. Затим је Лине одвео своју жену до прозора и сео поред ње, док се Нилс крај ногу постеле бацио на колена.

Плакао је тихо и склопљених руку молио се Богу, жарко и без прекида, пригушеним и страсним шапатом. Говорио је Богу како он неће да напусти наду: Не пуштам те, Господе, не пуштам те пре но што кажеш „да“; ти нам је не смеш узети, ти знаш колико је волимо; ти не смеш, ти не смеш то учинити! Ах, ја не могу да кажем: Нека буде воља твоја, јер ти хоћеш да она умре; ах, пусти је да живи, а ја ћу ти бити захвалан и послушан, све ћу учинити што год од мене тражиш; бићу добар и никад се нећу опирати, ако само оставиш њу у животу. Чујеш ли ме, Боже мој? О, заустави, заустави смрт, врати јој здравље, пре но што буде прекасно! А ја ћу... да, хоћу — али, шта могу ја да ти обећам? — па ипак, бићу ти захвалан, никад, никад те нећу заборавити. Ах, та услиши ме, Боже мој! Та видиш да она умире, зар ти не чујеш? Уклони своју руку, уклони је! Ја не могу њу да изгубим; Боже мој, ја то не могу, пусти нека она живи! Ти нећеш, нећеш? О, то је неправда од тебе!

Напољу пред прозором, бели цветови трешње заруменели су се као руже у сјају сунца на заласку. Лако као дашак склапао је бели бехар лук по лук у читаву тврђаву од ружа, хор од ружа, а кроз ваздушасте сводове плавило се вечерње небо у сутонастој светлости, док су се златна светла скрлетног одблеска искрила као зраци ореола по свима лебдећим венцима цветног храма.

Бледа и тиха лежала је Едела тамо у соби, држећи старчеву руку у својој. Полако је издигла свој живот, дах по дах; све слабије и слабије дизале су се њене груди, све теже и теже спуштали су се њени капци.

„Поздрави — Копенхаген!“ беше њено последње, слабо шаптање.

Али њен последњи поздрав нико није чуо. Ни као дашак није прешао преко њених усана, — њен поздрав упућен њему, великом уметнику, ког је потајно волела свим нитима своје душе, али коме она ништа није значила, само једно име познато његовом уху, само једно страно лице више у многобројном, задивљеном гледалишту.

А светлост је нестајала у плавом сутону, а руке су се уморно расклопиле. Сенке су расле — сенке ноћи и смрти.

Државни саветник нагнуо се над њеном постељом, положио руку на њено било и тихо чекао, а када је и последњи дах живота одлебдео, последњи слаби талас крви се смирио, он притисну њену бледу руку на своје усне.

„Драга Едела!“

IV

Има људи који своју тугу могу да приме на себе и да је носе: снажне природе које управо под теретом бремена постају свесне своје снаге, док се слабије природе предају својој тузи, немоћно и без воље, као што се човек предаје болести. Туга их заиста и прожима као каква болест, упија се чврсто у цело њихово биће, постаје једно са њима, полако, током потмуле борбе преображава се у њима и најзад ишчежава у потпуном оздрављењу.

Али има и таквих људи за које је туга насиље уперено противу њих, свирепост у којој никад неће успети да виде искушење или казну, нити пак просто обичну судбину. Туга је за њих чудовишна тиранија, нешто лично непријатељско, и она за собом увек оставља жаоку у њиховом срцу.

Не дешава се често да деца овако тугују, али код Нилса Лине то беше случај. Јер у преданом жару своје молитве нашао се са својим Богом такорећи лицем у лице, на коленима се одвукао пред престо свога творца, пун наде, устрептао од стрепње, али ипак у чврстој вери у свемоћ молитве, смео

у свом преклињању да буде услишен. А морао је да се дигне из прашине и да се удаљи преварене наде. Снагом своје вере није могао с неба да скине чудо, Бог се оглушио о његов вапај, смрт се без устезања бацила на свој плен, као да се бедем од усрдних молитви који брани није дизао до неба.

У његовој души настала је дубока тишина.

Његова вера слепо је налетела на капију неба и сад је сломљених крила лежала на Еделином гробу. Јер, дотад је веровао, имао ону једноставну, простодушну веру коју тако често налазимо код деце. То није Бог из веронауке у ког деца верују, то је моћни старозаветни Бог, који је Адама и Еву онако нежно волео, за кога цели људски род, краљеви, пророци, фараони нису друго до учтива или неучтива деца. Онај свемоћни, очински Бог који кара срцбom дива а милостив је као сваки добродушни ђин, који тек што је саздао живот а већ пушта на њега смрт, који своју земљу потапа бујицама свог неба, који громом обзнањује законе претешке за род што га је створио, а који затим — у доба цара Августа — осети самилост према људима и шаље свог сина у смрт, да би се могао погазити закон тиме што га потврђује и искупљује. Тај Бог који увек има неко чудо у приправности јесте онај Бог којем се обраћају деца када се моле. Касније дође једном дан када схвате да су у земљотресу који је потресао Голготу и расклопио гробове последњи пут чули његов глас

и да сада, пошто је раскинута завеса која је скривала његово светиште, светом влада дете Исус, и од тога дана почну друкчије да се моле.

Тако далеко Нилс још није доспео. Он је до душе са душом верника пратио Исуса на његовом овоземаљском путу; али чињеница да се Спаситељ стално потчињавао оцу, тако немоћан ходао по земљи и тако човечански патио, нахудила је божанствености у његовим очима. У њему је видео само оног који извршује очеву вољу, само сина Божјег, а не Бога самог. Зато се и молио Богу оцу, а Бог отац га је сада напустио у његовом горком јаду. Али ако се Бог окренуо од њега, може и он да се окрене од Бога. Ако Бог нема ува, ни он нема усана, ако Бог нема милости, неће ни он више имати поштовања према Богу. И у том пркосу прогнао је Бога из свог срца.

Оног дана када су Еделу сахрањивали, сваки пут када би проповедник поменуо име Господње, Нилс би презриво лупио ногом о земљу крај раке. А када би отад у књигама или на уснама других наилазио на име Божје, он би с негодовањем на-мрштио своје детиње чело. Кад би увече легао у постељу, спадало би га неко чудесно осећање напуштене величине при помисли како се сада сви, деца као и одрасли, моле Богу и с његовим именом на уснама заклапају своје очи, док једино он не склапа своје руке, једино он ускраћује Богу указивање дужне поште. Беше искључен из небе-

ског окриља, ниједан анђео није бдео поред њега. Сам и незаштићен лутао је мрачним водама које су чудно и тајанствено жубориле. Самоћа се спустила на њега и, полазећи од његове постеље, распростирала се у све ширим и ширим круговима. Али он се није молио, па ако је и до суза жудео за молитвом, ипак није призивао Бога.

И целог живота остао је у истом душевном расположењу, јер у горком пркосу одвајао се од начина гледања на који га је упутило васпитање и у свом срцу тражио прибежишта код оних који су узалуд трошили своју снагу да се одупру.

У књигама које је читао и у оном чему су га учили, Бог и његови верни — његови народи и његове замисли — ишли су у незадржљивом победничком походу. Раније се и он придруживао том слављу, понесен блаженим осећањем да се и сам убраја у поносне легије победника. Јер није ли победа увек праведна ствар, није ли зар победник увек и ослободилац, покретач, просветитељ, носилац светлости?

Али сада је то ликовање занемело у њему, сада је мислио мислима савладаног, осећао срцем побеђеног, и сада је схватио да зато што је оно што побеђује добро, оно што подлеже не мора да буде зло, па је пристао уз потоње, говорио како је оно боље и осећао да је веће; победничку снагу пак називао је надмоћношћу и силом. Устао је против Бога, али као вазал који се диже на оружје

против свог законитог господара, јер он је још увек веровао и своју веру није могао пркосом да уклони.

Његов учитељ, господин Бигум, не беше личност која би могла поново да врати његову душу. Напротив, Бигумова филозофија тренутног расположења, која му је омогућивала да се одушевљава за све стране једне ствари, да данас буде потпуно занесен једном а сутра опет понесен оном другом, опречном, приказивала је његовим ученицима све догме. Он је додуше у суштини био хришћанин и — да је уопште било могућно од њега добити одређен одговор на питање шта сматра чврстим у свем колебљивом свету — свакако би казао да је то вера и наука евангеличко-лутеранске цркве, или нешто слично. Али он никако није био створен за то да своје ученике гони напред по строго ограниченој стази црквеног веровања и да им при сваком кораку довикује да и најмање скретање значи пут ка лажи и тами, ка заблуделости душе и ка паклу; јер њему је потпуно недостајала страсна брига правоверних за строго дословно придржавање и тумачење. Био је наиме религиозан на онај уметнички, супериоран начин који тако даровити људи, по сопственом схватању, могу себи да дозволе. Они не зазиру од тога да питања вере помало хармонизују и лако се дају навести на на-пола нехотичне препеве и измене, јер они у свему, ма шта то било, првенствено своју личност у-

зимају у обзир и, вину ли се у које год сфере, пре свега морају да чују шуштање својих сопствених духовних крила.

Такви људи не воде своје ученике, али у њиховој настави налази се обиље, разноврсност, једна помало колебљива свестраност која код ученика, ако га не збуну, у великој мери развија самосталност и готово га присиљава да изгради своје сопствено схватање. Јер деца се не могу задовољити нечим неодређеним, магловитим, она по урођеном нагону самоодржања захтевају увек једно чисто „да“ или једно чисто „не“, „за“ или „против“, да би знала којим путем треба да ударе са својом мржњом, а којим путем са својом љубављу.

Није дакле било поузданог, непоколебљивог ауторитета који би својом сопственом увереношћу, својим постојаним примером могао да врати Нилса на стару стазу веровања. Нилс је узде узео у своје руке и јурнуо на сваки нови пут који му се указао, без обзира куда ће га одвести, само ако је ишао у супротном правцу од оног што је раније била битност његових осећања и мисли.

Неко потпуно ново осећање снаге лежи у томе да се тако сопственим очима гледа, сопственим срцем бира и сам ради на свом развоју; на дну душе искрсне штошта ново, толике неслућене, растурене стране бића чудесно се склапају у разумну целину. То је заносно доба открића, у којем младих мало по мало, у стрепњи и несигурном ликован-

њу, пун блаженства које још сумња, открива сам себе. Први пут увиђа да је друкчији но остали, осећање духовног стида буди се у њему и чини га ћутљивим и збуњеним. Неповерљив је према свим запиткивањима и у свему што се говори налази алузије на оно што је најскривеније у њему. Зато што је научио у самом себи да чита, он верује да и сви остали могу да прочитају шта у њему пише, па се повлачи од одраслих и лута усамљен. Сви су људи одједном постали тако чудновато наметљиви. Он према њима гаји неко готово непријатељско осећање, као да су то бића неке друге расе, и у својој усамљености почиње да се бави њима и да их, вребајући, испитивачки посматра. Дотад су имена „отац, мајка, парох, млинар“ била потпуно довољно објашњење. Име је сасвим прикривало личност од њега. Парох беше парох, и то је било довољно. Али сада је видео да је парох омален господин, весељак, који је код своје куће био што је могућно питомији и тиши, само да га жена не примети, а ван куће дотле говорио док није својим речима изазвао у себи право пијанство узаврелости и осиноности која жеђа за слободом, само да би заборавио свој домаћи јарам. Ето шта је од пароха сад постало. А господин Бигум? Њега је видео приправним да за Еделину љубав све одбаци, чуо како у оном часу страсти пориче и себе и дух у себи, а сада је вазда говорио о олимпијском миру човека-филозофа према животним ви-

хорима и дугама, изазваним обичним испарењима. Какво је болно презирање то будило у дечку, како га је чинило опрезним и обазривим! Та он није знао да је оно што је господин Бигум код осталих људи означавао презривим именима, одмах добијало сасвим други назив чим је у питању био лично он, и да његов олимписки мир према оном што узбуђује људе беше само презриви осмех једног титана, пун успомена на жудњу титана, на страсти титана.

V

Отприлике годину дана после Еделине смрти једна од Линеових сестара изгуби мужа, фабриканта грнчарије Рефструпа. Предузеће никад није било сјајно, дуга болест мужа још га је више упропастила, тако да се удовица у тренутку његове смрти нашла на ивици сиромаштва. Из својих прихода није могла да издржава седморо деце. Двоје најмлађих, као и најстаријег сина који је већ помагао у предузећу, задржала је код себе, а осталу децу примила је родбина. Лине је узео другог њеног сина. Звао се Ерик, имао је четрнаест година, а раније је као стипендиста учио гимназију у граду; решено је да га сада, уз Нилса и Фритјофа Петерзена, пароховог Фритјофа, поучава господин Бигум.

Ерик се није својевољно одлучио на студије, јер хтео је да постане вајар. Његов отац говорио је да је то бесмислица, Лине пак није имао ништа против, јер је код дечка наслуђивао уметнички дар. Али је желео да овај прво положи матуру, јер онда ће, тврдио је, увек имати чврстог ослонца у

животу, а сем тога је класично образовање вајарима потребно или бар пожељно.

На томе је засада остало, и Ерик је морао да се теши оном доста богатом збирком добрих бакрореза и лепих бронза која се налазила у Ленборгарду. То свакако беше већ нешто велико за дечка који дотле ништа друго није видео сем старудија што их је неки стругар, више особењак но познавалац уметности, поклонио библиотеци његовог родног града. И не потраја дуго а Ерик већ поче радити оловком и длетом. Највише му се свиђао Гвидо Рени, који је, уосталом, у оно доба уживао већи глас но Рафаел и други најзначајнији мајстори. Па можда и нема ничег што би боље отварало младе очи за лепоту једног уметничког дела но што је чврсто убеђење да њихово дивљење наилази на опште одобравање. Андреа дел Сартто, Пармеђанино и Луини, који су доцније, када су се његов дар и он сам најзад нашли, постали од толиког значаја за њега, остављали су га сада равнодушним, а заносио се здравом снагом Тинторета, горчином Салватора Росе и Каравађија, јер за љупко у уметности сасвим млади људи још немају смисла. Најтананији минијатуриста почео је своју уметничку каријеру Буонаротијевим трагом, најнежнији лиричар отиснуо се на своје прво путовање црним једрима по крвавом мору трагедије.

Али засад му је још ово бављење уметношћу претстављало само игру, једва нешто бољу од оста-

лих игара, и он се није више поносио неком успело извајаном главом, или спретно изрезаним коњем него кад би вештим хитцем очешао петла на црквеном торњу, или пак сјајним подвигом да је без одмора пливао до Зендерхагена и натраг. Јер волео је игре које траже телесно вежбање, снагу и истрајност, сигурну руку и извежбано око, а не игре којима су се забављали Нилс и Фритјоф, где је машта имала главну улогу а сама радња као и јунак игре били само замишљени. Али убрзо су и ова двојица напустила своје старе забаве, поводећи се за Ериком. Романи су остављени на страну, она бескрајна прича добила је на последњем, потајном састанку на тавану један помало насилан завршетак, и дубоко ћутање спустило се на журно затрпану раку, јер са Ериком нису марили да говоре о томе. Већ после неколико дана познанства осетили су, наиме, да би се он потсмевао и њима и њиховој причи, да би он њу у њиховим сопственим очима понизио а њима натерао стид у образе. Он беше у стању да то учини, јер био је слободан од свега што се зове сањарење, занос или маштарија. А пошто је његов бистри, практични дечачки разум у свом савршеном здрављу исто онако беспштедно поступао са духовним слабостима као што то деца обично чине са телесним, Нилс и Фритјоф плашили су се њега, управљали се према њему, порицали штошта а још више сакривали. Нарочито је Нилс био готов да у себи угуши све оно што се

није слагало са Ериковим начином мишљења, чак се са жарком манијом ружења једног отпадника ругао Фритјофу и исмевао пријатеља, чија спорија, вернија природа није тако одједном могла да заборава старо за љубав новог. Но оно што је Нилса нарочито наводило да се овако безобзирно понаша била је љубомора, јер одмах првог дана заљубио се он у Ерика, који је — недружеван и уздржљив — само с опирањем и помало с поругом трпео да га воле.

Постоји ли међу свима осећајним односима живота нешто што би било тананије, племенитије и срдачније од страсне, па ипак толико снебивљиве заљубљености једног дечка у другог? Љубав која никад не говори, која се никад не усуђује да у миловањима, погледима или речима нађе себи одушке, љубав која није слепа, која болно тугује због сваке погрешке, због сваке несавршености коју открива код драге личности, љубав која је чежња и дивљење и заборав самог себе, која је понос и понизност и тиха, спокојна срећа?

Ериков боравак у Ленборгарду трајао је свега годину или годину и по дана, јер Лине је приликом једне посете у Копенхагену разговарао са једним познатим вајарем и показао му дечакове цртеже. Вајар Микелзен изјавио је да ти цртежи показују неоспоран дар и да би студирање значило губљење времена, јер није потребно неко нарочито класично образовање па да се нађе грчко име за

кип наог човека. Стога је договорено да Ерик одмах буде послат у престоницу, да посећује предавања у академији и да ради у Микелзеновом атељеу.

Последњег дана пред одлазак, после подне, седили су Нилс и Ерик горе у својој соби. Нилс је посматрао слике у неком јевтином часопису. Ерик се удубио у Шпенглеров описни каталог збирке слика у дворцу Кристијансборгу. Колико пута је већ прелиставао ову књигу, покушавајући да из наивних описа створи претставу о сликама, готово болестан од чежње да сву ту уметност и лепоту заиста угледа, сву дивоту ових линија и боја заиста ужива очима, заиста упије очима, тако да она кроз то дивљење постане његова својина. А колико ли је пута онда залупио ову књигу, уморан од зурења у несталну, фантастичну маглу речи, у маглу која није хтела да се згусне, учврсти и уобличи, већ се само лелујала збуњујући га вечитом меном својих таласа. Али данас је било друкчије, данас је имао извесност да ова магла ускоро више неће бити сен из земље снова. Осећао се толико обогаћен свим обећањима која му је давала књига, а слике су се данас уобличавале као никад раније и пробијале облаке муњевитим блеском, као моћно сунце што продире кроз маглу, златно и у злаћано треперавом сјају.

„Шта то разгледаш?“ запита он Нилса.

Нилс му показа у својој књизи слику Ласена, јунака другог априла.

„Како је ружан!“ узвикну Ерик.

„Ружан?! Та био је јунак! Хоћеш ли и за овог можда рећи да је ружан?“

Нилс се врати неколико страница уназад док није нашао слику неког великог песника.

„Одвратно ружан!“ уверавао је Ерик искрививши уста. „Зар је ово нос? Па ова уста и очи и чуперци косе што му стрче с главе!“

Нилс виде да је заиста ружан па сасвим изгуби самопоуздање. Никад раније није помислио да оно што је велико није зато увек и лепа облика.

„Збиља!“ рече Ерик и заклопи свог Шпенглера, „та хтео сам још да ти дам кључ од олупине“.

Нилс туробно одмахну руком, али Ерик му ипак обеси око врата широку црну врпцу, на којој је висио кључ од малог катанца. „Хоћемо ли онамо?“ запита.

И они пођоше. Крај баштенског плота нађоше Фритјофа. Лежао је на трави, грицкао незреле огрозде и имао опроштајне сузе у очима. Ипак беше увређен што га нису раније потражили. Иначе је додуше увек долазио и сам, не чекајући да га позову, али кад је овакав дан као што је данас, сматрао је да ваља мало више поштовати форму но обично. Ћутке им пружи пуну шаку зеленог плода, али они су за ручак имали своја најмилија јела па су постали пробирачи.

„Кисело“, рече Ерик и стресе се.

„Нездраве трице“, додаде Нилс с висине и презриво погледа понуђене бобице. „Како можеш то да једеш? Баци то ђубре, идемо доле до олупине“. Притом брадом показа врпцу са кључем, јер руке је држао у џеповима од панталона.

Затим сва тројица пођоше доле на обалу.

Олупина беше стара, зелено обојена бродска кабина која је некад купљена на лицитацији, и која је, док се градио насип, служила за оставу алата. Сад је више нису употребљавали, па су је дечаци присвојили. У њој су чували своје бродиће, своје лукове и стреле, своје мотке за скакање и друге дивоте, нарочито оне забрањене али тако неопходне ствари као што су барут, дуван и шибице.

С извесном свечаном озбиљношћу Нилс отвори врата кабине; они уђоше и потражише своје ствари по тамним угловима празне просторије.

„Знате ли шта!“ узвикну Ерик, главе забијене у најудаљенији кутак кабине, „ја ћу свој брод да бацим у ваздух“.

„Мој и Фритјофов такође!“ рече Нилс и пропрати своје речи свечаним, преклињућим покретом руке.

„Сачувај Боже, мој не!“ дрекну Фритјоф. „Пачиме бисмо онда једрили када Ерик буде отишао?“

„То је истина“, рече Нилс и презриво се окрену од њега.

Фритјоф осети неку нелагодност, али када су остала двојица изишла, ипак потражи сигурније скровиште за свој бродић.

Напољу су барут, увијен у катраном намазане кучине, положили у бродиће, наместили фитиље, развили једра, па потпалили и отскочили. Затим су трчали дуж обале и давали знаке момчади на палуби, гласно објашњавајући један другом случајне заокрете и покрете бродића, тумачећи их као доказе наутичке способности храбрих капетана.

Али бродићи су крај малог рта опет допловили на жало, а да уопште није дошло до жељене експлозије. На тај начин се Фритјофу пружила прилика да у племенитости свога срца жртвује поставу своје капе, да се од ње направе нови и бољи фитиљи.

Пуним једрима пловили су мали бродови испред пешчаног спруда, тешке фрегате Енглеза полако су се приближавале у непробојном ланцу, док је блештаво бела пена под црним прамцима шиштала а топови испуњавали ваздух својом громком тутњавом. Ближе и све ближе; из циновских оруђа „Албиона“ и „Освајача“ блеснуло је плаво и црвено, засјало златним сјајем. Сиве површине једара застрле су видик, пара од барута ваљала се у белим облацима и лелујала као вео од магле над самом глатком површином воде по којој су се титрали сунчеви зраци. У том тренутку палуба Ериковог брода са slabим праском полете у ва-

здух, пожар захвати кучину, црвени огањ сукну увис. Уз катарке и попречнице лизали су пламени, пробијали се полако кроз опток једара а затим као дугачке муње ударили у платно, које се горећи размотавало и савијало и најзад у великим црним дроњцима полетело далеко преко мора. Још се са витког вршка високе катарке вила данска застава, али њена узица већ је изгорела па је она дивље лепршала као да, спремна на борбу, удара око себе црвеним крилима; али је захвати разбуктани пламен и чађави брод пловио је сада без катарке и крмила, мртав и немоћан, играчка ветрова и валова.

Нилсов бродић није хтео овако лепо да гори; барут се додуше упалио и густ дим дигао увис, али то је било све и то није било довољно.

„Хало, људи!“ викну Нилс са уског језичка копна. „Пробушите броду дно! Пуцајте из топова на десном боку кроз баце на задњем крову!“ У истом тренутку сагну се за каменом: „Пали!“ и камен му полете из руке.

Ни Ерик ни Фритјоф нису били лени и тако је бродић убрзо био размрскан, а Ерикова олупина такође.

Брижљиво су извукли остатке на копно, јер сада је ваљало запалити ломачу.

Од олупина бродића, суве морске траве и увелих стабљика брзо је наслагана гомила која је горела и пуштала густ дим, а ситан шљунак и шкољ-

ке којих је било у морској трави весело су крцкали и пуцкетали у пламеној јари.

Дечаци су неко време непомично седели пред ломачом, али одједном је још увек мрачни Нилс скочио и донео све своје ствари из кабине, полупао их у ситне комаде и бацио у ватру. Затим је Ерик потражио своје, а и Фритјоф је донео понешто. Сада је пламен жртвеног огња сукнуо високо у ваздух. Ерик се, међутим, побојао да ће се светлост од ватре можда видети са поља, па је стога почео влажном морском травом да гаси пожар, док је Нилс мирно стојао и сетно зурио за димом који се вукао обалом. Фритјоф се држао подаље од ове двојице и певушио неку јуначку песму, коју је с времена на време кришом пратио дивљим ударцима барда у струне неке невидљиве харфе.

Постепено се ватра угасила и Ерик и Фритјоф пођоше кући, док је Нилс заостао да закључа олупину. Пошто је то учинио, брижљиво се обазрео за осталима, а затим кључ са врпцом завитлао далеко у море. Ерик, који се у том тренутку осврнуо, видео је како кључ паде у воду, али брзо окрену главу и поче да се утркује са Фритјофом.

Сутрадан је отпутовао.

У прво време болно су осећали да им Ерик недостаје, јер за ову двојицу напуштених све је такорећи стало. Живот се био, мало по мало, уобличио, али под претпоставком да их је тројица. Тројица, то је друштво, промена, разноликост, —

двојица, то је самоћа и ништа више. Шта ли, за име Божје, сад да отпочну?

Зар су можда двојица могла да гађају у нишан или да се лоптају? Могли су да изигравају Робинзона Круса и Петка; да, то су могли, али ко да претставља дивље урођенике?

А те недеље! Нилсу беше толико дојадио живот да је прво почео да понавља оно што је раније научио, а затим да помоћу великог атласа господина Бигума богати своја знања из географије далеко преко прописаних граница. Најзад је почео да чита библију, од почетка до краја, и да води дневник. Фритјоф пак у својој потпуној напуштености тражио је понижавајућу утеху у томе што се играо са својим сестрама.

Мало по мало почела је прошлост да бледи а чежња је постајала блажа. Враћала би се додуше још за тихих вечера, када би румѐн сунчевог зала-ска осветљавала. зидове самотне собице, далеки, једнолични дозив кукавице занемео а тишина постајала још дубља и већа. Да, тада би чежња умела да наиђе и да одузме свему драж, да омлитави чула; али више није била болна, наилазила је тако тихо, спуштала се тако благо да је убрзо постала слатка као бол који је минуо.

Тако је било и са писмима. Упочетку била су пуна жалби, пуна питања и жеља нанизаних без везе. Али временом су бивала дужа, бавила се више спољашњим стварима и причала о догађајима,

а затим су постала стилски заобљена, лепо и чисто писана, и било је извесне радости у томе што се осећања могу тако добро сакрити између редака.

А било је и потпуно природно да се сада опет штошта појављивало што се у Ериковом присуству није усуђивало да изиђе на светлост дана. Сањарење сипало је своје блештаво цвеће у досадну тишину живота без догађаја, ваздух снова спуштао се на чула, дражио и испијао својим животним мирисом и финим, кобним, скривеним отровом својих слутња жељних правог живота.

И тако Нилс постепено расте и развија се, сви утисци из детињства остављају свој траг у мекој глини, све се уобличава, све има значаја, стварност као и снови, знано као и наслућено, све то оставља своје лаке, али сигурно повучене црте, које ће се још развијати и продубљивати, а затим заокруглити и најзад избрисати.

VI

„Лине, студент — госпођа Боје; Фритјоф Петерсен, студент — госпођа Боје.“

Био је то Ерик који је претстављао, и то у Микелзеновом атељеу, великој светлој просторији са чврсто утабаним подом од глиновите земље и висином од дванаест лаката, са два велика излаза у једном зиду и више мањих врата у позадини, која су водила у поједине радионице. Све је у тој просторији било сиво од праха глине, гипса и мрамора. Тај прах је нити паучине што је висила са таванице претворио у дебелу бродску ужад и ишарао хидрографску карту на великим окнима; лежао је у очима, устима и носевима, у удубљењима мишића, по увојцима и оделу безбројних гипсаних отисака који су се, као украсна пруга која је пластично претстављала разарање Јерусалима, на дугачким первазима низали дуж зидова целе собе. А ловорово дрвеће у угловима крај врата, оно високо ловорово дрвеће било је посуто до те мере да је изгледало сивље од најсивљих маслина.

Ерик је стојао наред собе и моделирао, са капом од хартије на смеђој, коврцавој коси. Пу-

стио је бркове и изгледао сасвим мужевно крај својих бледих, испитима изнурених пријатеља, који су у својим новим новцатим оделима, са сувише кратко потшишаном косом и широким студентским капама давали утисак добро васпитаних паланчана.

Недалеко од Ерикових ногара седела је госпођа Боје на ниској, дрвеној столици висока наслона, држећи у једној руци књигу у елегантном повезу, а у другој грудвицу иловаче. Била је малена, нешто премалена, и светлосмеђа, бистрих, кестењастих очију и блештаво беле коже, која је у сенци облина постајала златно тамна и дивно пристајала уз њену сјајну косу, чија је боја на светлости добијала неки опаљени тон.

Смејала се када су младићи ушли, као што дете уме да се смеје, тако освежавајући дуго и весело гласно, тако радосно слободно. Блистави поглед детета беше и у њеним очима, непромишљени осмех детета око њених уста, која су изгледала још детињаста стога што је горња усна била толико кратка да готово никад није сакривала млечнобеле зубе и уста скоро увек остављала мало отворена.

Али она више није била дете. Да ли је већ превалила тридесету? Пун облик браде то није порицао, па ни зрела румен доње усне. Њено тело имало је чврсте облине, које је упадљиво истицала тамноплава хаљина, тесно припијена попут одела

за јахање. Око врата и рамена падала је у богатим наборима тамна, као крв црвена свилена марама, чији су крајеви ишчезавали у срцастом изрезу хаљине. У коси је носила каранфиле у боји мараме.

„Бојим се да смо вас узнемирили у пријатном читању“, рече Фритјоф бацивши поглед на лепо повезану књигу.

„Ни најмање; ах, не, око овог што смо прочитали препиремо се већ читав један час“, одговори госпођа Боје и погледа Фритјофа великим очима. „Господин Рефструп је толики идеалиста у свим питањима уметности, а мени је тако досадно то проповедање о суровој стварности, коју треба прекалити, пречистити и препородити — и како све то још не кажу —, док најзад више ништа не преостане. Учините ми задовољство па погледајте ону Микелзенову баханткињу коју глуви Трафелини тамо позади клеше у мрамору. Када бих ја њу имала да опишем у каквом каталогу — добри Боже! Број 77. Млада госпа у неглижеу замишљено стоји на обема ногама и не зна шта да отпочне са гроздом. Када бих ја ту имала нешто да кажем, морала би она да згњечи грозд, онако поштено да га згњечи, тако да црвени сок потече низ њене груди. Како? Зар не? Зар нисам у праву?“ И са ревношћу детета зграби Фритјофа за мишицу и готово је затресе.

„Да“, сложи се Фритјоф, „да, то бих свакако и ја рекао, недостају — свежина, непосредност.“

„Природност недостаје! Господе Боже, а зашто ми не можемо да будемо природни? Ах, па ја то добро знам: недостаје нам само смелости. Ни уметници ни песници немају смелости да људе прикажу онако како јесу; једини је Шекспир имао те храбрости.“

„Да, ви врло добро знате“, проговори Ерик иза свога кипа, „да ја са Шекспиром не могу да изиђем на крај. Он ми подиже сувише велику вику око свега тога; он толико гања човека тамо амо да овај на крају више не зна на чему је.“

„То ја ипак не бих рекао“, одврати Фритјоф прекорно; „али“, додаде са смешком извињавања, „ни ја додуше не могу дивљи бес великог британског песника да назовем свесном, промишљеном уметничком смелошћу!“

„Ви то не можете? Господе Боже, како сте забавни!“ И она се насмеја из свег гласа, устаде и пође. Одједном се окрену, испружи руке према Фритјофу и узвикну: „Бог нека вас благослови!“ а притом се савијала од смеха дотичући готово земљу.

Мало је требало па да се Фритјоф осети увређен, али било би незгодно да у гневу оде, сем тога имао је потпуно право у оном што је рекао, а поврх свега је госпођа Боје била тако заносно лепа. Остао је дакле и упустио се у разговор са

Ериком. Обраћајући се у мислима стално њој, трудио се притом да у свој глас унесе израз зреле трпељивости.

Госпођа Боје претурала је у међувремену по супротном углу атељеа, и замишљено певушила неку мелодију преда се, избацујући с времена на време неколико звонких трилера, који су звучали као весео смех, или прелазећи полако у свечан рецитатив.

На једном великом дрвеном сандуку стојала је глава младог цара Августа. Са ње је обрисала прашину, затим потражила мало иловаче и од ње додала глави бркове и браду, па и минђуше које је причврстила за уши.

Док се она тиме забављала, Нилс се полако приближио под изговором да посматра гипсане одливе на поду. Она ниједног тренутка није погледала у оном правцу у којем се он налазио, али морала је ипак осетити да је он у близини, јер и не осврћући се испружи руку према њему и замоли га да јој донесе Ериков шешир.

Нилс јој даде шешир у још увек испружену руку, она га узе и стави на Августову главу.

„Ти стари, мали Шекспиру“, рече она тепајући и помилова образ смешно прерушеног попрсја. „Стари, глупи момак који није знао шта ради! Седео је тако и грицкао перо и створио лик једног Хамлета, и не размишљајући о томе шта чини!“ Она скиде шешир са попрсја и матерински нежно пређе

руком преко његовог чела, као да хоће да му уклони косу са очију.

„Ти стари, успехом овенчани момче! Упркос свему! Ти стара песничка душо, која ниси била без сваке вештине! Јер, зар не, господине Лине, то му се ваљда тек мора признати, у основи је ипак био спретан књижевник — овај наш Шекспир!“

„Ја имам своје сопствено мишљење о том човеку“, одговори Нилс помало увређен и порумене.

„Господе Боже, зар и ви имате своје сопствено мишљење о Шекспиру! А какво је то мишљење, ако смем да питам? Јесте ли за или противу нас?“ С тим речима она стаде крај попрсја и положи му руку око врата.

„Не могу рећи да ли је моје мишљење — којем се ви толико чудите што га ја уопште имам — тако срећно да добије у значају тиме што се слаже са вашим; али мислим да смем казати да оно иде у прилог вама и вашем штићенику. Моје је мишљење свакако то да је Шекспир знао шта ради, да је расуђивао о оном што ради, и да је имао храбрости да то и уради. Често је он тај смели подвиг предузимао пун сумње, и те се сумње још и данас могу јасно да распознају; често се пак само напола осмелио и новим цртама избрисао оно што се није усудио да остави.“

И у том смислу наставио је Нилс своја излагања.

Док је он говорио, госпођа Боје је мало по мало постајала немирна, нервозно је гледала час на једну час на другу страну и нестрпљиво се играла својим прстима, док јој је неки забринут а коначно чак и болан израз све више замрачивао лице.

Најзад више није могла да се савлада.

„Немојте заборавити оно што сте хтели рећи!“ замоли га, „али ја вас преклињем, господине Лине, оканите се тог покрета руком као да вадите зубе. Како? Добро, онда наставите! Немојте се узнемиравати! Ја сам се опет претворила у ухо и потпуно се слажем са вама!“

„Дакле, онда више ништа не треба ни да кажем!“

„Али, зашто не?“

„Па, мислим, када се слажемо!“

„Да, када се слажемо!“

Ниједно од њих није ништа нарочито мислило са овим последњим речима, али изговорили су их са тако значајним наглашавањем као да се читав један свет тананости крије у њима. Погледали су се са речитим осмехом на уснама, тренутним одблеском споразума који је међу њима севнуо као муња, док су међутим обоје лупали главу о томе, шта ли је онај други хтео да каже, и љутили се због ове своје тромости у поимању.

Полако су пришли осталима и госпођа Боје опет се смести на оној ниској столици.

Ерик и Фритјоф исцрпли су у међувремену

предмет разговора па су са радошћу дочекали придошле сабеседнике. Зато се Фритјоф одмах и приближио младој жени и био веома љубазан. Ерик се, у улози скромног домаћина, држао мало по страни.

„Да сам радознао“, поче Фритјоф, „питао бих вас каква је то књига која је малопре, када смо ми наишли, дала повода за препирку између милостиве госпође и Ерика.“

„Ви питате?“ запита госпођа Боје.

„Питам.“

„Е r g o?“

„Е r g o“, потврди Фритјоф поклонивши се са понизним признањем.

Госпођа Боје подиже књигу увис и објави свечаним гласом: „Хелге. — Хелге од Еленшлегера.“ — „А даље, који спев?“ — „Онај спев где морска вила посећује краља Хелга.“ — „А даље, који стихови?“ — „Они стихови који описују како је Тангкјер легла крај Хелга, а он не може дуже да савлађује своју радозналост већ се окрене:

И док је оком жудно милов'о
облине меке, по њој бацао
сву дивљу младост жеља пламених,
она је нема крај њег' лежала,
од свију жена — жена најлепша.

Млада и лепа, једрином бије,
руке што грле белином зову.

Прозрачним велом као да крије
колена гола и бедра врела.

Уста чекају, сочна и зрела...

То је све што видимо од лепоте морске виле, и тиме сам ја незадовољна. Ја захтевам један пламени опис на том месту, ја хоћу да угледам нешто толико блештаво лепо да ми застане дах. Хоћу да упознам чудну лепоту таквог једног вилинског тела, — а сада, молим вас, шта да почнем са две беле руке и дивним телом преко којег је превучен комад вела? Господе Боже! Не, она треба да буде нага као талас, и дивља лепота бескрајног мора да нађе израза у њој. Њена кожа да се искри фосфорним сјајем летњег мора, а у њеној коси да се крије нешто од мрачне језовитости испреплетене и замршене траве морских дубина.

„Зар не? Да, небројени преливи боја морске воде морају у променљивом отсјају да се појављују и ишчезавају у њеним очима. Немирно кретање таласа мора да прожима бледе, хладне груди, да струји кроз све њене облике. У загрљају њених руку мора да се осећа омамљива мекота морске пене, а у пољупцу њених усана снага морског вртлога што одвлачи у дубину.“

Сасвим се загрјала својим говором и сада је стојала ту, понесена својим сопственим описивањем, гледајући своје младе слушаоце великим упитним очима детета.

Али они су ћутали. Нилсове образе облила је тамна румен, а Ерик је изгледао збуњен у највећем степену. Фритјоф је био сасвим ошамућен и укочено, са најочигледнијим дивљењем гледао у њу, па ипак је од све тројице управо он најмање примећивао колико она беше чаробно лепа док је тако стојала пред њима, прекривајући се својим речима.

Није прошло много недеља а Нилс и Фритјоф били су исто толико чести гости у кући госпође Боје као и Ерик Рефструп сам. Сем бледолике нећаке госпође Боје сретали су тамо мноштво младих људи, — будуће песнике, сликаре, глумце и архитекте, укратко уметнике чије је главно преимућство, чинило се, више лежало у њиховој младости но у некој нарочитој обдарености, али који су сви били пуни наде, смели и спремни на борбу, и бескрајно лако падали у занос. Било је додуше међу њима и оних тихих сањалица који сетно уздишу за минулим идеалима једног минулог доба, али већина је ипак била испуњена оним што је тада било „ново“, опијена теоријама „новог“, збуњена његовом снагом и засењена његовим јутарњим руменилом. Били су модерни, задрто модерни до претеривања, можда управо због тога што су у дубини душе осећали чежњу која се није дала угушити, чежњу коју ово „ново“ није могло да утоли, ма колико да је иначе било огромно као свет, свеобухватно, свесавлађујуће, свеобасјавајуће.

Једно, међутим, беше извесно: у младим душама владало је бурно ликовање, чврста вера у сазвежђа великих духова, нада бесконачна као море; одушевљење носило их је орловским крилима а срце им се надимало хиљадоструком смелошћу.

Дабогме, живот је доцније много избрисао од тога, светска мудрост открњила је још један део, а кукавичлук умртно и остатак; али шта то мари? Време проживљено у служби добра не може да донесе лош плод, а ништа у животу којим се доцније живи не може да избрише ни један једини дан, ни један једини час од оног живота који је раније проживљен.

За Нилса је свет у оним данима добио сасвим измењен изглед. Своје најтајније, најсрамежљивије скриване мисли слушао је сада јасно и разговетно исказиване од читавог хора најразличитијих особа. Његови особени, чудни назори више нису лежали као магловити предео пред његовим очима, он је тај предео сада видео без вела, откривен до најмањих појединости, у оштрим, тврдим, као дан светлим бојама, испресецањем бескрајним стазама, а по тим стазама врвела је гомила народа — свет маште постао је опипљив.

Он више није био усамљени краљ из бајке, који влада земљама што их је само у сновима створио, — не, он је сада један из мноштва, један човек у чети, војник у служби идеје, у служби но-

вога. Ево мача за његову руку, ево заставе за којом може да ступа.

Чаробно доба, пуно обећања! Чудесно беше својим ушима слушати како оно нејасно, тајанствено шапутање сопствене душе одзивања ваздухом стварности као дивљи, изазивачки звук труба, као потмули ударци буздованом о зидине храма, као победоносне фанfare. Као да човек самог себе слуша како туђим језиком, туђом речитошћу и туђом снагом говори о оном што је најдубља, најприснија својина његове душе.

Није само с усана вршњака одјекивало ново еванђеље о растварању и усавршавању. Било је и старијих људи, звучног имена, који су имали разумевања за то „ново“ и његову дивоту, а уз то били речитији од младих, раскошнији у излагању свог схватања. Имена прохујалих столећа следила су за њима, на њиховој страни била је историја, светска историја, историја људскога духа, одисеја идеје. То беху људи који су се у својој младости исто тако заносили као и ови који су сада били млади и који су исповедали исти дух који је сада ове захватио. Али када су разабрали да њихов глас замире без одзива као вапај усамљеника у пустињи, они су умукнули. Млади пак мислили су само на то да су ти људи некад дизали свој глас, а не и да су ућутали, па су били спремни да им се диве, украшавајући њихове главе венцима од ловорике и крунама мученика, срећни што могу да се

диве. А они којима је то дивљење било упућено нису одбијали ово позно признање, већ су са искреним поуздањем стављали те круне на своју главу, посматрали себе са узвишеног и историског становишта, песничком фикцијом уклањали оно мање херојско из своје прошлости и поновно разбуктавали своје старо убеђење, охладнело немилошћу времена.

Рођаци Нилса Лине у Копенхагену, а нарочито стари државни саветник, нимало нису били задовољни друштвом које је млади студент изабрао. Њих нису толико забрињавале нове идеје колико чињеница да су појединци међу овим младићима заступали мишљење да дуга коса, високе јахаће чизме и лак наговештај неуредности користе новим идејама. Па иако Нилс сам у овом погледу није био фанатичан, ипак би их непријатно дирнуло када би га они — а још много непријатније када би га њихови познаници — сретали у друштву младића тог соја. Али то у суштини још није било ништа према чињеници да он тако често посећује госпођу Боје и са њом и њеном бледом нећаком одлази у позориште.

Са сигурношћу се, истина, о госпођи Боје није могло да каже ништа зло. Али говорило се о њој. И то на разне начине. Била је из добре породице, рођена Конерој, а Конероји су припадали једној од најстаријих и најотменијих патрициских породица њиховог града. Али она је прекинула са њи-

ма. Неки су тврдили да је повод за то био њен лакомислени брат, ког су послали у колоније. Једно је, међутим, било извесно: прекид беше потпун, а неки су чак причали да је стари Конерој њу проклео и на то добио напад своје опаке пролећне сипње.

Све се то одиграло пошто је остала удовица.

Њен муж био је апотекар, *assessor pharmaciae*, и витез ордена Данеброг. Када је умро, имао је шездесет година и тону и по злата. Колико се знало, живели су веома сложно. У почетку брака, у току прве три године, остарели супруг био је веома заљубљен; доцније је свако живело више за себе: он се ревностно посветио свом врту и свом господском клубу, у којем се трудио да блиста; она, пак, беше забављена позориштем, романсама и немачком поезијом. Онда је он умро.

Када је прошла година жалости, удовица је отпутовала у Италију и неколико година живела на југу, највише у Риму. Није било ничег истинитог у говоркању да је она у француском клубу пушила опијум и да је дала извајати свој лик као Паулина Боргезе; па ни онај мали руски кнез, који је за време њеног боравка у Напољу извршио самоубиство, није се нипошто убио због ње. Истина је, међутим, да су јој немачки уметници неуморно приређивали серенаде, па и то је истина да је она једног јутра, у костиму албанске сељанке, села на степенице једне цркве у Виа Систини и да је неки,

управо приспели уметник наговорио да му стоји као модел, са крчагом на глави и држећи малог, црнпурастог дечка за руку. У сваком случају, таква слика висила је у њеној соби.

На повратку из Италије срела је једног свог земљака, познатог, способног критичара, који би волео да је био песник. Називали су га скептичком природом која све пориче, бистром главом која је своје ближње оштро и немилосрдно нападала, јер је и према себи била оштра и немилосрдна, па је сматрала да је њена суровост тиме оправдана. Али он није био потпуно онакав каквим су га људи претстављали, он није био из једног кова, није био тако безобзирно доследан како је изгледало; јер ма да је увек био на ратној нози са идеалистичким правцем оног доба и крстио га омаловажавајућим именима, ипак је он за сањалачко, ете-рично, за плави цвет романтике, за недокучиво узвишено и светло имао дубљих симпатија но за онај више овоземаљски правац за који се борио и у који је углавном и веровао.

Опирући се, заљубио се он у госпођу Боје, али јој то није рекао, јер његово осећање не беше млада и отворена наклоност пуна наде. Он је њу волео као биће од неке друге, тананије, срећније расе но што је његова, и зато је у његовој љубави било кивне злобе, нагонске огорчености према ономе што је у њој претстављало расу. Непријатељским, љубоморним очима посматрао је њене

склоности и назоре, правац њеног укуса и њено схватање живота, па је свим расположивим сружјем, тананом речитошћу, бездушном логиком, надмоћном, у рухо самилости одевеном поругом освајао њу, придобијао за себе и своја схватања. Али када је најзад извојевао победу и она постала истоветна са њим, увидео је да је одвише добио, да је он њу волео управо са њеним илузијама и предракудама, са њеним сновима и заблудама, а не овакву каква је сада била. Незадовољан самим собом, њом и свим људима и приликама у завичају, он је отпутовао и није се више вратио.

А она је управо тада почела да га воли.

Из овог односа могли су људи наравно штошта да испреду, па су то ревносно и чинили. Жена државног саветника говорила је о томе са Нилсом, онако како остарела врлина говори о младалачким заблудама. Али Нилс је то примио на начин који је саветниковицу и увредио и запрепастио: одговарао јој је и говорио надувеним изразима о тиранији друштва, о личној слободи, о плебејском поштењу гомиле и о племству страсти.

Од тога дана само је још ретко одлазио код својих брижних рођака, али госпођа Боје виђала га је утолико чешће.

VII

Било је једне пролећне вечери, сунце на заласку обасјало је собу руменом светлошћу. Крила ветрењаче тамо горе на насипу бацала су своје сенке на окна и на зидове собе, долазећи, нестајући, у једноличној смени светлости и сумрака — тренутак сумрак, два тренутка светлост.

Крај прозора седео је Нилс Лине и укочено гледао кроз као бронза тамне брестове на насипу у пламени жар облака. Био се прошетао ван града, међу свеже олисталим буквама, међу зеленим њивама ражи и шареним цветним ливадама. Све беше тако лако и светло, небо тако плаво, мореуз раван као огледало, а жене које је сретао тако чудесно лепе. Певајући ишао је шумском стазом. После су занемеле речи његове песме, затим се слегао ритам, најзад су замрли звуци и тишина га спопаде као вртоглавица. Склопио је очи, али је ипак осетио како се светлост упија у њега и струји кроз све његове живце, док је свеж, опојан ваздух код сваког удисања са све плаховитијом снагом терао чудно трому крв кроз слабошћу устрептале жиле. Имао је осећање као да све ово што око њега

кипти, прска, пупи, клија, ниче и рађа у пролећној природи, — као да све то тежи да се у њему слије у један једини гласан позив. А он је жудео за тим позивом, ослушкивао га, све док се његово ослушкивање није претворило у нејасну; набујалу чежњу.

Сада, док је седео крај прозора, чежња се поновно пробудила. Чезнуо је за хиљадама треперавих снова, за сликама нежности која освежава: за лаким бојама, цветним дахом који само за тренутак замирише и тананом музиком са до крајности затегнутих сребрних жица. А затим тишина, дубока, мукла тишина, у коју ваздушни таласи никад не доносе ни атом једног звука, већ где све у тихом жару румених боја и топлини пламеног миомириса самртничким сном мирује. За овом тишином он није чезнуо, али она се примицала, произлазила из свега осталог и преплавила све, док се он најзад није отргнуо и вратио у своју стварност.

Био је уморан од свог сопственог ја, ах тако сит хладних мисли и јалових маштарија! Живот сам је песма! Али не ако човек непрестано лута наоколо и опева свој живот уместо да га изживљује! Како је тај живот без садржине, празан, празан, празан! Лови самог себе, брижљиво испитује сопствени траг, вртећи се стално у кругу; привидно се баца у бујицу живота, а уствари седи ту и сам себе пеца, сам себе у некаквом прерушеном виду извлачи на удицу! Када би само хтело да га захвати:

живот, љубав, страст, тако да их више не описује он у песми, већ да они са њим певају!

Нехотице одмахну руком, као да се брани. У дубини душе ипак се плашио оне силе коју називају страшћу. Она бура која све што је чврсто, све што је признато, све што је стечено у човеку, узвитла у ковитлац и понесе као да је увело лишће! Томе он није тежио. Онај праскави пламен који се расипно троши у свом сопственом диму — не, он је хтео спорије да сагорева.

Па ипак, ово животарење са пола снаге, у тихим водама, не губећи обалу из очију, било је тако јадно. Онда ипак радије са бујицом и буром! — кад би он само знао како!

Хтео је пуним једрима одважно да заплови пучином живота. Збогом, ви дани што полако одмицете; збогом, ви срећни, сићушни тренуци; збогом, ви бледа расположења која човек мора да украси поезијом да би вам дао сјаја; ви млака осећања која човек мора да увије у топле снове, па се ипак зато смрзнете. Препуштам вас вашој судбини! Ја управљам свој брод ка једној обали где се расположења као бујне вињаге обвијају око свих влакана срца, образујући непроходну шуму; тамо на сваку врежу која вене долази двадесет у пуном цвету, а на сваку расцветану грану сто других са младим, свежим изданицима. Ах, да сам тамо!

Његова чежња га је заморила, дојадио је сам себи. Осећао је потребу за људским бићем. Али

Ерик наравно није био код куће. Са Фритјофом се састао пре подне, а да пође у позориште, било је већ прекасно.

Ипак је изишао из стана и мрзовољно тумарао улицама.

Можда је госпођа Боје била код куће? Данаас додуше није био њен дан примања, а било је већ и прилично касно. Да ипак покуша?

Госпођа Боје била је код куће.

Била је сама. Пролећни ваздух сувише ју је заморио да би са својом нећаком пошла на вечеру код пријатеља. Претпоставила је да легне на диван, да испија јак чај и да чита Хајнеа; али сада јој беше доста поезије и најрадије би се играла лутрије.

Тако су се дакле играли лутрије. Петнаест, двадесет, педесет и седам, дуг низ бројева — клопаране дрвених плочица у кеси, а уз то неко непрекидно ваљање и котрљање у стану над њима.

„Ово нимало није забавно“, изјави госпођа Боје када дуже времена није извучен ниједан од њених бројева. „Како? — Није“, одговори сама себи и зловољно затресе главом. „Али шта бисмо друго могли да играмо?“

Склопила је руке над бројкама пред собом и погледала Нилса очајним изразом.

Нилс заиста није ништа знао.

„За име Божје, само ми не спомињите музику!“ Нагнула је лице над своје руке и уснама до-

диривала склопљене прсте, један чланак за другим, све редом, па опет натраг.

„Ово је најодвратнији живот који се само може замислити“, рече она и подиже поглед. „Потпуно је немогућно доживети ма и најситнији прави доживљај, а како да нас оне мрвице што их живот као од беде даје подрже да не сустанемо? Како? Не осећате ли и ви то исто?“

„Па, ја заиста не уmem ништа боље да предложим но да учинимо као онај халифа у Хиљаду и једној ноћи. Ако уз ову свилену домаћу хаљину коју имате на себи само још вежете белу мараму око главе, а ја огрнем ваш широки индиски шал, можемо одлично да претстављамо два трговца из Мосула“.

„А шта да ми, несрећни трговци, онда отпочнемо?“

„Да сиђемо доле до моста, за двадесет златника изнајмимо једрилицу и одједримо на мрачну пучину“.

„Мимо пешчаног жала?“

„Да, са шареним фењерима на катарци“.

„Као Ганем, роб љубави. Како тачно познајем цели ток мисли! То је онако право мушки: места се устремити тако плахо и нагло, замислити сценерију и положај, а због свих ових спољашности заборавити оно што је главно. Јесте ли опазили колико смо ми жене несравњено мање робови маште но ви мушкарци? Ми не уmemo тако, у ма-

шти, унапред да уживамо, или пак каквом уображеном утехом да отклањамо од себе бол. Оно што је ту, ту је. Машта! Ах, она је тако бедно сићушна! Да, када је човек већ старији, као ја што сам, онда се понекад задовољава јадном комедијом маштарија. Али то не би требало никад чинити, никад!"

Она се, заморена, намести на дивану, напола лежећи, напола седећи, наслонивши браду на руке а лактове о свилене јастуке. Њен поглед је сањалачки лутао по соби; чинило се да је потпуно утонула у своје суморне мисли.

Нилс је такође ћутао; у соби завлада тишина. Чуло се неуморно скакутање канаринке, часовник на столу куцао је све гласније и гласније кроз мукло ћутање, а једна струна у отвореном клавиру одједном је нагло затреперила и у дугом, слабом, замирућем звуку стопила се са меким зујањем тишине.

Изгледала је сасвим млада, онако испружена на дивану, у жутој светлости лампе, обасјана од главе до пете, и било је неког заносног несклада између њеног облог врата, матронске капе по угледу на Шарлоту Корде, и њених детињски невиних очију, њених малих, полуотворених уста са млечнобелим зубима.

Нилс је погледа са дивљењем.

„Како је само чудна ова чежња за сопственим ја!" рече она, одвајајући се с оклевањем од сво-

јих снова и враћајући своје погледе у стварност. „А ја тако често, тако бескрајно често чезнем за самом собом, за оном каква сам била као млада девојка, и ја волим ту младу девојку као биће ком сам била безмерно блиска, с ким сам делила живот и срећу и све, а које сам затим морала да изгубим а да притом ништа нисам могла да учиним. Како је дивно било оно време! Ви и не слутите како је нежан и чист такав девојачки живот до у време прве љубави. То се може само у тоновима изразити. Замислите то као какву свечаност, свечаност у вилинском дворцу, где ваздух блиста као црвенкастим сјајем обасуто сребро. Ту је обиље свежег цвећа, а оно мења своју боју, поједини цветови полако измењују своје боје међу собом. Све звучи и кликће, али ипак пригушено, а још нејасне слутње заблесну и севну као мистично вино у тананим, веома тананим пехарима из снова. И све звучи и мирише: хиљаде мириса лелујају се кроз дворане. О, могла бих да заплачем када на то помислим, па и кад себи казујем да ме живот, чак и кад би све то неким чудом опет постало као што је некад било, сада више не би могао да носи. Срушила бих се као крава која хоће да игра по паучини.“

„Не, напротив!“ узвикну Нилс са жаром, а његов глас је подрхтавао када је наставио: „Не, ви бисте управо много тананије и бескрајно одуховљеније могли да волите но она млада девојка.“

„Одуховљено? О, колико ја мрзим ту одуховљену љубав! Оно што ниче на тлу такве љубави само је вештачко цвеће; и оно чак и не расте, већ га човек скида из косе и меће у срце, јер само срце више нема цвећа. Управо због тога ја и завидим младој девојци, код ње нема ничег лажног, она у пехар своје љубави не меша сурогат маштарија. Немојте мислити да је њој, зато што је њена љубав проткана и засењена сликама маште, сликама величанствено бујним и неодређеним, више стало до ових слика но до земље по којој хода, — не, то долази само отуд што сва чула, сви нагони и све способности у њој свуда сежу за љубављу, свуда и увек, неуморно. А не зато што би она можда уживала у својим маштаријама или се макар само љуљушкала у њима, не, она је бескрајно више стварна, толико стварна да често на свој својствени, несвестан начин постаје невино цинична. Ви и не слутите какво опојно уживање, на пример, може млада девојка да нађе у томе да кришом удише мирис дима од цигара који се задржао у оделу вољеног човека; то је за њу хиљаду пута више но цели један разбуктани пожар маште. Ја презирем машту! Када цело наше биће чезне за срцем једног човека, шта нам користи ако нас пусте у хладно предворје маште! Колико је то често случај! Како се често морамо помирити с тим да нас онај ког волимо искити својом маштом, окружи ореолом, привеже нам крила на рамена и заогрне плаштом

посутим звездама, па нас тек онда сматра достојним љубави када поносито ходамо у тој накаради за маскараду, у којој нико живи не може да се прикаже онако како у основи јест, јер је исувише претрпан украсима. А збуњује нас када се мушкарац пред нама баци у прашину и обожава нас, уместо да нас узме онако какве јесмо и такве воли.“

Нилс је био сасвим збуњен. Подигао је марамицу коју је она испустила, опијао се њеним мирисом и нимало није био припремљен да ће га она тако нестрпљиво упитно погледати, и то управо у тренутку када беше задубљен у посматрање њене руке. Најзад је ипак успео да преко усана превали одговор: да мушкарац управо тиме најбоље доказује своју велику љубав што биће које воли окружује ореолом божанства, како би пред самим собом оправдао неисказану љубав коју према њему осећа.

„Па у томе баш и лежи увреда“, одврати госпођа Боје, „јер ми смо довољно божанске онакве какве јесмо!“

Нилс се учтиво насмеши.

„Не, немојте се смешити, ово нипошто није шала. Напротив, ствар је веома озбиљна, јер ово обожавање је у основи својој тиранија: хоће да нас присили да се прилагодимо мушкарчевом идеалу. Скрати пету, отсеци један прст на нози! Оно у нама што није у складу са његовом идеалном претставом треба да ишчезне, а ако не може да се угуши, онда се намерно превиди, хотимично

заборавља, одузима му се свака могућност развијања, док оно што немамо, или није нама својствено, треба да се натера на најбујније цветање, самим тим што се диже у небеса, што се унапред претпоставља да га имамо у највећој мери и што се од њега прави угаони камен на који се љубав мушкарца наслања. Ја то називам насиљем против наше природе. Ја то називам дресуром. Мушкарчева љубав хоће да дресира. А ми се томе повинујемо — чак и оне које не воле покоравају се — јер смо слабији достојни презирања!“

Она се усправи из свог лежећег положаја и претећи погледа Нилса.

„Кад бих била лепа, о, чаробно лепа, заноснија но што је иједна жена икад била на земљи, тако да би сви који би ме угледали, захваћени несавладљивом, болном љубављу, били опчињени као каквом чаролијом, — о, како бих ја њих снагом своје лепоте присилила да обожавају не онај свој уобичајени, бескрвни идеал, већ мене саму, онакву каква јесам, сваку честицу мога бића, сваки делић моје природе!“

Она је уморила, а и Нилс је помишљао да оде, али је непомично стојао на истом месту и ређао у мислима једну смелу изјаву за другом, не налазећи храбрости да их речима искаже. Најзад се одважио, узео њену руку и пољубио је. Тада му она и другу руку пружи за пољубац, и тако он није

успео да изусту ништа више но једноставно: „Ла-
ку ноћ!“

Нилс Лине био је заљубљен у госпођу Боје и то га је чинило радосним. Када је пошао кући и пролазио истим улицама по којима је пре неколико часова онако зловољно лутао, чинило му се као да је отад протекло много, много времена. Сем тога је сада у свом ходу и држању показивао извесну сигурност, неку спокојну мирноћу. А када је брижљиво закопчавао своје рукавице, чинио је то са осећањем као да се у њему извршила велика промена, и са нејасном свешћу као да је због ове промене дужан да — брижљиво закопча своје рукавице.

Сувише узбуђен својим мислима да би могао да спава, пошао је горе на насип. Изгледало му је да су му мисли чудновато спокојне, чудио се миру у својој души, али у ствари није заправо ни веровао у тај мир, чинило му се као да у њему сасвим тихо али непрестано нешто ври, као да нешто кипти и превире и таласа се, али далеко, сасвим далеко. Било му је на души као да очекује нешто што мора да дође издалека, неку удаљену музику која мора да се приближи, постепено, звучећи и зујећи, шумећи и брујећи, да се с тутњем сручи на њега, да га захвати, ни сам не зна како, да га понесе, ни сам не зна куда, надирући као бујица, обарајући као ударци морских таласа, а затим... Али још беше миран; само оно трепераво певање у даљини, иначе свуда ведрина и мир.

Волео је, говорио сам себи гласно да воли. Безброј пута. Чудесан звук достојанства звонио је у тим речима и оне су значиле толико много. Значиле су да он више није заробљеник свих оних утицаја маште из детињства, да више није играчка бесциљне чежње, магловитих снова, да је побегао из оног вилинског царства које је са њим и око њега расло и развијало се, које га је са стотину руку обухватало, са стотину шака затварало му очи. Отргнуо се из његове власти и нашао опет самога себе, па ако је и сад још пружало руке за њим, преклињало га и мамило неким погледом, махало му својим белим одорама, — његова је моћ била мртва, као сан што га је убио дан, магла коју је распршило сунце. Јер његова млада љубав зар не беше дан, и сунце, и читав свет? Зар се он није досад поносно показивао у гримизном свечаном руху које никад није било ни изаткано, и био моћан на једном престолу који није био ни подигнут? Али сада, сада је стојао на високом брегу и погледом обухватао простране равнице света, једног света жељног песме, у којем он није постојао, у којем нису ни наслућивали да он постоји, нити га очекивали. Какво је кликтаво ликовање помислити да ниједан дах са његових усана још није покренуо ниједан листић, нити наборао иједан талас у целој тој широкој, будној бесконачности. Тек му је претстојало да све то освоји. А знао је да он то може, осећао се сигуран у победу и снажан, како то само

онај може чије песме још неиспеване и набујале почивају у његовим грудима.

Млак пролећни ваздух беше испуњен мириси-ма, не онако засићен као што бива у летњим ноћима, али прожет снажним мелемдахом младих то-пола, свежим дахом позних љубичица и слатким мирисом расцветалог јоргована. Све је то надирало и мешало се, одлазило и раздвајало се, плануло за тренутак и нагло гасило, или се полако растапало у ноћном ваздуху. И као сенке ове ћудљиве игре мириса пролазила су ваздушаста расположења кроз његову душу. И као што су око његових чула облетали мириси који су искрсавали и нестајали како се њима свиђало, тако је и његова душа узалуд чезнула да у тихом лету, блажено мирујући, буде ношена лаким, лепршавим крилима светлог расположења. Али то нису биле крилате птице које би га могле понети: само перје и паперје, које је ветар гонио пред собом, падало је и нестајало као пахуљице снега.

Покушавао је да у сећању изазове њену слику, онако како је лежала на дивану и говорила са њим, али се она није појавила. Видео је њу како силази низ дрворед, видео како седи и чита, са шеширом на глави, држећи међу прстима у рукавицама једну од оних великих, белих страница, та-ман да је преврне, а затим листајући све даље и даље. Видео је њу како се увече, после позоришта, пење у своја кола; махнула му је руком иза стакла,

затим су кола кренула а он је стојао и гледао за њима како све даље одмичу. Равнодушна лица прилазила су и ословљавала га, ликови које већ годинама није видео пролазили су улицом, освртали се и гледали за њим. А кола су одмицала све даље и даље, не заустављајући се; он се никако није могао да ослободи тих кола, од тих кола није могао да помисли на друге слике. И управо тада, када беше већ сасвим узрујан од нестрпљења, појави се слика: жута светлост, очи, уста, рука испод браде, тако јасно као да је гледа пред собом у мраку.

Како је била лепа, како блага, како чиста! Он је њу волео понизним жаром, просио крај њених ногу за сву ту заносну лепоту. Баци се са свог престола и дођи к мени! Буди мојом робињом, положи сама ропске ланце себи око врата, али не у шали; ја хоћу да стежем и трзам тим ланцима; нека буде послушности у твојим удовима, покорности у твом погледу! О, када бих могао да се нагнем над тобом и да ти пружим љубавни напиток; не, нећу љубавног напитка, јер он би те приморао и ти би се без воље покорила његовој сили, а само ја хоћу да будем твој господар, да узмем твоју вољу, која уништена лежи у твојим понизно испруженим рукама. Ти би морала да будеш моја краљица а ја твој роб, али моја ропска нога почивала би на твом гордом краљевском потиљку. Није лудило оно што ја тражим, јер у томе се и састоји женина љубав: бити поносна и снажна па ипак се

приклонити, ја знам да је ово љубав: бити слаб а владати!

Осећао је да онај део њене душе који је и сам душа тог бујног, расцвалог, чулно меког у њеној лепоти никад неће осетити наклоности према њему, да га никад неће загрлити оним блештавим рукама Јуноне, да му никад неће онај разблудни потиљак пружити за пољубац. Знао је да је младу девојку у њој могао освојити, да ју је ваљда већ и придобио, и да је она, зрела жена, — у то је био уверен — осетила како се млада лепота која је у њој умрла тајанствено покренула у свом гробу, да га обгрли витким девичанским рукама, да му пружи снебивљиве девичанске усне. Али његова љубав то није хтела. Он је волео само оно што се није дало освојити, волео управо онај потиљак са његовим топлим цветним паперјем и одблеском росног злата под тамном косом. Јецао је од љубавне чежње и кршио руке у болној немоћи; обвио је руке око једног дрвета, прислонио образ на његову кору и заплакао.

VIII

Било је у Нилсу Лине неке млитаве уздржљивости, која беше плод урођене одвратности да се на нешто осмели, производ напола јасне свести о недостатку личности. Са том млитавошћу био је у сталној борби, час подбадајући самог себе противу ње, називајући је погрдним именима, час трудећи се да од ње направи врлину, и то врлину која је у најприснијој вези са основима његове природе, чак и више: која је учинила да је он оно што јесте и да може оно што може. Али ма шта он од ње правио, ма како он њу посматрао, ипак ју је увек мрзео као какву потајну ману, коју је додуше могао да сакрије пред светом али не и пред собом, која је увек била ту да га сваки пут понизи када би бивао истински сложан са самим собом. Како ли је у таквим тренуцима завидео оној самоувереној непромишљености у чијем се пламену реч и дело стапају у једно и истовремено навиру у живот, не презајући од последица. Људи таквог кова изгледали су му као кентаури, човек и коњ саздани од једног одлива, мисао и скок у исти мах,

као једна целина, док је он сам био раздвојен у јахача и коња: мисао за себе, а скок за себе.

Када би замишљао како госпођи Боје изјављује своју љубав, а морао је увек све да замисли, сасвим би јасно видео себе у том положају, своје држање у свима појединостима, своје покрете, целу своју особу, спреда, са стране и с леђа. Видео би како му одузима сигурност онај грозничави страх од дела који га је увек кочио и лишавало присуства духа, тако да би немоћно стојао и примао одговор као што би примио ударац који га обара на колена, уместо да га дочека као што човек хвата лопту од перја, коју на богзна колико начина може да врати и која на богзна колико других начина може опет да долети.

Помишљао је да говори и намеравао да пише, али није био у стању да се отворено изјасни. Никад није доспео даље од увијених изјава, или пак догле да се у напола позајмљеној лирској страствености привидно толико занесе да изусту какву љубавно топлу реч или сањалачку жељу. Али упркос томе међу њима се постепено ипак развио неки однос, чудан однос који је произишао из понизне љубави једног младића, из сањалачки пригушене жудње занесењака, и из ђуди једне жене да у романтичној неприступачности буде жељена. И тај однос међу њима претворио се у једну бајку, чији постанак ни њима самима није био јасан. То беше тиха, малокрвно бледа бајка о лепој жени која

је У својој најранијој младости волела једног од духовних великана, који је отишао да у некој далекој, туђој земљи умре, заборављен и напуштен. А лепа жена провела је много година тугујући за њим, али нико није ни слутио њен јад, једино је самоћа била довољно света да гледа њену тугу. Тада је наишао младић, који је оног духовног великана називао својим мајстором, и који беше прожет његовим духом, надахнут његовим делима. И заволео је тужну и ојаћену жену. А њој се чинило као да су давно прохујали срећни дани устали из својих гробова, тако да се све помешало у чудно слатку збрку; и прошлост и садашњост стопили су се у сребрним велом застрт, сутонаст дан из снова. Волела је младића напола њега самог ради, напола као сен оног другог, и потпуно му је предавала половину своје душе! Али тихо је морао да се креће, да сан не ишчезне, строго је морао да бди над својим пламеним земаљским жељама, да не би растерали слатки дремеж па да се она пробуди за нов бол.

Мало по мало, међутим, њихов је однос под окриљем ове бајке ипак добијао чвршће облике. Говорили су једно другом „ти“ и, кад би били насамо, ословљавали се просто именом — Нилс и Тема —, а присуство бледолике нећаке ограничавано је колико год то беше могућно. Нилс је додуше понекад покушавао да пробије постављене бране, али госпођа Боје била је исувише надмоћна

да не би могла лако и опрезно да сузбије сваки такав покушај побуне, па би се Нилс убрзо опет поковао и за неко време задовољавао овом љубавном фантазијом са стварним живим сликама. Однос није прелазио ни у платонску бљутавост, нити протицао у једноличном спокојству навике. Спокојства је у ствари најмање имао. Нилсова нада никад се није заморила, па ако је сваки пут када би се пожудно распламтела и бивала благо враћана у своје границе, утолико је јаче и ватреније пламтела у потаји. А како је та нада одржавана у животу оним безбројним кокетеријама госпође Боје, њеном изазивачком наивношћу, њеном дрском смелошћу да расправља о најшкакљивијим стварима! Сем тога, игра није увек ни била потпуно у њеним рукама, јер дешавало се понекад да је крв у својој доколицы сањала о томе да ову напола укроћену љубав награди, да је обасипа најраскошнијим љубавним дивотама, па да се онда радује њеном задивљеном блаженству. Али такав сан није се лако могао одагнати, па кад би Нилс у тим тренуцима наишао, госпођом Боје овладала би неспокојна узбудљивост греха, скрушеност свести о кривици, нека заносна стидљивост која је ваздух испуњавала чудном љубавном стрепњом. Било је још нешто што је њиховом односу давало животне снаге: мужевна љубав Нилса Лине витешки се уздржавала да у машти узме оно што му је стварност ускраћивала, па је он и у том свету снова, где му се све

потчињавало, поштовао госпођу Боје као да је она тамо заиста присутна.

Тако су дакле обе стране чврсто подупирале овај однос, па није претила опасност да се распадне. А он је и био као створен за сањарску, али ипак живота жељну природу Нилса Лине, па ако је и остајао само игра, била је то ипак истинита, стварна игра, која га је довољно заокупљала и давала му подлогу страсти на којој се могао развијати.

А то за њега беше потреба. Та од Нилса Лине требало је да постане песник, и у његовом спољашњем животу било је довољно услова који су могли његове склоности да упуте у том правцу, његове способности да упозоре на такав позив. До сада, додуше, једва да је имао нешто више од својих снова, што би од њега могло да створи песника, а ништа није једнообразније и једноличније од таквог живота маште, јер у привидно бесконачном, вечито променљивом царству снова стварно постоје само одређене, кратке, утрвене стазе, на које се ограничава све кретање и са којих нико никад не скреће. Људи могу да буду веома различити, но њихови снови то нису, јер оне три, четири ствари за којима жуде постижу у сновима више или мање брзо, више или мање потпуно, али их увек све добију; нема човека који би себе у сну видео празних шака. Зато у сновима нико и не открива себе, нико и не постаје свестан својих

особина, јер снови не знају ништа о томе како се човек труди да неко благо задобије, како га испушта из руку када га губи, како се засити када ужива, којим путем удара када оскудева.

Нилс Лине је стога и певао песме полазећи од општих естетских претстава: пролеће за њега беше доба набубрелих сокова и пупољака, море широко, љубав слатка а смрт тужна. Он сам није даље продро у поезију, само је правио стихове. Али сада се то изменило! Сада када је просио љубав једне жене, када је хтео да га она воли, њега, њега, Нилса Лине из Ленборгарда, који је напунио двадесет и три године, ишао мало погнут, имао лепе руке и мале уши, који беше по природи снебивљив —, хтео је да она њега воли, њега лично, а не идеализованог Николу из снова, са оним поноситим ходом и сигурним понашањем, и са нешто мало више година! Сада је почео да се живо интересује за овог Нилса, са којим се дотле, у ствари, опходио само као са пријатељем са којим не може нарочито да се подичи. Био је исувише заокупљен тиме да се искити оним што му је недостајало а да би имао времена да види оно што је заиста имао. Али сада је са страшћу истраживача почео да скупља и саставља своје сопствено ја из успомена и утисака детињства, из заиста проживљених тренутака свога живота, па је са радосним чуђењем гледао како се све те честице слажу, комад по комад, како се склапају у јед-

ну несравњено привлачнију личност но што беше она за којом је у својим сновима јурио, несравњено истинитију, снажнију и јаче воље. Ово више није била мртва клада једног идола; стварни живот са његовим чудесним, недокуљивим покретима одражавао се у њему преливајући се у својих хиљаду боја. Драги Боже, та он је имао снаге које је могао да употреби онакве какве беху, та он беше Аладин; није било ничег што би пожелео, за чим би пружио руке а да то није са неба пало њему у турбан.

Сада за Нилса настаде срећно доба. Оно срећно доба када нас снажна замајна сила развоја кликући преноси преко мртвих тачака у нашој природи, када све у нама расте и усавршава се, тако да ми у преобиљу наше снаге — ако мора да буде — упиремо раменима чак и о брда и храбро започињемо грађење вавилонске куле која би требало да досеже небу под облаке, али у ствари постаје само јадан одломак једног колоса на који ми целог преосталог дела живота дограђујемо скромне торњиће и чудновате мале куле.

Све беше као измењено. Природа, способности и рад уплитали су се као један погонски тачак у други. Ту није могло бити ни говора о застајању, о уживању у успеломе, јер оно што је довршено одмах је одбацивао (та он је у току рада израстао!), то беху само степенице по којима се пео ка циљу који се стално измицао, само путеви

преваљени басамак по басамак и већ заборављени док је још по њима одјекивао његов корак.

Али док је он тако новим снагама и новим мислима ношен ка већој зрелини, ка ширим видицима, истовремено се осећао и све осамљенији, јер његови познаници и партиски другови заостајали су један за другим и губили се у истој мери у којој се губило и његово интересовање за њих. Јер из дана у дан постајало му је све теже да нађе ма какве разлике између ових људи из опозиције и већине против које су они устали. У његовим очима све се расплинуло у једну велику непријатељску гомилу, која је значила само досаду. Та шта су они писали када су својим песмама позивали на напад? Саме песимистичке песме чија је садржина да су пси вернији од људи и робијаши често поштенији од оних који се слободно крећу; лепо сročене фразе о преимућству зелене шуме и мрке пустаре над прашњавим градовима; приче о врлинама сељаштва и пороцима богаташа, о бујној крви природе и малокрвности цивилизације; драме које су приказивале неразумност старости и веће право младости. Како су се малим задовољавали, када су писали! Онда је ипак боље када су говорили између своја сигурна четири зида! Када он једном буде пропевао, заориће се музика, свечани глас труба!

Ни са старим друговима више није било као некад. Нарочито са Фритјофом. Разлог беше у

томе што је Фритјоф, позитивна природа добре главе за системе и широких плећа за догме, почео темељно да проучава Хајберга и поверовао у све као у еванђеље, и не слутећи да су систематичари мудри људи који своје системе изграђују по својим делима а не своја дела по својим системима. А у свету тако бива: млади људи који су доспели у власт једног система лако постају и велики догматичари, услед оне похвалне љубави коју младост већином гаји према готовим стањима, према оном што је утврђено и апсолутно. И када је човек на тај начин постао сопственик целе истине, целе, једине, праве истине, зар не би било неопростиво када би њу задржао само за себе, а пустио да његови мање срећни ближњи иду својим сопственим погрешним путем, уместо да их он води и поучава, уместо да са срдачном немилосрдношћу зграби њихове дивље изданке, љубазном силом их притера уза зид, па им онда објасни којим правцем треба да ударе у свом развоју, како би једног дана, можда тек касно, сврстани у ред као вештачки поткресано шибље, могли да захвале добром пријатељу за сав труд који је њима посветио.

Нилс је додуше обично тврдио да ништа толико не цени као критику, али је упркос томе претпостављао дивљење и никако се није могао помирити с тим да допусти критику Фритјофа, ког је увек сматрао својим робом, а који је увек и био

усхићен што носи ливреју његових назора и убеђења. И тај исти Фритјоф појавио се сада и хтео да изиграва њему равног, у маскарадној опреми судиског плашта коју је сам изабрао! Томе се наравно морало стати на пут. Нилс је најпре покушавао надмоћном добродушношћу да Фритјофа начини смешним у његовим рођеним очима, па када у томе није успео, прибегао је дрским парадоксима, које међутим није хтео да разлаже, јер је себе сматрао исувише узвишеним за то; само би их поставио у њиховој барокној гнусоби и одмах се заклонио иза подругљивог ћутања. Тако су се разишли.

С Ериком било је боље. У њиховом дечачком другарству било је увек нечег уздржљивог, извесне духовне чедности, и на тај начин избегли су оно сувише тачно међусобно познавање које је толико опасно за пријатељство. Они су се у свечаној дворани своје душе заједнички одушевљавали, у соби за становање пријатно и поверљиво разговарали, али нису залазили у спаваће собе и остале присније и удаљеније просторије свог душевног стана.

Ни сада то не беше друкчије. Уздржљивост је можда била још и већа — с Нилсове стране свакако —, али пријатељство зато није било мање. Главни угаони камен тог пријатељства било је и сада, као и раније, Нилсово дивљење за ону свежину и животну смелост које су Ерику биле свој-

ствене, што се он у животу осећао као код своје куће, готов да заграби и узме. Али Нилс није могао пред собом да сакрије да је ово пријатељство прилично једнострано, не можда зато што би Ерик био лишен правог смисла за пријатељство или што не би имао поверења у Нилса. Напротив, ваљда нико није могао да има боље мишљење о Нилсу но управо Ерик. По обдарености сматрао га је толико изнад себе да о критици није могло бити ни речи, али истовремено са овим слепим признањем сматрао је и оно чиме се Нилс бавио и оно што је заокупљало његове мисли као нешто што далеко премаша видик до којег је он својим оком могао да допре. Био је чврсто убеђен да ће Нилс на путу који је изабрао далеко дотерати, али је исто толико био уверен да његова нога нема шта да тражи на том путу па стога није ни крочио на њега.

То је наравно Нилсу тешко падало, јер иако Ерикове идеале није делио а правац којем је Ерик у својој уметности желео дати израза — романтични или боље сентиментално-романтични — њему нимало није био близак, ипак је он лично умео да осети ширу, многостранију симпатију и њоме верно да прати развој свога пријатеља, да се са њим радује када би овај имао успеха, да његове наде поново оживи, када би запео.

Отуд је њихово пријатељство било једнострано, па није чудо што је Нилс сада, када је у њему

толико новог пробијало па се зато удвојила и његова потреба да саопштава своје мисли и да буде схваћен, увидео колико је то пријатељство недовољно и што је, огорчен због тога, почео оштријој критици да подвргава пријатеља о којем је дотад са толико обзира судио. Тако се у њему родило неко тужно осећање усамљености; чинило му се као да све што је понео из завичаја, што је од детињства било његово, сада од њега отпада, пушта га низ воду, да је заборављен, напуштен. Врата која су водила у прошлост била су забрављена, а он је празних шака и сâм стојао пред њима. Оно што му је недостајало, за чим је жудео морао је сам да извојује: нове пријатеље, нов дом, ново поље за своје срце и нове успомене. —

Могло је бити отприлике годину дана како је госпођа Боје била једина истинска Нилсова другарица, када га једно писмо његове мајке позва на траг у Ленборгард, пошто му је отац опасно оболео. Када је Нилс стигао, отац већ беше мртав.

Нилс је осећао тежак терет на души, готово му се чинило као злочин што је у току последњих година тако мало чезнуо за родитељским домом. У мислима је, додуше, често навраћао онамо, али само као гост, са прашином других крајева на свом оделу и са сећањима на друга места у свом срцу; никад није у безмерној чежњи за завичајем жудео за кућом као за светлим светилиштем свог живота, у пламеној жељи да пољуби родну груду,

да почине под родитељским кровом. Сада се кајао због ове неверности и под теретом туге осетио је поред кајања и неко мистично саучесништво за оно што се десило, као да је његово неверство проузроковало очеву смрт. Питао се у чуду како је могао тако спокојно да живи далеко од завичаја, који га је сада чудном снагом привлачио. Цело његово биће тонуло је у чежњу којом се сада приљубљивао уз тај дом, узнемирен сазнањем да се — ма колико то желео — не може стопити са њим, несрећан што хиљадоструке успомене које га гледају из сваког угла, сваког грма, из звука и светлости, из безброј мириса, па чак и из тишине, да га све те успомене дозивају тако рећи предалеким гласовима, које он не може да ухвати у оној пуноћи и оштрини која му је потребна, већ његовој души говоре само шапатом као шуштање лишћа што пада на земљу, као лако жуборење таласа што ударају о жало.

Срећан је у својој тузи онај који над гробом драгог покојника може да исплаче све своје сузе због празнине, напуштености и губитка. Тешке и опоре су, међутим, оне сузе које треба да окају сав недостатак љубави из прохујалих дана према преминулом, када се више ништа не може да поправи. Јер сада се опет враћају сви: не само оштре речи, брижљиво затровани одговори, безобзирни прекори, непромишљени бес, већ и грубе мисли које су остале неизречене, пренагљена мишљења

која су синула кроз главу, немо слегање рамени-
ма, непримећен осмех пун поруге и нестрпљења.
Сви се они враћају као отровне стреле и спуштају
своје бодље дубоко у рођене груди, своје тупе бод-
ље, јер њихов вршак се преломио у оном срцу које
сада више не бије. Да, оно више не куца, ти више
ништа не можеш да поправиш, баш ништа. Сада
твоје срце има довољно љубави, али сада је прека-
сно. Пођи на хладни гроб својим пуним срцем —
можеш ли се приближити покојнику? Сади цвеће и
плети венце — јеси ли му се зато приближио ма
и за један прст?

И у Ленборгарду плели су венце, и до тих љу-
ди допирале су горке успомене на часове у којима
су суровији гласови заглушивали љубав, и за њих
се у строгим линијама које су окружавале затво-
рена уста гроба крило штошта што је могло да
пробуди њихово кајање.

Беше то тешко, мутно време, али имало је јед-
ну светлу тачку: приближило је мајку и сина, бли-
же но што су годинама били, јер ма да су једно
према другом гајили велику љубав, ипак су у свом
међусобном држању увек остајали на опрезу и у
њиховом узимању и давању било је уздржљиво-
сти која је потицала још из оног доба када је Нилс
постао сувише велик да седи на мајчином колону.
Он се плашио оног плаховитог, претераног и на-
страног у њеној природи, док је на њу његова ма-
лодушна, колебаљива неодлучност деловала као не-

што туђе. Сада је пак живот, који и даје и одузима, који усклађује и ублажава, припремио њихова срца, да се ускоро потпуно нађу.

Једва два месеца после погребa госпођа Лине опасно је оболела и неко време страховали су за њен живот. Стрепња која је као мора притискивала ове седмице потиснула је онај ранији бол у позадину, па када је госпођа Лине почела да се опоравља, чинило се и њој и Нилсу као да између њих и оне свеже хумке на гробљу леже многе године. Нарочито се госпођи Лине чинило као да је прошло много времена јер она је за све време своје болести била уверена да мора умрети и веома се бојала смрти. Па чак и сада, када се почела опорављати и лекар изјавио да је ван сваке опасности, није могла да се ослободи ових суморних мисли.

Њено оздрављење и јесте било веома споро; снаге су се враћале само кап по кап, као против воље. Није било оног благог умора који исцељује, напротив, болесница је осећала неспокојну малаксалост, неко тешко чувство немоћи, непрестану, мрзовољну жудњу да стекне снаге.

Постепено се и то стање изменило, опорављење напредовало је брже, снаге су се вратиле, али мисао да ће се ускоро морати да растане са животом ипак је није напуштала, већ је као сенка лежала на њој и држала је у оковима неке узнемирене, болне сете.

Једне од тих вечери седела је сама у баштенској соби и укочено гледала кроз отворена дво-крилна врата. Дрвеће је прикривало усијано злато сунчевог заласка, само се на једном једином месту између стабала расклопио као пожар румен отвор, кроз који су пробијали златни, прштави зраци сунца и палили бронзан отсев по тамнозеленом лишћу. Изнад немирних крошња суморно су јурили облаци по димљиво црвеном небу, губећи у свом трку мале пахуљице, ситне, уске траке откинутих облака, које су се од сунчевог сјаја зажариле као огањ.

Госпођа Лине послушничвала је брујање олује и лаким покретима главе пратила неправилне ударе ветра, како зашусте, па зафијучу и онда замиру. Њене очи пак биле су веома далеко, много даље од облака у које је упирала поглед. Бледа у својој удовичкој црнини, седела је са изразом болног немира око бескрвних усана; па и у њеним рукама било је немира, у томе како су превртале дебелу малу књигу на њеном крилу. Била је Русоова Елоиза. Свуда око ње лежале су друге књиге: Шилер, Штафелд, Евалд и Новалис, па и велике мапе са бакрорезима старих цркава, рушевина и планинских језера.

Сад се отворише нека врата, кораци као да нешто траже зачуше се из задњих соба, и Нилс уђе. Враћао се са дуге шетње по морској обали; свеж ваздух обојио му је образе, а у коси као да се још задржао дах ветра.

Напољу, на небу, преовладале су плавкасто-сиве боје и поједине тешке капи кише ударале су у окна.

Нилс је описивао како су се таласи високо ваљали преко жала и наносили снопове морске траве на обалу; причао је о свему што је видео, о људима које је срео на свом путу, и док је говорио, покупио је књиге, затворио баштенска врата и причврстио прозорске куке. Затим је сео на клупицу крај мајчиних ногу, узео њену руку у своје и прислонио свој образ на њено колено.

Напољу се сада све смркло, киша је у млазевима пљуштала на окна.

„Сећаш ли се“, поче Нилс, пошто су дуже времена остали у немом ћутању, „сећаш ли се још колико смо пута седели у сумраку и полазили у лов на бајке, док је отац у својој соби разговарао са управником Јенсом а госпођица Дујзен у трпезарији клопарала посућем за чај? А када би онда унели лампу, будили бисмо се обоје из чудних бајки у пријатну присност која нас је окружавала. Али ја још сасвим добро знам како сам увек уображавао да се бајка зато није прекинула, већ се наставља на своју руку и даље одиграва тамо горе на брежуљку према Ринкјебингу.“

Није видео сетни осмех његове мајке, само је осетио како му њена рука благо милује косу.

„Сећаш ли се“, проговори она после кратког ћутања, „како си ми често обећавао да ћеш, чим

одрастеш, одједрити великим бродом и донети ми кући све дивоте света?“

„Како се ја тога добро сећам! Требало је да то буду зумбули, јер ти си их много волела, па исто онаква палма каква је у то време увела, па стубови од злата и мрамора. Било је увек толико стубова у твојим причама. Сећаш ли се још тога?“

„Ишчекивала сам брод — не, буди миран, синко, ти ме не разумеш — не мене ради, јер то беше брод твоје среће... надала сам се да ће твој живот бити велик и богат, да ћеш пловити по блештавим таласима... слава... све — не, не то, само да ћеш учествовати у борби за оно највише. Не знам како, али била сам толико уморна од свакидашње среће, свакидашњег циља. Можеш ли то да схватиш?“

„Хтела си да будем дете среће, драга мајко, један од оних људи који не вуку јарам као остали, који имају свој рај у којем налазе блаженства, и који имају своје сопствено место проклетства. Зар не, на броду је требало да буде цвећа, раскошног цвећа, да њиме посипам јадну земљу! Али брод није наилазио, и тако су Нилс и његова мајка остали само две сироте птице, зар не?“

„Јесам ли те повредила, синко? Та то беху само снови; не обраћај пажњу на њих!“

Нилс је дуго ћутао. Осећао се толико збуњен при помисли на оно што је хтео да каже.

„Мајко“, изусти најзад, „ми нисмо толико сиромашни како ти мислиш. Једног дана ће брод ипак допловити. Ако само хоћеш у то да верујеш или да имаш поверења у мене. Мајко, ја сам песник, прави песник, целом својом душом. Немој мислити да су то детињасти снови или снови таштине. Када би ти могла да осетиш са каквим захвалним поносом, са каквом понизном радошћу због оног што је најбоље у мени ја то казујем, нимало лично, без сваке охолости, ти би ми поверовала, као што ја од свег срца желим да ми верујеш. Мајчице драга, ја ћу узети учешћа у борби за оно најплеменитије и обећавам ти да нећу побећи испод заставе, да ћу увек бити веран самом себи и оном што имам. Само оно што је најбоље биће довољно добро за мене, и ништа друго. Нећу знати за одмор и предах, мајко; ако приметим да оно што сам саздао није чисто, или ако осетим да има пукотина или огреботина, бацићу га натраг у казан — увек ћу хтети само оно највише што могу да створим! Разумеш ли да је за мене потреба да се заветујем? Захвалност за све моје богатство гони ме на ово заветовање и ти га мораш примити. Нека буде грех према теби и према највишем ако postanем отпадник! Зар немам теби да захвалим што ми је душа толико проширена, зар нису твоји снови и твоја чежња довели моје способности до цветања, и нисам ли ја твојом љубављу и твојом ни-

кад незадовољеном жеђу за лепотом посвећен оном што треба да буде задатак мог живота?”

Госпођа Лине плакала је тихо преда се. Осећала је како је од среће пребледела.

Благо је положила обе руке на главу свога сина, а он их је тихо привукао уснама и спустио на њих пољубац.

„Толико си ме усрећио, Нилсе, — живот ми дакле ипак није био само дуг, бескористан уздах, он ти је ипак помогао да полетиш, онако како сам се од свег срца надала и како сам сањала. Боже мој, колико сам бескрајно често о томе сањала! Па ипак се толико сете меша у ову радост, Нилсе! Зашто мора управо сада да се испуни моја најмилија жеља, жеља коју сам кроз толике дуге године гајила! Сада, када ми више није преостало много од живота, приближује се њено остварење.“

„Немој тако говорити, ти не смеш тако говорити, та твоје оздрављење напредује, сваким си даном све јача, драга мајко, зар не?”

„Не бих волела да умрем“, уздахну она тихо. „Знаш ли на шта сам у оним дугим бесаним ноћима морала да помишљам када ми се чинило да је смрт тако ужасно блиска? Оно што ми је тада најтеже падало била је помисао да тамо напољу у свету има толико великог и лепог, и да ја сад морам умрети а да све то нисам видела. Помишљала сам на оне хиљаде и хиљаде душа које је та лепота заносом испунила, чијем је развоју допри-

нела, а за мене она као да није ни постојала. Па када би моја душа сада одлетела, бедна и заморених крила, она не би у богатим успоменама понела златни одблесак дивота свог завичаја, — та седела је само у запећку и слушала бајке о чудесној земљи. О, Нилсе, нико живи не може да разуме каква је то неисказана беда лежати тако спутана у сутонској светлости загушљиве болесничке собе и у грозничавој уобразиљи призивати пред духовне очи лепоту никад невиђених крајева: снегом покривене врхове Алпи изнад модроцрних језера, блештаве реке усред планинских венаца са којих рушевине извирују између крошња шуме; или пак високе свечане дворане и мраморна божанства. А све то не моћи никад достићи, знати да је изгубљено па ипак стално изнова отпочињати, јер је тако бескрајно тешко растати се са животом а да у свим тим дивотама нисмо имали ни најмањег удела... Ах, Нилсе, тако целом душом чезнути за тим лепотама, а истовремено осећати како се полако приближујемо оном прагу који води у један други свет, застати на том прагу и полако се осврнути, док нас нешто неумољиво тиска напред, кроз она врата, онамо куда не тежи ни један једини уздах наше чежње! Нилсе, сине мој, поведи ме, макар само у једној јединој мисли, када једном будеш кренуо у све те дивоте које ја никад нећу видети!“

Плакала је горко. Нилс је покушавао да је теши, ковао смеле планове како ће заједно путова-

ти чим она ускоро буде сасвим здрава. Поћи ће у град да са лекарем говори о томе; лекар ће се сигурно сложити са његовим мишљењем да је то најбоље што могу да ураде. И овај и онај је путовао па је оздравио од своје болести, само и једино благодарећи промени: промена може толико да учини! Почео је веома тачно и потанко да израђује план њиховог пута, говорио како ће он њу лепо сместити у воз, како ће они испрва преваљивати само краћа отстојања, како ће водити диван дневник, како ће на све обраћати пажњу, чак и на оно што је најбезначајније, како ће бити весело јести најчудесније ствари на најчаробнијим местима, и какве ће ужасне граматичке грешке правити у почетку.

У том смислу наставио је да говори, и те вечери и идућих дана, неуморно. Она би се на то смешила па и пристајала на његова казивања као што се прихвата ведрa маштарија, али на њој се јасно примећивало како је чврсто уверена да се то путовање никад неће остварити.

По пристанку лекара, Нилс је ипак учинио потребне припреме, а она га је пуштала да се спрема, да одреди дан поласка, убеђена да ће наступити оно што ће све планове морати да уништи. Али када је до поласка остало свега још неколико дана и када је њен најмлађи брат, који је за време њихове отсућности имао да управља имањем, заиста и стигао, почела је да губи сигурност, и онда је

она била та која је најревносније настојавала да се полазак убрза, јер се још никако није могла потпуно да ослободи стрепње да би могла наићи каква препрека па да им се у последњем тренутку испречи на путу.

И тако су заиста кренули на пут. Првог дана беше госпођа Лине још узнемирена и нервозна, услед оног последњег остатка стрепње. Тек када је и то срећно пребродила, могла је да осети и схвати да се заиста налази на путу ка свим оним дивотама за којима је тако болно чезнула. Њоме овлада нека готово грозничава радост; претерано ишчекивање говорило је из свих њених мисли и речи, које су се окретале једино око тога, шта ће дани, један за другим, донети.

Затим је све и дошло, заиста све, али није њу испунило и захватило ни оном снагом ни оном дубином осећања како је она себи претстављала. Сасвим друкчије је она то очекивала, али и себе саму је сасвим друкчије замишљала. У сновима и у песмама увек је све било као с оне стране језера, магла даљине застирала је велом пуним слутње сав онај ускомешани метеж појединости, сјединила облике крупним цртама у једну збијену целину; тишина даљине простирала је над свим тим своје свечано расположење, и било је тако лако пронаћи и ухватити лепоту. Сада, међутим, када се нашла усред свега тога, када се свака ситна црта јасно истицала и добијала разне облике ствар-

ности, када се лепота ломила као светлост кроз призму, сада она њу није могла да ухвати, да је пресади на другу страну језера, па је са дубоким нерасположењем морала себи да призна како се осећа сиромашном усред свег овог богатства којим није умела да влада.

Чезнула је да иде даље, увек само напред. Можда је ипак постојало неко место које би она могла познати као предео из света својих снова, који је са сваким кораком којим му је ишла у сусрет све више и више губио од оног чаробног сјаја у којем је дотле блештао и пред њеним разочараним очима искрсавао у најобичнијој светлости свакидашњег сунца и свакидашњег месеца. Али њено тражење није награђено, и пошто је година већ поодмакла, похитали су у Кларан, где су по савету лекара намеравали да проведу зиму и одакле је још један последњи, слаб зрачак наде светлео уморној, у снове утонулој души. Зар то не беше Русоов Кларан, Јулијин рајски Кларан!

Тамо су дакле остали, али узалуд је зима била блага и поштедела њу свог леденог даха; од болести коју је она носила у својој крви није је могла заштитити. А пролеће, које је на свом победничком походу наишло у долину са чудом клијања и благовешћу рађања, морало је да гледа како она вене усред бујног живота који се обнавља, и његова снага, која јој је из светлости и ваздуха, из земље и влаге навирала у сусрет, није као снажна струја

прелазила у њу, па да и њена крв у пијанству здравља ускликне у славу свемоћног премалећа. Последњем сну који је у завичају лебдео пред њеном душом као румен нове зоре, сну о дивотама далеког света, нови дан није донео остварења, његове су боје бледеле што му се више приближавала; јер она је жудела за бојама које живот нема, за лепотом коју земља не може да пружи. Али чежња није угасла, тихо а снажно пламтела је у њеном срцу, још више ужарена услед лишавања, — врела и смртоносна.

А свуда око ње пролеће је славило свој празник лепоте. Бели звончићи висибаве огласили су почетак светковине, уз кликтаво лепршање шафранових цветова. Стотине малих планинских потоака јуриле су стрмоглавце у долину да објаве долазак пролећа, али стизале су прекасно, јер свуда су наилазиле на златну јагорчевину и плаве љубичице које су климале главицама: знамо, знамо, сазнале смо пре него ви! Врбе су истакле своје жуте заставице, тршава папрат и као сомот мека маховина китили су зеленим венцима голе винограде, док је коприва дугим рубовима мрке, зелене и скрлетне боје опточила подножје зидова. Трава је широко прострла свој зелени плашт, а по њему се разасуло љупко биље: зумбули са цветићима као звезде и бисери, красуљци у огромном мноштву, горчица, саса, маслчак и стотине другог цвећа. А изнад цвећа на земљи, ношено стогодишњим деблима тре-

шања, лебдело је хиљаду блештавих цветних острва; светлост је заплъускивала ове беле обале, а лептири, који су доносили поруке са цветног копна тамо доле, попрскали су их црвеним и плавим тачкицама.

Сваки дан који је наилазио доносио је ново цвеће, измамљивао га у раскошном шаренилу из тла вртова крај језера, њиме обасипао гране дрвећа, украшавао дрво павловне циновским љубичицама а мањолије огромним лалама посутим скрлетним мрљама. Дуж путева низало се цвеће у плавим и белим редовима, пунило поља жутим гомилама, а нигде није било толико густо и обилно као тамо горе међу брдима, у присојним, скривеним долинама и увалама, где је ариш са својим сјајним руменим лоптицама стрчао међу светлим лишћем, јер тамо је бели суноврат цветао у блештавим масама и испуњавао ваздух свуд наоколо опојним мирисом, правим оргијама мириса.

А усред све те лепоте седела је она са незадовољеном чежњом за лепотом у срцу, и само понекад, у самотним вечерњим часовима, када је сунце тонуло из благих падина савојских висова а брда с оне стране језера светлукала као мрко, непрозирно стакло, као да се светлост упила у њихове стрме литице — само тада је природа могла да захвати њена чула. Јер у таквим тренуцима било је као да жуто осветљена вечерња измаглица застире далеке обронке Јуре, а језе-

ро, које је лежало пред њом црвено као какво бакарно огледало, са златним, у сунчев жар умоченим пламеновима, изгледало је као да се са небеском светлошћу слива у једно једино, огромно, блештаво море бесконачности. И у таквим тренуцима занемела би за неко време њена чежња: душа је нашла земљу коју је тражила.

Што је пролеће даље одмицало, госпођа Лине постајала је све слабија и ускоро више није напуштала постељу. Али сада се више није бојала смрти, сада је чезнула за њом, јер гајила је наду да ће с оне стране гроба угледати сву дивоту лицем у лице, бити као душа са душом у оном обиљу лепоте које је њу овде на земљи испуњавало чежњом пуном слутњи, чежњом која је сада, услед лишавања које је у току дугих година патњи све више расло, постала прекаљена и преображена па стога најзад морала и да доспе до свог циља. Сањала је многе слатке, сетне снове како ће се у сећању враћати на оно што јој је земља дала, враћати на ову страну гроба из земље бесмртности, у којој ће сада сва земаљска лепота за сва време на лежати на другој страни језера.

Тако је умрла и Нилс ју је сахранио на лепом гробљу у Кларану, где мрка винородна грудa покрива толику децу ове земље и где сломљени стубови и црном копреном обвијене урне исте речи туге понављају на разним језицима.

Бело просијавају ти надгробни споменици испод мрачних чемпреса и бобута што зими цвета; над многе споменике ране руже посипају своје листиће, а земља се на многим местима плави од љубичица расцвалих у њиховом подножју, али око сваке хумке и око сваког камена вију се витице дивљег зимзелена са својим блиставим лишћем, — тог најмилијег Русоовог цвета који је толико небеско плав како небо још никад није било.

IX

Нилс Лине похитао је натраг у домовину. Није могао да поднесе самоћу међу свим тим страним људима; али што се више приближавао Копенхагену све се чешће питао шта ће он заправо тамо, све се више кајао што није остао у иностранству. Јер кога је имао у Копенхагену? Фритјоф није ни долазио у обзир, Ерик се управо налазио на путовању по Италији ради студија, а госпођа Боје? Да, његов однос са госпођом Боје био је веома чудан. Сада, кад се враћао са гроба своје мајке, он тај однос, ако му се баш и није чинио безбожан, ипак није могао довести у склад са својим садашњим душевним расположењем. Било је ту неког несклада. Да је то била његова вереница, млада, срамежљива девојка којој би он хитао у сусрет, пошто је његова душа толико времена била заокупљена вршењем синовље дужности, не би то било у противречности са његовим осећањима. Ништа му није помогло што је покушавао да буде надмоћан, називајући своје измењено схватање односа према госпођи Боје малограђански скученим.

Реч „цигански“ навирала му је ипак, готово несвесно, на усне, као израз оне зловоље од које се није могао ослободити, па се као неки наставак у истом правцу могло да сматра и то што је прву посету, чим је обезбедио себи свој стари стан крај насипа, учинио не госпођи Боје већ државном саветнику.

Када је сутрадан пошао њој, није је нашао код куће. Вратар га обавести да је она у близини Емилијиног извора изнајмила вилу. То га веома зачуди, јер је знао да се пољска кућа њеног оца налазила сасвим у близини. Он одлучи да једног од идућих дана пође онамо.

Али већ сутрадан примио је писамце од госпође Боје, којим га је позивала на састанак у њеном стану у граду. Бледолика нећака видела га је на улици. У четврт до један нека дође, мора да дође. Она ће му рећи зашто, ако он то још не зна. Да ли је већ знао? Он не сме погрешно судити о њој, та он њу познаје. Зашто би он ствар и схватио онако како би плебејске природе то чиниле? То он ваљда тек неће? Њих двоје нису као остали. Када би само хтео њу да разуме! Нилс! Нилс!

Ово писмо бацило га је у огромно узбуђење. Одједном се с неспокојством сетио како га је жена државног саветника ономад онако подругљиво, онако сажалјиво погледала а затим се насмешила и ћутала, да, сасвим је чудновато ћутала. Шта је

то само могло да буде? Да, шта је, за име Божје, то само могло да буде?

Расположење које га је дотад одвајало од госпође Боје потпуно је ишчезло. Чак га више није ни схватао. Осећао је страх. Да су бар писали једно другом као други паметни људи! Зашто то у ствари нису радили? Та његово време заиста није било сувише заузето послом. Стварно је сасвим чудновато како је он увек дозвољавао да на њега утиче место где је управо боравио, па је заборављао на све што беше удаљено. Не да је баш заборављао, али је далеко одбацивао од себе, пуштао да се преко свега као брдо сручи оно што је у том тренутку било најближе. Човек би заиста једва могао поверовати да он има маште!

Најзад! Госпођа Боје отворила му је врата још пре но што је zazвонио. Ништа није говорила, само му је пружи́ла руку и дугим стиском изразила саучешће; из новина је сазнала за губитак који га је задесио. Ни Нилс није ништа рекао, па су ћутке прошли кроз прву собу, између два реда столица са црвено испруганим навлакама. Полијељеји беху застрти а прозори окречени. У соби за седење било је све као и обично, само су капци пред отвореним прозорима били спуштени; лако струјање ваздуха покретало их је па су једноличним клопарањем ударали о прозорске окви́ре. Одблесци сунцем обасјаног канала пробијали су се пригушено кроз жуте пречке и бацали на тавани-

цу немиран, замршен цртеж валовитих линија, који је подрхтавао као и они треперави таласи на пољу. Иначе је све било тако меко и тихо, са уздржаним дахом, пуно очекивања.

Госпођа Боје као да се није могла одлучити где да се смести, најзад се решила за столицу за љуљање; ревносно је марамицом отрла прашину са седишта, али се онда поставила иза столице, наслонивши руке на наслон. Била је још у рукавицама и свукла само један рукав црног огртача који је огрнула прек'о своје шарено коцкасте свилене хаљине; биле су то сасвим ситне коцкице, исте као и на широкој врпци њеног великог, округлог памела-шешира, чији је широки, светли обод — сад кад је стојала онако оборена погледа — напола сакривао њено лице. Жустро је њихала љуљашку.

Нилс је седео на столици крај клавира, на личном отстојању од ње, као да очекује нешто непријатно да чује.

„Знаш ли већ, Нилсе?“

„Не знам; али шта ли је то што ја не знам?“

Љуљашка се заустави. „Верила сам се.“

„Верили сте се, али зашто... како?“

„Ах, та немој ми говорити в и, не буди тако неразборит!“ Она се пркосно наслони на љуљашку. „Ваљда тек можеш замислити да ми није баш нарочито пријатно што морам ту да стојим и да ти све објашњавам! Ја и хоћу да ти објасним, али требало би да ми у томе мало помогнеш!“

„Којешта! Јеси ли верена или ниси?“

„Па рекла сам ти већ“, одговори она са лаким нестрпљењем и подиже поглед.

„Онда ми дозволите да вам најискреније пожелим срећу, милостива госпођо. И много вам хвала за дане које смо заједно проживели!“ Устао је и више пута се подругљиво поклонио.

„Зар ти овако можеш да одеш од мене, овако мирно? Ја сам верена, и сад смо готови, и онда је све што је међу нама било само једна глупа, стара прича, на коју више не смемо ни да помислимо? Што је било — било је. Ту се заиста ништа не може изменити. Али, Нилсе, зар успомена на све оне лепе дане треба отсад да занеми, зар више никад, никад нећеш помислити на мене, никад осетити чежњу за мном? Зар нећеш понекад, када је ноћ тиха, још једном сневати тај сан, дати му оне боје у којима је могао да блиста? Зар се заиста можеш одрећи жеље да све то у мислима поновно оживиш и пустиш да дозри до оног бујног обиља које је могло да постигне? Можеш ли? Можеш ли да ставиш своју ногу на то и да га згазиш, да га потпуно дотучеш, да га сасвим нестане? Нилсе!“

„Надам се да могу; та ви сте ми показали да је то могућно. Али то је бесмислица, све заједно је безмерна бесмислица од почетка до краја! Зашто сте заправо приредили ову комедију? Ја немам ни сенке права да вам чиним прекоре. Та ви ме никад нисте волели, никад ми нисте ни тврдили да ме волите; дозволили сте ми да вас волим,

да, то је истина, а сада сте ту дозволу повукли; или смем ли можда и у будуће да вас волим, сада када припадате другом? Ја вас не разумем. Зар сте то можда сматрали могућним? Та ми више нисмо деца! Или се бојите да ћу вас сувише брзо заборавити? Будите спокојни, вас човек не може да избрише из живота! Али чувајте се! Љубав каква је моја ниједна жена не срета двапут у свом животу; чувајте се, да вам не донесе несрећу то што сте ме одбацили. Ја вам не желим никаква зла, не, не, нека вас поштеди свака невоља и сваки јад, нека вам у најраскошнијој мери припадне срећа коју богатство, дивљење и друштвени успеси могу да пруже, и то у најпунијој мери, то вам ја желим. Нека вам цели свет буде отворен, изузев јединих јединих малих врата, колико год ви на њих закуцали, како се год трудили; али иначе све, све тако пуно и тако широко отворено како само пожелети можете!“

Говорио је то полако, готово тужно, нимало горко, али са неким чудно дрхтавим призвуком у гласу, призвуком који она није познавала а који је учинио утисак на њу. Била је мало пребледела и стојала круто наслоњена на столицу.

„Нилсе“, рече она, „Нилсе, немој ми проричати зло, помисли да ти ниси био овде, Нилсе, а моја љубав — та ја ни сама нисам знала колико она беше стварна, увек ми се чинило као да ме она у основи само занима. Одјекивала је кроз мој

жнвот као танана песма пуна духа; никад ме није обухватила снажним рукама, имала је крила — само крила. Тако сам мислила, нисам умела боље да оценим до овог тренутка, или до ономад кад сам учинила тај корак, када сам изустила д а. Дошло је све тако чудно, било је толико разних ствари које су се уплитале, толико њих према којима се морало имати обзира. — Ствар је почела са мојим братом Харденскјолдом, па ти знаш, онај исти који је онда пошао у Западну Индију. Овде је био помало пуст, али тамо преко се доцније опаметио. Удружио се са неким човеком, зарадио много новаца и оженио једном богатом удовицом, дражесном малом женом, уверавам те. Затим се вратио кући и помирио с оцем, јер Хате се потпуно изменио, о, он осећа толику потребу да буде поштован, толико је забринут због оног што би свет могао да каже, грозно ограничен, кажем ти! Сматрао је наравно за једино исправно да се ја опет помирим са мојом породицом, и проповедао ми је и молио и мучио ме сваки пут када би ме посетио. Па и отац је већ стар човек, те сам најзад пустила и сада је опет све као што је некад било.“

Госпођа Боје прекинула је за тренутак своје казивање, скинула је огртач и шешир, па свукла и своје рукавице, и док је тиме била забављена окренула се мало од Нилса и наставила: „Да, а затим беше ту један Хатов пријатељ, који је веома угледан, изванредно угледан, и сви су сматрали да

би то требало да учиним, толико су сви то желели! И видиш, онда бих опет могла да заузем своје старо место у друштву, у ствари чак и боље, јер он је у сваком погледу толико угледан, — а заправо сам ја за тим тако дуго чезнула. Да, то ти сад не можеш да разумеш, то о мени свакако ниси ни помислио? Управо супротно, зар не? Зато што сам се ја увек ругала друштву, свима његовим уобичајеним глупостима и патентираном моралу, његовом топломеру врлине и компасу женствености — ваљда се још сећаш колико смо били досетљиви! То је да заплачеш, Нилсе, та то не беше истина, бар не увек. Јер, нешто ћу ти рећи, Нилсе, ми жене можемо додуше да се за неко време откинемо од друштва, када нам нешто у нашем животу отвори очи за тежњу за слободом која се свакако крије у нама, али ми не можемо да истрајемо, јер ми носимо у нашој крви страст за најкоректније од свег коректног, све до најусиљенијег врхунца пристојности. Ми не можемо трајно издржати да ратујемо против оног што је од свих обичних смртних признато и прихваћено. У најскривенијој дубини душе ипак налазимо да су они у праву, јер они су ти који доносе суд, а ми се приклањамо пред њима и потајно патимо од њихове пресуде, ма колико се дрско држале пред светом. Шта ћеш, ми жене нисмо створене да будемо изузеци, Нилсе, у таквом положају постајемо чудне, можда мало занимљивије, али иначе... Можеш ли то да разу-

меш? Зар не, ти сматраш да је то бедно? Али ти сигурно схваташ какав је чудесан утисак морало да учини на мене враћање у стару околину. Ту има толико успомена, толико ствари које у мени оживљују сећање на моју мајку, на назоре које је она имала. Било ми је као да сам опет допловила у луку, све беше тако добро и исправно, требало је само да се свему томе придружим, само да се вежем, па да за цели свој живот будем срећна. И тако сам дакле пустила да ме вежу, Нилсе!“

Нилс није могао да угуши осмех; осећао се надмоћан према њој и жао му беше ње, како је стојала пред њим, тако младалачки несрећна у својој исповести. Срце му је омекшало, није могао да нађе ни једну једину тврду реч.

И тако приђе њој. У међувремену је она окренула столицу, спустила се на њу и сада седела уморна и као од целог света напуштена, заваљена уназад, млитаво опуштених руку, уздигнута лица и полуоборена погледа. Укочено је гледала кроз сумрачну собу и два реда столица до у мрачно претсобље.

Нилс положи једну руку на наслон столице и, одупревши се другом о бочни наслон, нагну се над њом. „А мене си сасвим заборавила?“ изустѝ шапатом.

Чинило се као да није чула његове речи, није чак ни отворила очи. Најзад је тихо затресла главом, а затим још једанпут, једва приметно.

У почетку је око њих владала потпуна тишина; затим се чуло како нека служавка хода по степеништу, певуши и чисти браве, и дрмање квака грубо прекину њихово ћутање, које је, када се нагло опет вратило, постало само утолико осетније. Шум је опет занемео; чуло се само још тихо, сасвим, равномерно лупкање прозорских капака.

Тишина им је одузела глас па готово и мисли. Жена је још седела у истом положају, са погледом нетремице упереним у мрачно претсобље; и он је још увек стојао на истом месту, нагнут над њом, зурећи у шаре њене свилене сукње. И одједном, несвесно, као намамљен слатком тишином, он поче да је љуља у столици, сасвим полако, сасвим тихо...

Она полако отвори очи и баци поглед на његово слабо засењено лице, затим у тихом уживању опет спусти капке. То беше као дуг загрљај; када би столица полетела уназад, као да се она предавала у његово наручје, а када би отскочила напред, тако да су јој ноге додиривале под, онда је и у том лаком притиску ногу о под било нечег његовог. И он је то осетио, љуљање је почело да га занима, и мало по мало замахивао би снажније. Чинило му се као да му се она све више приближује што је дуже успоравао покрет, и било је као неког ишчекивања у тренутку у којем је столица опет отскакала унатраг; а када је љуљнула напред, било је неког чудног задовољства у тупкању којим

су њене ноге немоћно ударале о под; осећао је као да је потпуно његова када би љуљашку присилио да се нагне још више напред па њене пете лако притиснуо на под, тако да су јој се колена мало издигла.

„Нећемо сањарити!“ рече Нилс са наглим уздахом и пусти столицу.

„Да“, рече она готово преклињући и погледа га невино својим великим, сетно пијаним очима.

Полако се била придигла.

„Не, нећемо сањарити“, понови Нилс узбуђено и загрли је. „Доста је било снова међу нама, зар то ниси никад опазила? Зар те никад нису дотакли, као летимичан дах који додирује образ или косу? Зар је могућно да ноћи никад нису устрептале од уздаха који су се, један за другим, замирући спуштали на твоје усне?“

Он је пољуби; учини му се као да је под његовим пољупцем мање млада, мање млада али лепша, пламено лепа, заносна!

„Треба да знаш“, рече он, „па ти и не знаш колико те волим, како сам патио и чезнуо за тобом. Када би оне собе крај насипа могле да говоре, Тема!“

Обасипао је пољупцима. А она страсно обви руке око његовог врата и запитала: „А шта би те собе могле да причају, Нилсе?“

„Могле би да кажу: Тема, хиљаду и више пута, могле би да преклињу тим именом, затим да

бесне, уздишу и јецају; Тема, али могле би и да прете!“

„Зар би то могле?“

Са улице допре кроз отворене прозоре нечији разговор, потпун и нескраћен, најравнодушнија мудрост света изражена најотрцанијим свакидашњим речима, коју су две механичке справе за говор отегнуто разглабале и међусобно упредале. Читава проза продрла је унутра до њих, па им се чинило још лепше што стоје тако припијени под окриљем меке, пригушене светлости.

„Колико те волим, ти слатка, драга, у мом наручју, тако си добра, о, тако добра! А твоја коса! — Једва имам снаге да говорим. И све оне успомене, како сам плакао и колико сам био несрећан, и како сам чезнуо, неизрециво, болно чезнуо, све те успомене наваљују на мене, тискају се напред, као да сада у срећи хоће да буду срећне са мном... можеш ли то да разумеш? Сећаш ли се, Тема, сећаш ли се још оних ноћи пуних месечине, у прошлој години? Волиш ли ти месечину? Ах, ти не знаш колико она уме да буде свирепа. Таква једна ноћ обасјана месечином, када се ваздух следи у хладној светлости а облаци почивају у дугим браздама, цвеће и лишће тако чврсто стеже свој мирис као да је то иње од миомириса што га је посуло, и сви звуци постају тако далеки и нестају тако нагло, без заустављања, — таква ноћ је немилосрдна, јер чежња постаје толико јака у њој, она се помаља из свих кутова душе, па испија срце снажним

уснама; и ту не сија никаква нада, не дрема никакво обећање у свој тој хладној, укоченој јасноћи. О, како сам тада плакао, Тема! Тема, зар ти ниси никад проплакала ниједну такву ноћ? Драга, та била би неправда када би ти плакала; ти не смеш плакати. Око тебе увек треба да буде сунчев сјај, и ноћи пуне ружа, једна једина ноћ ружа.“

Сасвим је клонула у његовом наручју и, са погледом изгубљеним у његовом, њене су усне као у сну мрмљале слатке љубавне речи, напола угушене од њеног даха, и понављала је његове речи, изговорене малопре, као да их шапће своме срцу.

Они гласови напољу удаљавали су се уз улицу. Затим су се враћали, као по такту прекидани кратким ударцима штапа о плочник, па се опет удаљавали у супротном правцу, одјекивали још дуго пригушено у даљини, затим постајали слабији и најзад замрли.

А тишина око њих поново је набујала, разбуктала се у њима, изазивајући лупање срца, притискујући, одузимајући дах. Речи су им пресахнуле, пољупци су тешко падали са њихових усана, као оклевајућа питања, али нису носили у себи избављење, никакво уживање у садашњости. Нису се усуђивали да одвоје поглед једно од другог, нити пак да га пусте да говори; они су га такорећи застирали велом, готово се узајамно скривали иза њега, немо мозгајући о тајанственим сновима.

Одједном кроз његов загрљај прође дрхтај који њу пробуди. Одупирући се рукама о његове груди, она се отргну.

„Иди, Нилсе, иди, ти не смеш да будеш овде, не смеш, чујеш ли?“

Хтео је да је привуче себи, али она га одгурну, дивља и бледа. Дрхтала је целим телом и стојала испружених руку као да се не усуђује да саму себе дотакне.

Нилс је хтео да клекне и да зграби њену руку.

„Не смеш ме додирнути!“ Очајање је лежало у њеном погледу. „Зашто не идеш, када те молим! Боже мој, зар не можеш да одеш? Не, не, не мој говорити, остави ме сад! Зар не видиш како дршћем пред тобом? Види, види! О, неправда је како према мени поступаш! А ја те, ето, молим!“

Није могао ни речи да изустити, јер она није хтела да слуша. Била је ван себе, сузе су јој навиле на очи, лице јој беше готово унакажено, и просто је блистало од бледоће. Шта је требало да чини?

„Зар нећеш да одеш? Зар не видиш како ме ти својим остајањем понижаваш? Ти ме злостављаш! Шта сам ти учинила, да си овако зао према мени? Ах, иди, зар немаш нимало сажаљења према мени?“

Сажаљења? Следио се од беса. Па то је лудило! Није му преостајало ништа друго но да оде. И он пође. Два реда столица чинила су на њега

непријатан утисак, али је полако прошао између њих и гледао их укочена погледа, као да је хтео да им пркоси.

„Exit, Нилс Лине“, рече он када су се врата од претсобља залупила за њим.

Одмерено је сишао низ степенице, са шеширом у руци. На одморишту је застао, говорећи сам себи: Када бих бар нешто од свега тога могао да разумем! Зашто ово а зашто оно? Затим настави пут. Тамо су они отворени прозори. Имао је живу жељу да продирним криком расцепи ону одвратну тишину тамо горе, или да наиђе неко с ким би овде могао да разговара, сатима, неумољиво, да брбљањем надвиче ону тишину, да је такорећи застави у брбљању. Није могао да одагна ту тишину из своје крви, могао је да је види, да осети њен укус, готово је газио по њој као по плићaku. Одједном је застао и поруменео од огорченог стида: да није она можда хтела да се окуша на њему?

Горе у соби стојала је госпођа Боје и плакала. Стала је пред огледало, наслонила се обема рукама на конзолу и плакала, да су јој сузе млазевима текле низ образе и падале у ружичасту унутрашњост шкољке која је лежала пред огледалом. Угледала је своје унезверено лице како се помаља изнад замагљеног места што га је њен дах направио на стаклу, и пратила сузе како надиру преко ивице капака и клизе низ образе. Одакле су само навирале тако непрекидно! Овако још никад није

плакала. Па ипак, једном у Фраскатиу када су поплашени коњи појурили са њом.

Мало по мало сузе су пресахнуле, само ју је још неки немирни трзај на махове потресао од потиљка па све до пета.

Сунце је сад обилније обасјавало собу; треперави одблесак таласа ударао је косо на таваницу, а кроз прозорске капке продирали су читави низови упоредних зракова, читаве пруге златне светлости. Топлота је расла и кроз ваздух испуњен мирисом разгрејаног дрвеног намештаја и од сунца зажареном прашином лелујали су сада још и други мириси, јер из везеног цвећа јастучића на дивану, из свилене превлаке наслона од столица, из књига и у трубу савијених ћилимова топлота је извлачила стотину заборављених воња, који су сабласно пролазили ваздухом.

Постепено изгуби се дрхтај који је обузео госпођу Боје, оставивши за собом само неку чудну вртоглавицу у којој су фантастична осећања, полуосећања, наилазила трагом њених зачуђених мисли. Затворила је очи, али је остала стојећи, окренута лицем према огледалу.

Чудновато, како је њу захватио овај страх, готово да врисне. Да ли је вриснула? Неки врисак звонио јој је у ушима, а у грлу осећала је замор као после дугог крика запрепашћења. Да је он њу зграбио!... Пустила је да је он зграби и бранећи се одупирала се рукама. Она се опирала, па ипак —

ево: било јој је као да нага тоне кроз ваздух, горећи од стида, бестидно милована од свих ветрова. Он није хтео да оде, и ускоро ће бити прекасно. Сва њена снага напуштала ју је, као мехурићи који се расплињују. Мехурић за мехурићем надирао јој је преко усана и распрскавао се, непрекидно; још само тренутак па ће бити прекасно! Да ли га је на коленима преклињала? Прекасно! Није могла да се одупре његовим рукама које су је привукле у загрљај. Као мехур који се треперећи диже кроз воду, тако се и њена душа гола дизала према њему. Свака жеља стојала је разголићена пред његовим очима, сваки најтајнији сан, свако скривено подавање откривали су се његовом грабљивом погледу. — Опет у његовом наручју, мирујући у слатком дрхтању. Кип од алабастера, усред пламена; у жару огња постајао је ужагрено прозиран, постепено губио своје тамно језгро, док најзад све није постало блештаво светло...

Полако је отворила очи и, смешећи се кришом, погледала своју слику у огледалу, као повереника с којим се не сме сувише далеко упуштати. Затим прође кроз собу и покупи рукавице, шешир и огртач.

Вртоглавица беше као одувана. Слабост коју је још осећала у удовима била јој је пријатна, па да би је боље осетила, наставила је да кружи по соби. Кришом, као случајно, гурну мало лактом столицу за љуљање.

Уистину, много је волела сцене.

Затим се једним погледом опрости с нечим невидљивим, па отвори капке на прозорима и на-мах је соба постала сасвим друга.

Три недеље доцније госпођа Боје се венчала, а Нилс Лине био је сад препуштен сам себи.

Нилс још никако није могао да савлада свој бес због тога што се она тако недостојно бацила у наручје друштву, којем се некад толико ругала. Друштво је сигурно само отворило врата и дало руком знак, а она је брже боље ушла. Али зар је то разлог да се он баци каменом на њу? Зар није и сам осетио магнетску привлачну снагу часног малограђанства? Осуђивао ју је само због оног последњег састанка — ако је било онако како је он претпостављао, ако је то требало да буде лакоми-слен опроштај са старим животом, последња лудост пре но што ће се повући у „најкоректније од свег коректног“! Је ли то могућно? Такво безгра-нично презирање саме себе, које је и њега повукло у поругу, њега као и све остало што су од успо-мена и нада, одушевљења и светих идеја имали за-једничко! Црвенео је, беснео.

А да ли је био праведан? Јер, с друге стране, шта је она учинила друго но што му је отворено и поштено изјавила: то и то ме вуче на другу страну, вуче ме свом силом, али ја признајем твоје право, и то више но што сам тражиш, и ево ме

овде; ако можеш да ме узмеш, узми ме; ако не, мораћу да пођем онамо где је сила највећа. Па ако то беше тако, зар она није била у праву? Он је није узео. Код целе те одлуке могло је све да зависи од какве ситнице, од сенке једне мисли, од тона једног расположења.

Кад би само знао оно што је она у једном тренутку морала да зна, а што сада можда више није знала. Није хтео да верује у оно од чије оптужбе би тако тешко могао да је ослободи. Не само ње ради — то је у основи било најмање —, али чинило му се као да је тиме његова застава укаљана. Логички посматрано, наравно не, па ипак!

Ма како да га је напустила, једно беше извесно: сада је био сам, и он је то осећао као губитак, али одмах затим и као олакшање. Било је толико ствари које су чекале на њега. Година проведена у Ленборгарду и у иностранству, ма колико да га је закупила, значила је недраговољан одмор, а чињеница да је за то време на разне начине јасније сагледао своја преимућства и своје недостатке могла је само да појача његову жеђ да у несметаном раду искористи своје снаге. Не да ствара, то није било хитно, већ да сабира. Било је толико ствари које је морао да савлада и усвоји, тако непрегледно много, да је почео подозривим погледима да мери краткоћу живота. Није он ни раније траћио време, али није лако ослободити се утицаја очевог ормана за књиге, па се обично на-

ставља истим утабаним путем који је друге одвео до циља. Зато он није ни потражио себи ново царство у пространом свету књига, већ је кренуо правцем којим су пре њега ишли оцеви. Верујући у ауторитет, затварао је очи за много штошта што га је мамило, да узмогне боље да гледа у велику ноћ Еде и кажâ, запушио уши за много штошта што га је звало, да узмогне боље да послушкује мистичне самоникле звуке народне песме. Сада је најзад схватио да није неопходна природна потреба бити старонордиски или романтичан, и да је много једноставније исказивати сам своје сумње него их стављати у уста Горму Локедиркеру, далеко природније наћи глас за мистику сопственог бића него довикивати средњевековним манастирским зидинама и примати натраг своје речи као слаб одјек.

За оно што у то доба беше ново имао је увек отворене очи, али у суштини је више ослушкивао како је то ново било мутно изражено у старом но што је слушао шта му то ново само довикује јасно и разговетно. А у томе није било ничег чудног, јер још никад се овде на земљи није проповедало какво ново еванђеље а да свет није одмах проналазио мноштво старих пророчких потврда.

Али за све то беше потребно још и нешто више и Нилс се са одушевљењем бацио на свој нови посао. Био је захваћен жељом за освајањем, оном жеђу за моћи знања коју је ваљда сваки слуга

духа, ма колико смерно он доцније вршио своју дужност, бар једном осетио, па макар само и на један једини бедан час. Ко се од нас, ког је милостива судбина поставила у такав положај да се може побринути за развој свога духа, ко се од свих нас није одушевљеним погледом загледао у бескрајно море знања, и ко није осетио привлачност његових бистрих, хладних вода, па у лаковерној обести младости почео да је граби дланом, као оно дете у легенди? Сећаш ли се још: сунце се могло смешити над светлим, расцветаним пољима, — ти ниси видео ни цвеће ни облаке ни изворе; свечаности живота могле су пролазити мимо тебе, — оне нису изазивале снове у твојој младој крви; чак и завичај ти беше далек; сећаш ли се још? А знаш ли и то како се затим у твојим мислима, из пожутелих страница књига све изградило, заокругљено и сабрано, почивајући на самом себи као какво уметничко дело, и то беше твоје дело у свакој појединости, и твој дух је живео у целини? Када су се стубови витко уздизали, са самоувереном снагом носивости у својој моћној облици, онда то смело уздицање беше део твог сопственог ја, у теби је лежало ово поносито ношење. А када се чинило да свод лебди, јер се сва тежина, камен по камен, усредсредила и сав терет, као силне капи, спустио на главе стубова, онда је тај сан о бестеретном лебдењу постао твој, јер сигурност којом се свод

спуштао није ни била ништа друго до ти сам, који си положио ногу на оно што је основно твоје.

Да, тако је било, тако расте наше биће са нашим знањем, бистри се кроз њега, сабира у њему. Исто је толико лепо учити као и живети. Не страхуј да ћеш се изгубити у духовима који су већи од тебе самог. Немој седети и плашљиво мозгати о особености твоје душе, не затварај се пред оним што има моћи, из бојазни да би оно могло да те повуче собом и у свом снажном бујању да угуши и твоју драгу, најприснију својственост. Буди уверен да је она особеност која се губи у излучивању и преображавању једног ведрога развоја била само једна несавршеност, један у мраку изђикао изданак, чија се цела особеност састојала у томе што је боловао од бледоће која зазире од светлости. А треба да живиш од онога што је у теби здраво, — из здравога развија се оно што је велико. —

Сасвим неочекивано за Нилса дошао је Божић.

У току свих ових минулих шест месеца није ником учинио посету, сем што је понекад свраћао код државног саветника, који га је и позвао да Бадње вече проведе у његовој кући. Али пре годину дана прославио је он Божић у Кларану, и зато је желео да буде сам. Пошто се већ увелико био спустио мрак изишао је из куће.

Било је веома ветровито. Танка, још сасвим неизгажена наслага снега покривала је улице и чинила их ширим; снег по крововима и прозорским

первазима давао је кућама неки украс, али истовремено и самотан изглед. Фењери који су пламсали на ветру сабласно су гонили своју светлост дуж зидова, тако да се ту и тамо који натпис фирме тргнуо из сањарења и са величанственом празнином мисли буљио преда се. Па и излози, који су били само напола осветљени, а размештај робе у њима испретуран живим пословањем дана, изгледали су друкчије но иначе: давали су неки чудан утисак посувраћености.

Нилс је скренуо у споредне улице и ту је, чинило се, светковање Божића било већ у пуном јеку, јер из подрума и приземља допирали су свуда до његових ушију звуци који су потицали понегде од виолина, али најчешће од ручних хармоника, које су се с муком и неуморно пробијале кроз познате мелодије за игру, а простодушним начином којим су ове извођене више изражавале весели рад играња неголи онс што је у том светковању у ствари свечано. Али све то изазивало је извесну илузију тешких корака и задимљеног ваздуха; тако се то чинило њему, који је стојао напољу, а ког је његова усамљеност чинила непријатељски расположеним према свакој друштвености. Више симпатија осећао је он према оном раднику који је стојао пред слабо осветљеним прозором ситничарске радњице и са својим дететом водио преговоре о једном од оних јевтиних чуда тамо унутра, и који је изгледао толико забринут да учини

неопозив избор пре но ће се осмелити да уђу у пећину искушења. Па онда оне старе, једноставне госпе, којих је тушта и тма пролазила улицом, једна за другом, готово на сваких сто метара по једна; све у најчудеснијим огртачима из давно прохујалих времена, и све са тихим, плашљивим покретима својих старих врата, сасвим као неповерљиве птице које зазиру од људи, и са нечим несигурним, од света одвиклим у свом ходу, као да су дан за даном седеле тамо горе у својим собицама на мансарди дворишних кућа и само ово једно вече пуштене напоље. Растужио се при тој помисли и неко болећиво осећање јави се у његовом срцу када се сањарећи пренео у живот такве једне усамљене старе уседелице, који споро и празно протиче, а у ушима му одјекну куцање зидног часовника како брижљиво одржавајући такт капље бесадржајне секунде у пуну зделу дана.

Морао се потрудити да Бадње вече некако претори, и тако се вратио истим путем којим је и дошао, са неким полусвесним ужасом од помисли да би се у другим улицама могле појавити нове самоће, помолити једна друкчија усамљеност но што је ова на коју је овде наишао и која га је довела у тако горко расположење.

Напољу у широким улицама дисао је слободније, ишао брже, са извесним пркосом у ходу, а свег оног што га је малопре тако непријатно дир-

нуло ослободио се мишљу да је своју усамљеност добровољно изабрао.

Тако је ушао у један од већих ресторана.

Док је седео и чекао јело, посматрао је иза старих новина свет који је улазио. То беху готово искључиво млади људи; неки од њих долазили су сами, са изазивајућим држањем, као да хоће да спрече присутне да их сматрају својим сапатницима; други уопште нису умели да прикрију како им је непријатно што такве једне вечери нису никуд позвани; али сви су показивали нарочиту наклоност за самотне кутове и удаљеније столове. Многи су долазили у двоје; на већини ових парова могло се видети да су браћа. Нилс никад у свом животу није видео толико браће одједном. Често су се много разликовали у начину одевања и држању, а још су јасније показивале њихове руке колико су различитог положаја у животу. Само се веома ретко, и кад су улазили и касније када су седели и разговарали, могао да открије један заиста присан однос међу њима: час се један држао надмоћно а други му се смерно дивио, час је један био предусретљив а други уздржљив; ту је владала будна опрезност на обема странама, тамо — што је још горе — прећутно омаловажавање узајамних циљева, нада и средстава. За велику већину било је очигледно потребно такво једно Бадње вече и с њим у вези извесна усамљеност, па да их пот-

сети на њихово заједничко порекло и да их са-
стави.

Док је Нилс седео и размишљао о овоме, као
и о стрпљењу којим су сви ови људи чекали и нити
звонили нити гласно дозивали келнере, као да су
по прећутном споразуму тежили колико су могли
да отстране обележје гостионице, — док је на све
то помишљао, спазио је једног свог познаника
како улази. Неочекивана појава познатог лица
сред свих оних страних толико га изненади да се
није могао уздржати а да не устане и дошљака не
поздрави једним радосним, али у исто време и за-
чуђеним „Добро вече!“

„Очекујете ли кога?“ запита онај други, тра-
жећи очима вешалицу за свој капут.

„Не, соло!“

„Па то се сјајно подудара!“

Придошлица беше неки доктор Хјерилд, мла-
дић ког је Нилс понекад сретао код државног са-
ветника и о коме је знао — додуше не из његових
уста већ из заједљивих примедаба саветниковице
— да је у верском погледу веома слободоуман. Из
његових сопствених уста знао је, међутим, да је
Хјерилд у политичком погледу сушта супротност.

Ова врста људи иначе се у ствари ретко сре-
тала код државних саветника, који беху и религи-
озни и либерални, а доктор је у основи, по својим
схватањима као и по покојној својој мајци, при-
падао једном од оних, у то доба не ретких кру-

гова у којима су нову слободу посматрали делимично скептичним а делимично непријатељским очима, и где су у верском погледу били више но рационалистички а мање но атеистички расположени, уколико нису — што се такође дешавало — бивали равнодушни или мистичари. У овим, уосталом веома разноврсно обојеним круговима, наилазили сте на мишљење да је Холштајн срцу бар исто толико близак као и Јитланд, за Шведску нису имали никакво осећање сродства, и нису били безусловно за „данство“ у његовим новоданским облицима. Најзад, темељније су познавали Молијера но Холберга, Багезена боље но Еленшлегера, а што се тиче њиховог уметничког укуса, био је можда мало сладуњав.

Под утицајем таквих или бар сродних схватања и наклоности развијао се Хјерилд.

Седео је мирно за столом и гледао Нилса несигурним погледом када му је овај излагао своја опажања о осталим гостима и нарочито нагласио како се они готово стиде што немају ни куће ни огњишта где би могли да проведу ово вече.

„Да, ја то исувише добро разумем“, рече Хјерилд гласно, готово одбојно. „На Бадње вече нико не долази овамо од своје воље, а понижавајуће осећање искључености, било драговољне било од других наметнуте, не може да изостане. Хоћете ли ми рећи зашто сте ви овде? Ако нећете, реците само: не!“

Нилс одговори само толико да је последње Бадње вече провео са својом покојном мајком.

„Опростите ми, молим вас“, рече Хјерилд. „Било је од вас веома љубазно што сте ми одговорили, али не смете ми замерити, веома сам неповерљив. Рећи ћу вам да ја могу да замислим људе који долазе овамо само да би божићном празнику задали један младићки осион ударац ногом. А ја сâм, треба да знате, налазим се овде из суштог поштовања према божићној светковини других. Ово је прво Бадње вече које не проводим код једне љубазне породице коју познајем из свог родног града, али учинило ми се као да им сметам кад певају своје божићне песме. Не да су се устезали, јер за то су исувише ваљани, али било им је неугодно што се у њиховој средини налази неко за кога су те песме певане само у ваздух — бар ја тако мислим.“

Нилс и Хјерилд вечерали су готово без речи, затим попушили цигаре и одлучили да пођу у неки други локал, да попију грог. Ниједан од њих двојице није имао воље да вечерас гледа позлаћене оквире огледала и црвене диване које су из дана у дан, у току целе године, имали пред очима, па су зато пошли у једну каваницу у коју иначе никад нису свраћали.

Међутим, одмах су приметили да им ту нема дугог останка. Кавецџа, келнери и неколико при-

јатеља седели су у позадини каванице и играли карте. Жена и ћерке кавеције посматрале су игру и бринуле се за послужење овог стола али не и за њих двојицу. Један од келнера најзад им донесе што су поручили. Пожурили су се да попију пиће, јер су осећали да сметају: говорило се мање гласно, а кавеција, који је до малопре седео у кошуљи, није могао да се одважи да и даље тако седи, већ је брзо навукао капут.

„Ипак смо вечерас прави бескућници!“ рече Нилс кад су се опет нашли на улици.

„Да, то је сасвим у реду“, одговори Хјерилд помало патетично.

Почели су разговор о хришћанству; та ова тема лежала је такорећи у ваздуху.

Нилс је говорио жустро, али у прилично општим фразама против хришћанства.

Хјерилду је дозлогрдило да се опет упушта у објашњења која су за њега била и стара и позната, зато рече одједном, без нарочите везе са оним што је претходило: „Чувајте се, господине Лине; хришћанство има велику моћ. Глупо је замерити се владајућој истини, агитујући за истину престолонаследника“.

„Било глупо или не било, такви обзири овде морају да ћуте.“

„Немојте то рећи тако лакомислено. Није ми била намера да вам кажем тривијалност да је то

у материјалном погледу глупо, — глупо је у идејном погледу, па и више од тога. Причувајте се. Ако то није неопходно потребно вашој личности, немојте се сувише чврсто везати управо за овај правац нашег доба. Као песник имате толико других интереса“.

„Ја вас не разумем. Ваљда тек не могу да поступим са собом као са каквим верглом, наиме да извадим мање популаран комад па да га заменим другим, који цео свет по улицама пева и звижди!“

„Ви то не можете? Па ипак има људи који то могу. А зар не бисте, на пример, могли рећи: овај се комад не свира? Уопште се у том правцу може више да учини но што се мисли. Тако чврсто човек није везан за своје истине. Ако увек насилу употребљавате десну руку, навире у њу обиље крви, па се она на рачун осталих удова развија; ноге пак, ако их употребљавате само толико колико је неопходно потребно, саме од себе постају танке и слабе. Корисну примену ове слике можете и сами да направите. Обратите само пажњу како је највећи, па свакако и најбољи део мисаоних снага овде код нас искључиво управљен на политичку слободу. Погледајте, па нека вам то буде поука. Верујте ми, спасоносна је срећа за човека да се бори за једну идеју која има успеха, док с друге стране веома поразно утиче на морал кад се припада мањини која подлеже и коју живот правцем којим се развија, тачку по тачку и корак

по корак, побија. То и не може да буде друкчије, јер је тако горко обесхрабрујуће када оно у чију смо истину и оправданост у дубини душе уверени — када гледамо како ову истину сваки бедни коморција победничке војске ружи и исмева, и бије у лице, када морамо да слушамо како је обасипају погрдним именима, па ипак не можемо ништа противу тога да учинимо. Можемо само да је још верније волимо, са још дубљим страхопоштовањем у срцу пред њом клечимо, да њену лепу појаву видимо увек исто толико блештаво лепу, исто толико пуну узвишености и бесмртног сјаја, ма колико прашине било узвитлано око њеног белог чела, ма колико густа и отровна магла прикривала њен ореол. То је горко обесхрабрујуће, и душа не може а да од тога не страда, јер појмљиво је да ће се срце заморити мржњом, прикупити око себе хладне сени презира и, смртно уморно, пустити да свет иде својим током. Наравно, ако у себи носимо способност да се — уместо да изаберемо оно што је лакше — ослободимо сваке повезаности са целином и одржимо усправан став па напетих снага, с будном љубављу подносимо шибанье камцијом пораза, онако како нас погађа, ударац по ударац, и да ипак сачувамо своју раскрвављену наду од колебања, ослушкујући пригушене гласове што наговештавају преокрет времена и изгледајући слаби, далеки зрачак који ће се једног дана можда појавити! — да, ако то носимо у себи!

Али не покушавајте то, Лине! Помислите какав би морао да буде живот таквог човека, када би он заиста остао потпуно веран себи. Да не може проговорити а да поруга и потсмех не бујају по трагу његовог говора! Да гледа како сваку његову реч изврћу, каљају, злоупотребљавају као подле замке и бацају пред његове ноге, па онда, једва да их је купио из ђубрета и опет размрсио, одједном налази да је цео свет глув! Затим изнова да отпочне на каквој другој тачки, са потпуно истим успехом, па опет и опет! А онда, што је можда најболније од свега, да дочека да га погрешно схвате и презру племенити људи и жене, на које упркос различитом убеђењу подиже поглед са дивљењем и страхопоштовањем! Па ипак то мора да буде тако, не може да буде друкчије. Опозиција не сме очекивати да буде нападана због оног што заиста јест и хоће, већ једино и искључиво због оног што власт хоће да верује да та опозиција претставља и мисли. А сем тога, како би се власт која се примењује према слабијем могла одвајати од злоупотребе власти? Јер то тек ваљда нико неће захтевати да власт саму себе ослаби, да би могла с опозицијом да се бори једнаким оружјем. Али зато борба опозиције остаје исто толико болна, исто толико убиствена. Верујете ли ви заиста, Лине, да један човек може да издржи ту борбу, кад се сви ти кљунови орушина устреме на њега и зарију у месо, ако му недостаје оно

жилаво, слепо одушевљење које називамо фанатизмом? А како да постане фанатичан за нешто негативно? Фанатично одушевљен за идеју да нема Бога! А без фанатизма нема победе! — Чујете ли?“

Стојали су пред једним приземљем где је завеса на једном прозору била подигнута и кроз отворено окно допирала до њих песма звонких женских и дечјих гласова:

Родио се младенац у Витлејему,
радуј му се, граде Јерусалиме!

Алилуја, алилуја!

Ћутке су кренули даље. Мелодија, нарочито звуци гласовира, пратила их је низ тиху улицу.

„Јесте ли чули“, поче Хјерилд, „оно одушевљење које одјекује кроз овај древни библиски победнички поклич? Па та два имена јеврејских градова! Јерусалим, то не беше само симболично цели град, Копенхаген, Данска; то смо ми, хришћански народ народâ!“

„Нема Бога, а човек је његов пророк“, примети Нилс горко, али и са дубоком тугом.

„Да, зар не?“ ругао се Хјерилд. После кратког ћутања настави: „Атеизам је заиста безгранично трезвен, а његов крајњи циљ најзад и није ништа друго но човечанство без иједне илузије. Вера у Бога који управља и суди, то је последња велика илузија човечанства, па кад њу изгуби, шта онда?

Онда је човечанство постало мудрије, — али богатије, срећније? У то ја не верујем.“

„Али“, узвикну Нилс, „зар не схватате да оног дана када човечанство узмогне слободно да кличе: нема Бога!, да ће тога дана као једним чаробним ударцем настати ново небо и нова земља? Тек онда ће небо постати оно слободно, бескрајно пространство, уместо претећег ока које вреба. Тек онда ће земља постати наша, тек онда ћемо ми припадати земљи када се онај мрачни свет блаженства и проклетства тамо напољу расплине као мехур од сапунице. Земља ће постати наша права отаџбина, завичај нашег срца, где нећемо као туђинци боравити само једно кратко време, већ за цело трајање одређеног нам времена. А какву ли ће то пуну садржину дати нашем животу, када тај живот буде обухватао све, када ван њега више ничег неће бити! Она бескрајна струја љубави која се сада успиње Богу у ког верујемо, кренуће — кад небо буде празно — према земљи и нежним рукама пригрлиће све оне лепе људске особине и дарове којима смо ми опремили и украсили божанство, да бисмо га учинили достојним наше љубави. Доброта, праведност, мудрост, ко може све да их наброји? Зар не схватате до каквих ће висина то морати да уздигне човечанство када оно буде могло слободно да преживљује свој живот и слободно да умре својом смрћу, без страха од пакла или без наде у рај, страхујући једино од самог себе,

уздајући се једино у самог себе? Колико ће се изоштрити савест, каква ће се чврстоћа постићи, кад јалово кајање и скрушеност више ништа неће моћи да окају, када више неће бити другог опроштења него да добрим поправимо оно зло које смо починили!“

„Чини ми се да ви имате чудесну веру у човечанство. Према томе би атеизам људима поставио много веће захтеве но што то чини хришћанство!“

„Па наравно!“

„Наравно? А где ћете наћи све оне снажне личности које су вам потребне да узмогнете саставити своје атеистичко човечанство?“

„Атеизам ће их постепено сам васпитати; ни ово поколење ни идуће, па ни онај нараштај који ће затим наићи неће моћи да поднесу атеизам, то ја добро знам. Али у сваком поколењу биће појединаца који ће се поштенom борбом пробити до једног само живота и једне само смрти, и ови ће у току времена образовати низ духовних предака на које ће потоњи нараштаји са поносом гледати, а посматрајући њих ојачаће и сами. У почетку ће услови бити најтежи, већина ће подлећи у борби, а они који победе извојеваће победу само са поцепаним заставама, јер ће њихова душа још бити испуњена предањима и јер у човеку има још толико другог сем мозга, много штошта што ваља прво убедити: крв и живци, нада, чежња, па чак и снови!

Али то није важно; једном ће се ипак остварити, и од мало њих постаће многи!“

„Ви то верујете? Тражим име за ваше схватање — зар се не би могло назвати пијетистичким атеизмом?“

„Сваки прави атеизам...“, поче Нилс, али Хјерилд га брзо прекиде: „Наравно“, рече он, „наравно! Та оставите нам само једна једина врата отворена, једне једине иглене уши за све камиле света!“

X

Тек у лето вратио се Ерик Рефструп кући после двогодишњег боравка у Италији. Отишао је као вајар, а вратио се као сликар. Имао је среће са својим сликама, продао је неколико и добио нове поруџбине.

Што му је срећа долетела такорећи на први миг, могао је он да захвали сигурним границама које је сам повукао свом дару и у њих сакупио све своје способности. То није био један од оних великих талената што много обећавају, чије руке свуда досежу, чији земаљски пут личи на поворку бога Баха, која кликћући пролази кроз сва поља и на све стране просипа златно семе. Спадао је у оне таленте у којима је покопан један сан, који шири мир и светост над малим делом њихове душе, тамо где су највише, па ипак и најмање оно што су у ствари. И кроз оно што стварају у својој уметности одзвања увек исти чежњиви рефрен, а свако њихово дело носи исто, брижљиво ограничено обележје сродности, као да слике потичу из истог маленог завичаја, из истог малог кутка ме-

ђу брдима. Тако беше и с Ериком; ма где он заронио у океан лепоте, увек би исти бисер изнео на светлост дана.

Његове слике беху малене. Напред један једини лик, плав у тону од своје сопствене сенке; позади вресом обрасла земља, пустара или римска Кампања, на обзорју руменозлатан отсев сунца на заласку. Један од ових ликова беше млада девојка, која по обичају Италијанке сама себи гата. Спустила се на колена, на једном месту где земља мрко просијава кроз ниску траву. Срце, крст и сидро од кованог сребра скинула је са свог ланчића о врату и побацала по земљи. Она клечи, очи су јој побожно затворене, једна рука покрива очи, а другу је тражећи испружила према неизрецивој љубавној срећи, горком болу што га крст ублажује, и нади свакидашње судбине упућене једино на надање. Још се није усудила да додирне земљу; рука неодлучно оклева у хладној, тајанственој сенци; образи пламте, а уста се покрећу напола на плач, напола на молитву. У ваздуху има нечег свечаног, вечерња румен тамо позади прети тако језиво и пламено, спушта се тако сетно на пустару. Кад би само знала: неизрецива љубавна срећа — горки бол што га крст ублажује — или нада свакидашње судбине упућене једино на надање? Беше ту и једна друга слика, на којој иста девојка чежњиво стоји насред мрке ледине, наслонивши образ на склопљене руке, тако слатка у својој наивној че-

жњи, тако несрећна због гадног живота који равнодушно, и не обраћајући пажњу на њу, пролази мимо ње. Та зашто не долази Ерос са ружама пољубаца, зашто оклева, сматра ли да је она сувише млада? Нека само опипа како јој срце бије, нека само додирне својом руком, — о, тамо унутра скривен је један свет, свет светова, кад би само хтео да се пробуди! А зашто да га не разбуди? Лежи тамо унутра као пупољак, чврсто затварајући сву своју љупкост, сву своју лепоту, чувајући их само за себе, узбуђен због самог себе. Јер зна да је то оно о чему не зна шта је. Зар га није нежно штитећи обвило листићима, зар није продрло кроз њега, тако да је постало светло до у најдубљу, најруменију таму, тамо где је мирис, наслућујући сама себе, безмирисно стиснут у једну дрхтаву сузу? Зар никад неће доћи? Зар да никад не проспе оно што слутећи поседује, да буде богат са својим богатством? Зар да се никад, никад не развије, црвенећи се пробуди, док златни сунчеви зраци продиру кроз све његове листиће? Она заиста губи стрпљење са Еросом, њене усне већ подрхтавају од суза које навиру; безнадежно, изазивајући блуди њен поглед у даљину, а њена главица спушта се у све већој клонолости, полако окреће свој фини профил у дубину, где тих поветарац тера пред собом црвенкасту прашину, гонећи је преко тамнозелених бо-

кора жутиловке, пут неба што има златну боју вина.

Тако је сликао Ерик Рефструп, а оно што је хтео да каже налазило је увек свог израза у сликама као што су ове. Умео је додуше да сања и о друкчијим сликама, да жуди да изиђе из уског круга у којем их је стварао. Али чим би се нашао изван тог круга, када би се окушао у другим областима, убрзо би га савладало неко осећање које би га обесхрабрило и отрезнило, наиме да хоће да позајмљује од других и да оно што у тој области ствара није његово сопствено. Када би се онда враћао са таквог неуспелог излета, на којем је ипак сваки пут више научио но што је и сам слутио, постајао је још више Ерик Рефструп но што је дотле био, предавао се својој особености само још смелије, са готово болном плаховитошћу, и држао се — свуда и на сваком месту — у неком свечаном расположењу пуном пијетета, које се изражавало у његовим најситнијим поступцима, показивало у читавом начину на који је таквих дана општио са самим собом. Чинило се као да оне лепе прилике које су искрсавале у његовој машти — млађе сестре Пармеђанинових витких жена дугуљаста врата и уских руку кнегињица — седе с њим за столом и покретима пуним отмености и љупкости приносе му пехар, да су га зачарале својим светлим сновима, Луинијевим тајанственим, у себе окрену-

тим осмехом, који је у својој загонетној љупкости тако недокучљиво танан.

Али када би онда једанаест дана верно отслужио свом божанству, могло се догодити да друге силе преовладају у њему, могла га је обузети лудачка жудња за грубим сластима сурових уживања. Онда би им се предавао, грозничаво захваћен човековом потребом за самоуништењем која — док крв пламти како само може да гори — жуди за понижењем, за блатом и прљавштином, тачно са истом оном мером снаге коју има она друга, исто тако људска потреба, потреба самоодржања, и то да се човек одржи у већем и чистијем облику но што у стварности јест.

У таквим тренуцима једва је било нечег што би му изгледало довољно сурово и насилно, и дуго би трајало — пошто је то стање процло — док би васпоставио своју равнотежу. У основи, то стање није ни било природно, за то он беше исувише здрав, премало отрован сновима, а избијало би у ствари само као скретање у супротном правцу од оног којим је ударила његова оданост вишим силама уметности, такорећи као осветнички чин, као да се његова природа осећа повређена избором оног идејног животног циља на који су га околности упутиле.

Међутим, борба између ова два правца није у Ерику Рефструпу узела толиког маха да би и споља избила на видело или изазвала у њему потребу

да своју околину због ње доводи у склад са самим собом. Не, он је још увек био онај једноставни, весели момак као и раније, помало неспретан због свог зазирања од излива осећања, помало гусарски настројен услед своје способности да узима и граби. Али то осећање постојало је ипак у његовој души, оно се јављало у тихим часовима, као она звона што одјекују у потонулом граду на дну мора. Он и Нилс никад се нису тако добро разумевали као сада. То су они осећали па су без речи, у себи, склопили нов савез пријатељства. Када је дошло време распуста и Нилс се решио да једном оствари своју намеру да посети тетку Розалију, која беше удата за конзула Клаудија у Фјордбиу, пратио га је и Ерик.

Главни друм што води у Фјордби омеђен је на улазу у град двема огромним живицама, које ограђују повртњак конзула Клаудија и његов про- страни врт на обали. Пут се тамо рачва и завршава с једне стране у конзуловом дворишту, великом као какав трг, с друге стране заокреће и наставља се између Клаудијеве житнице и стоваришта дрва као улица кроз град. Од путника многи заокрену и пођу даље, док други заустављају кола мислећи да су на циљу чим наиђу на конзулову, катраном премазану капију, која је увек широм отворена и на чијим разјапљеним крилима увек висе кожице разапете за сушење.

Све зграде на имању беху старе, изузев високог хамбара, чији је досадни, мртви кров од шкриљца био најновија тековина Фјордбија на пољу грађевинарске уметности. Дугачка, ниска предња кућа давала је утисак као да је тешки поткровни спрат притискује на земљу. Она се у једном мрачном куту сучељавала са пиваром и са стајама, а у светлијем углу са хамбаром. У мрачном куту била су задња врата која су водила у радњу, а ова је са сељачком собом, канцеларијом и служинском собом образовала један мален, загушљив свет за себе, у којем је помешани мирис простог дувана, земљаног пода, зачина, сушене рибе и влажне вуне чинио ваздух толико густим да му се готово осећао укус. Но када би човек кроз канцеларију са њеним продорним воњем печатног воска доспео у ходник, који је сачињавао преграду између трговине и породице, мирис нових женских украса који је овде владао припремио би га на слатки цветни дах по собама. То не беше мирис једне ките цвећа, он није потицао од правог цвећа. То беше она тајанствена атмосфера пробужених успомена која лебди над сваким домом а за коју нико не може са сигурношћу рећи одакле она потиче. Сваки дом има свој особени мирис, који може да потсећа на хиљаду ствари, на воњ старих рукавица, на нове карте за игру, или на отворене клавирије, али свуда је друкчији. Може се заглушити кађењем, парфемима и димом од цигара,

али никад се не може потпуно угушити, он се стално враћа и увек је ту, непромењен, као што беше од самог почетка. Овде је био саткан од мириса цвећа, али није потицао од ружа, шебоја или другог цвећа које заиста постоји, већ је био онакав како замишљамо мирис оних фантастичних, као сафир бледих стабљика кринова, чији се цветови вију око ваза од старог порцелана. А како се тај мирис слагао са великим, ниским собама са њиховим од давнина наслеђеним намештајем и старовремском гиздавошћу! Подови беху тако бели какви су само још подови код старамајки, зидови једнобојни, са лаким, светлим венцем који се провлачио испод перваза, наспред таванице беше по једна гипсана розета, а врата беху у дуборезу, са сјајним месинганим квакама у облику делфина. Пред прозорима са малим окнима висиле су ваздушасте завесе беле као снег, богато набране и широким врпцама у боји каћиперно прихваћене, као застор брачне постеље за Дамона и Филиду. На прозорским даскама, у зеленим саксијама, цветало је старомодно цвеће — плави агапантус, плави звончићи, ситнолисте мирте, као огањ црвене врбене и као лептир шарени здравац. Али је ипак намештај углавном давао свему обележје; ови чврсти столови са великим плочама од тамног махагонија, ове столице чији се наслони меко као маховина припијају уз наша леђа, намештај с фиокама свих могућних облика, широки ни-

ски ормани са инкрустацијама од светлог дрвета које претстављају митолошке сцене — Дафну, Арахну и Нарциса —, или пак мали писаћи столови на танким, извијеним ногама, чије су све поједине фиоке украшене мозаиком од мраморастог дрвета, који приказује усамљене, четвороугласте кућице са по једним дрветом крај њих — све то из доба много пре Наполеона. Било је ту огледала са насликаним цвећем на стаклу, у белој и бронзаној боји: шевар и лотосов цвет, који плове по блиставом језеру. Па диван, не као оне китњасте играчке на којима само двоје могу да седе, не, чврсто и масивно дизао се са пода, као пространа тераса, завршујући на обема странама конзолом у висини груди, а на свакој од њих дизао се опет по један мањи орманчић у висини човека, држећи по једну старинску урну изван домаћаја обичних смртних. Није било никакво чудо што се толике старинске ствари налазиле у конзуловој кући, јер његов отац, а пре њега дед, живели су и уживали међу овим зидовима, када би им посао у канцеларији и на стоваришту дрва остављао слободног времена.

Дед, Беренд Берендзен Клауди, чије је име предузеће још носило, саградио је ову кућу и занимао се поглавито за продавницу и трговину земаљских производа. Отац је развио трговину дрвима, купио њиве и земљишта, саградио житницу и засадио оба врта. Последњи живи Клауди бацио се на трговину житом, подигао хамбар и повезао

делатност енглеског и хановеранског конзула, као и агента Лојдовог друштва са својим пословањем трговца. Жито и Северно Море одузимаи су му толико времена да је могао да води само дилетантски надзор над осталим гранама свог предузећа, па га је стога поделио између једног пропалог рођака и старог, тврдоглавог управника. Овај потоњи, међутим, доводио је конзула сваког тренутка у незгодан положај, тврдећи да је сасвим свеједно како иду послови у трговини, али њиве морају да буду уредно обрађиване, па кад он хоће да оре, нека остали гледају где ће наћи коње за превоз дрвета, — његову запрегу они, богме, неће добити. Али пошто беше веома способан човек, у томе се ништа није дало изменити.

Конзул Клауди био је на прагу педесетих година, наочит човек правилних, снажних, готово здепастих црта, које су се исто толико лако могле да скупе у израз енергије и препредености као што су могле да се развуку и у израз похлепне жудње за уживањем. Заиста се подједнако осећао у свом елементу када би вешто закључивао посао са лукавим сељацима или преговарао са гомилом тврдоглавих радника, и када би седео крај последње боце порта међу оседелим грешницима и слушао какву више но голицаву причу, или пак сам причао такву оним драстичним начином којим се био прославио.

Но то није све што се о њему могло рећи. Виспитање које је добио доводило је до тога да се он у областима ван чисто практичног није осећао као код своје куће, али зато он нипошто није презирао оно што није разумевао, нити је покушавао да то своје неразумевање прикрије, а још мање би се мешао у такав разговор и захтевао да се његово мишљење поштује зато што је он старији, практично искусан, угледан грађанин који плаћа велику порезу. Напротив. Могао је са дирљивом преданошћу да седи и слуша разговор младих дама и господе о њему страним стварима, и понекад, уз опширно извињавање, да постави какво скромно питање, на које би готово без изузетка најпажљивије одговарали, за што би онда захваљивао са свом оном учтивошћу коју старији људи умеју тако лепо да изразе кад захваљују омладини.

Уопште се у конзула Клаудија у појединим срећним тренуцима могло да појави нешто изненађујуће нежно, неки чежњив израз у његовим бистрим, смеђим очима, неки сетан осмех око бујних усана, неки призив тражења и сећања у гласу, као да чезне за светом који је у његовим очима бољи од оног којем се по мишљењу његових пријатеља душом и телом предао.

Између овог бољег света и њега одржавала је његова жена везу. То беше једна од оних благих, бледих, девичанских природа које немају смелости а можда ни нагонске потребе да своју љубав

тако потпуно изживе да у најдубљој дубини њихове душе од њиховог сопственог ј а више ништа не преостане. Ни за један једини пролазан тренутак не могу да буду толико захваћене да би се слепо бациле под точкове кола свог идола. То не могу, али иначе могу све да учине за драгог, могу да испуњавају најтеже дужности, готове су на најболније жртве и нема тог понижења које не би вољно примиле на себе. Такве су најбоље међу њима.

Тако велики захтеви нису додуше ни стављани госпођи Клауди, али ни сасвим без јада није њен брак протекао. Била је наиме јавна тајна у Фјордбиу да конзул није био највернији муж, — бар до пре неколико година није био, и да има ванбрачне деце и у граду и по оближњим селима. За њу то наравно беше велика туга и није јој било лако да своје срце присили да остане чврсто и непоколебљиво у вртлогу љубоморе, презира и гнева, стида и смртног страха, који је потресао тле испод њених ногу. Али она је одолела. Не само што преко њених усана није прешла ниједна реч прекора, већ је спречавала и свако признање од стране њеног мужа, сваку јасну молбу за опроштење и уопште све што би могло да личи на какво покајничко обећање. Јер она је осећала да би у случају да дође до речи, ове повукле њу са собом и удаљиле од њега. То се морало ћутке носити па је ћутке и стремилa да од себе начини саучесника у преступима свог мужа, оптужујући себе најопоријим изрази-

ма због бедема иза којих се ушанчила, а које њена љубав није била довољно јака да поруши. И успела је да овај грех толико надува да је осећала неку неодређену потребу за праштањем. У току времена дотерала је дотле са самом собом да се по граду пронео глас како се за девојке које је конзул Клауди завео и за њихову децу сасвим друкчије брину но само новцем, па мора бити неке скривене женске руке која их штити и брани од зла, која их подржава и води.

Тако се десило да се грех претворио у добро и да су се један грешник и једна светица узајамно оплемењивали.

Имали су двоје деце, сина који је радио у једном трговачком предузећу у Хамбургу, и деветнаестогодишњу кћер, која се звала Фенимор, по јунакињи у Сен-Рошу, једном од романа госпође Палцов који су у младости госпође Клауди били веома омиљени.

Фенимор је са конзулом стојала на пристанишном мосту, да дочекају пароброд који је Нилс и Ерика довео у Фјордби. Нилс беше веома пријатно изненађен открићем да му је рођака толико лепа, јер дотад ју је познавао само са неког старог породичног дагеротипског снимка, на којем је она као у некој магли образовала групу са својим братом и родитељима, — сви са јехтичавим румеилом на образима и јаком позлатом на свом златном накиту. А сада се показала толико љупка у сво-

јој светлој, свакодневној хаљиници, уским ципелама од тканине са црним врпцама везаним унакрст које су допирале до изнад руба беле чарапе, — како је тамо стојала са једном ногом подигнутом на ивицу насипа и смешећи се нагнула напред, да му пружи дршку свог сунцобрана за поздрав и добродошлицу још пре но што је пароброд честито и пристао. Како су румене биле њене усне, како бели зуби, а слепоочнице су се тако нежно истицале под широким шеширом по угледу на царицу Евгенију, под ниско опуштеним, црним, сјајним, као угаљ мрким бисерима украшеним чипкама обода. Најзад су пребацили мостић за искрцавање и конзул је пошао напред са Ериком, коме се већ био претставио још док их је раздвајало шест аршина воде. Одмах затим уплео га је у шаљив разговор о мукама морске болести са пресахлом удовицом неког шеширџије, која је такође стигла паробродом, а сада је настојавао да дивљење свог госта сврати на огромне липе пред вратима обласног управника и на нову једрилицу са две катарке која се градила на бродоградилишту Томе Размусена.

Нилс и Фенимор ишли су за њима. Она га прво упозори да је у врту крај обале истакнута застава у њихову част, а затим су почели да говоре о породици државног саветника у Копенхагену. Одмах су се сложили да је саветниковица помало... нешто — никако да превале реч преко усана, али Фенимор се чудно насмеши и направи неки мачкаст

покрет руком, и то је очигледно за обоје било довољно објашњење, јер су се насмејали и одмах опет уозбиљили. Ћутке су наставили пут, обоје веома заокупљени мишљу, какав ли су утисак учинили једно на друго.

Фенимор је Нилса замишљала наочитијим, изразитијим у целом бићу, са одређенијим цртама, такорећи као реч која је подвучена. Нилс је, напротив, нашао много више но што је очекивао; налазио је да је она привлачна, готово очаравајућа, упркос њеном оделу које је имало у себи много од оног претерано гиздавог начина одевања паланачких дама. А када су ступили у конзулов стан и она скинула свој шешир, па усредсређено оборена погледа почела дивно грациозним, меким, леним покретима руку и чланака да сређује своју косу, он према њој осети толику захвалност за те покрете као да су то миловања. Ни тог ни идућег дана није могао да се ослободи ове, и њему самом помало загонетне захвалности, која га је понекад тако чудно захватала да је помишљао како би то морала да буде највећа срећа кад би јој речима могао да захвали што је толико лепа и љупка.

Убрзо су се како Нилс тако и Ерик осећали потпуно одомаћени у гостољубивој конзуловој кући и већ после неколико дана потпуно су се уживели у онај *dolce far niente*, у онај слатки нерад од којег се у суштини и састоји живот о распусти и који се само са великим напором може да брани

од пријатељског мешања добрих људи. Морали су применити све своје дипломатске вештине да избегну све оне досадне вечеринке, велике једриличарске излете, летње игранке и дилетантске претставе који су непрекидно угрожавали њихов мир. Често би пожелели да је конзулова кућа на неком усамљеном острву и Робинзон није могао да осети веће запрепашћење када је у песку открио трагове ногу дивљака но што су га осећали они када би у претсобљу спасили стране огртаче или по округлим столовима собе за седење непознате торбице за ручни рад. Много би више волели да остану насамом, јер још пре но што је прошла половина прве недеље њиховог боравка у Фјордбиу, већ су обојица била заљубљена у Фенимор. Не оном зрелом заљубљеношћу која хоће и мора да сазна своју судбину, која чезне да има, да обухвати, да буде сигурна; њихова заљубљеност још не беше таква, то беше тек праскозорје прве љубави, које као чудесно премалеће лежи у ваздуху и буја са чежњом која је само сета, са немиром који значи тиху, трепераву срећу. Душа је тако мека, лако покретљива, тако спремна да се предаје. Свако светлцање на површини мора, шуштање лишћа, па чак и само један цвет који се отвара, све је то добило неку особиту моћ. Неотређене, безимене наде помаљају се одједном и обасјавају све на свету својим сунчевим сјајем, затим нагло све лежи опет без сунца, нека тиха малодушност плови као облак

преко сјаја и боји искре наде сивом бојом свог трага у води. Срце је толико обесхрабрено, обесхрабрено до потпуне клонулости, и предаје се својој судбини, пуно сажаљења према самом себи, пуно одрицања које се одражава у тихим жалбама и замире у једном уздаху који није потпуно искрен. Онда опет зашуште руже, земља снова помаља се из магле, са златним одблеском изнад меких крошња букве, са мирисним летњим сумрачјем под лишћем које као свод покрива стазе за које нико не зна где се завршавају.

Једне вечери после чаја сви су били на окупу у соби за седење. О шетњи по врту или пољу није могло да буде ни говора, јер киша је пљуштала у млазевима. Били су везани за собу, али нимало незадовољни због тога. Осећање да су тако затворени између четири зида ширило је над целом собом присно и пријатно расположење зимске вечери. А киша беше толико пожељна, све је жудело за водом, и док је пљуштала тако обилно и тешке капи ударале у прозорска стакла, тај шум изазивао је у души неодређене слике бујно зелених ливада и освеженог густог лишћа. Час би један час други тихо прозборио преда се: Ала пљушти! и притом погледао према прозору с осећањем пријатности и слабом искром уживања у полусвесном споразуму са природним силама тамо напољу.

Ерик је донео своју мандолину, коју је купио у Италији, и певао о Напуљу и о сјајним звезда-

ма. Затим је нека млада дама, која беше позвана на чај, села за клавир и пратећи саму себе отпевала једну народну песму, додајући сваком завршетку речи по једно А, како би звучало што више шведски.

Нилс, који није био нарочито музикалан, пуштао је да га музика уљуљкује у меко-сетно расположење и удубио се у мисли, док Фенимор није почела да пева. То га пробуди.

Али то буђење не беше пријатно; њена песма испуњавала га је немиром. Чим се предавала звуку свога гласа, она више није била она мала паланачка девојчица. Како је пуштала да је ти тонови понесу, како је слободно и без устезања одахнула у њима, чак му се чинило готово бестидно, као да збацује са себе сваку утанчаност осећања, као да се разголићује.

У срце му навре врелина, слепоочнице су му ударале, оборио је очи. Зар нико други није опазио оно што он опажа? Не, они то нису видели. Та она беше потпуно изван себе, далеко од Фјордбија, далеко од фјордбиске поезије и фјордбиских осећања. Она се пренела у неки други, смелији свет, где страст бујно расте на високим планинама и своје румене цветове подаје олуји.

Можда је он зато што је имао толико мало разумевања за музику утолико више улагао у њену песму? У то није могао заправо да верује, али се надао да је тако, јер много је више волео њу она-

кву каква је иначе била. Када је седела за својим ручним радом и говорила својим благим, мирним гласом, гледала својим бистрим, верним очима, осећао је како је цело његово биће привучено њој неодољивом снагом моћне, тихе чежње за завијајем. Жудео је да се пред њом понизи, да пред њом савије колено и да је назове светицом. Увек је осећао такву чудесну чежњу за њом, не само за њом каква је она сада, већ за њеним детињством и за свим оним данима у којима он њу није познавао. Када је са њом бивао насамо, увек би навраћао разговор на прошлост и наводио је да му прича о својим ситним јадима, малим заблудама и ситним особеностима, којих је свако детињство толико богато. И он је живео у тим успоменама, нагињао се њима са немирном, љубоморном чежњом, са неком неодређеном жудњом да зграби, да подели, да постане једно са овом тананом, бледом сенком једног живота, који се распламтео у зрелије и богатије боје. А сад одједном та песма, толико снажна, која је за њега дошла тако неочекивано као што нас приказ безграничног видика може да изненади на завијутку пута и да нам покаже како је онај тихи кутак у шуми, који је дотле био сав наш свет, само један сићушан део пространог предела; кратке, наборане црте шуме постају ситне и незнатне у поређењу са величанственим линијама планина и далеких језера.

Ах, па тај предео беше само фата моргана, само маштарија у коју се под утицајем песме био уживео, јер сада је Фенимор опет говорила као што увек говори, била опет толико лепа, опет потпуно она стара Фенимор! Та он је на сто начина сазнао да је она тиха вода, без буре, без таласа, у чијој се мирној површини огледа плаво небо са звездама.

Овако је он волео Фенимор, овако видео, и таква је постепено и постајала у свом понашању према њему. Не да се она намерно претварала, било је у неку руку чак много истине у томе, и било је сасвим природно да је она, када се свака његова реч, сваки његов израз, сваки сан и мисао са својим жељама, молбама и поклоњењем обраћали управо тој страни њене личности, — да је онда нехотице одевала своје ја у оно рухо које је он њој готово силом наметнуо. Па како је и могла пазити на то да свако ко наиђе добије потпуно тачан утисак о њој каква је уистину, — сада када су сва њена чула и све њене мисли били испуњени само једним јединим човеком, Ериком, њеним изабраним господарем, ког је волела са страшћу која није одговарала њеној правој природи, с идолопоклоничким обожавањем које је и њу саму плашило. Веровала је да је љубав неко слатко достојанство, а не овакав убиствен немир пун стрепње, понижења и сумње. Небројено пута када јој се чинило да види како се признање хоће да отме са Ерикових

усана, спопадало би је осећање као да је њена дужност да му положи руку на уста, да га спречи у говору, да саму себе оптужи пред њим, да му каже колико је недостојна његове љубави, како је земаљски сићушна, детињаста, нимало племенита, не, тако бедна и ситна, тако свакидашње ружна. Осећала се толико лажном под његовим задивљеним погледима, тако прорачунатом када му се није уклањала с пута, тако злочиначком када се није могла преломити да у својој вечерњој молитви моли Бога да Ериково срце одврати од ње, да би се сушта светлост, узвишеност и дивота просуле по путу његове судбине; јер својом ниском, земаљском љубављу она би га одвукла у дубину.

Ерик је њу волео готово против воље. Његов идеал увек је био отмен, висок и поносит, са тихом сетом на бледим цртама и хладним дахом храма у строгим наборима одоре. Али Фениморина љупкост га је опчинила. Није могао да одоли њеној лепоти. У целој њеној појави било је неке свежје, несвесне чулности; кад би корачала, њен ход би шапатом причао о њеном телу, у њеним покретима било је као неке голотиње, у њеном миру неке сањарске речитости. Против тога она ништа није могла да учини, као што није било ни у њеној моћи да то прикрије или угуши, чак и да је имала најслабију слутњу о свему том. Нико то није боље видео од Ерика; он је исувише добро знао колики је удео имала њена телесна лепота у ње-

говој наклоности. Зато се и борио против свог осећања, јер у његовој души живела је узвишена, занесењачка слика љубави, слика коју нису саздали једино поезија и предање сами, већ је за своје порекло имала да захвали дубљој природној склоности но што је она која је обично долазила до израза у његовом бићу. Ма откуд та слика потицала, она је морала уступити место.

Још није признао Фенимори своју љубав. Тада се десило да је једрењак „Беренд Клауди“ допловио и бацио сидро пред луком. Требало је да буде истоварен дубље у заливу, зато није ни ушао у луку. А пошто се конзул много поносио овим бродом и хтео да га покаже својим гостима, одвеслали су једном предвече онамо, да на палуби попију чај.

Време беше дивно, потпуно тихо, и сви бежу у највеселијем расположењу. Часови су протicali веома пријатно. Пили су енглески портер, грицкали енглески двопек, који беше велик као месец, и јели пржене скуше уловљене на путу кроз Северно Море. Забављали су се бродском црпком, црпли док вода није запенушила, играли се бусолом, великим лименим ведрима извлачили воду из резервоара и слушали крмара како свира на осмоугаоној хармоници за уста.

Било се већ сасвим смркло када су се спремили за повратак. Веслали су у две групе натраг; Ерик, Фенимор и неколико старије госпoде у брод-

ској јоли, остали у конзуловом чамцу. Требало је да први чамац одвесла напред, да прво направи мали заобилазак, а затим полако заплочи ка обали, док је други чамац кренуо право кући. Разлог за такав договор био је тај што су хтели да чују како се такве једне тихе вечери звук песме преноси преко воде. Зато су Ерик и Фенимор седели на задњој клупици у првом чамцу; мандолину су понели собом. Али на певање су неко време потпуно заборавили, јер кад су завеслали, угледали су неobiчно јако светлуцање мора, и то их је све потпуно заокупило. Чамац је тихо клизио; тамна, глатка површина заблистала је у треперавим цртама и круговима у благој белој светлости, која је образавала светлу бразду иза чамца, и само тамо где је та бразда била најјача, раширила над околином танан, пригушен одблесак, као дим од свеће. Беласало се и искрило под ударцима весала и клизило у даљину у дрхтавим круговима, који су се постепено губили; са весала падале су светле капљице као каква фосфорна киша која се гаси у ваздуху, али пали воду сваком капљом. Беше сасвим тихо на води, само су ударци весала у правилним размацама прекидали тишину. Меко је лежао сумрак над глумом дубином; чамац и људи у њему расплинули су се у неку тамну скупину, од које су се при слабом сјају морског светлуцања истицала само марљива весла, ту и тамо по које уже пребачено преко ивице чамца и препланула лица мор-

нара. Нико није говорио. Фенимор је хладила своју руку у води; она и Ерик седели су окренути према води и посматрали фосфорну мрежу која се бешумно вукла за чамцем и њихове мисли хватала у своје светло ткање.

Позив са копна да најзад већ почну са песмом пробудио их је те су уз звуке мандолине отпевали неколико италијанских романца. Затим су опет ућутали.

Најзад су пристали уз мостић за пристајање, који се од врта крај обале спуштао у море. Конзулов чамац лежао је празан крај мостића, друштво се већ упутило у кућу. Тетка и остали пошли су такође горе, док су Ерик и Фенимор застали и гледали за чамцем који се враћао ка броду. Баштенске вратнице тамо горе залупиле су се, шум весала постајао је све слабији, а заплускивање воде крај мостића постепено је замирало. Затим је лак дах ветра прострујао кроз тамне крошње изнад њих, као какав уздах који се притајио и сада сасвим тихо раздвојио лишће па одлебдео, оставивши њих двоје потпуно саме.

Готово у истом тренутку окренули су се једно према другом, одвојивши погледе са воде. Он зграби њену руку, привуче је полако, као упитно, к себи и пољуби. „Фенимор!“ шапну он, па пођоше кроз мрачни врт.

„Ти си то већ одавно знала“, рече он затим. Она изусти: „Да“. Пођоше даље и баштенске вратнице опет се залупише.

Ерик није могао да заспи када је најзад стигао у своју собу, пошто је још попио каву са друштвом и опростио се са гостима на баштенским вратницама.

Било је загушљиво у соби. Он отвори прозоре, затим се баци на диван и ослушну. Осећао је жељу да опет изиђе.

Како одјекује по кући! Чуо је разговетно како конзул хода у папучама, а сада је госпођа Клауди отворила кухињска врата да се увери да ли је ватра угашена. Шта ли само Нилс има да тражи по свом коферу у овако позни час? Чуј, шта беше то? — Миш иза дрвене оплате! — Сада је неко у чарапама прошао кроз трем. — Сада их је двоје! — Најзад! Отшкрину врата која су водила у празну гостинску собу иза његове и опет ослушну. Затим пажљиво отвори прозор и преко прозорске даске пребаци се у двориште. Кроз перионицу могао је да доспе у врт крај обале. Ако га неко опази, рећи ће да је доле на мостићу заборавио мандолину па иде да је узме, пошто би роса могла да јој шкоди. За тај случај је он њу и понео собом, кријући је иза леђа.

Врт је сада био светлији; дигао се благ поветарац и слаба месечина разапела је трепераве сребрне пруге од пристаништа до једрењака тамо напољу.

Ерик пође на камени зид који је заштићавао врт и отуд се у оштрим завијуцима око великог

насутог простора протезао до крајњег завршетка пристанишног насипа. Цео тај пут прешао је одржавајући равнотежу по незгодном, великом, оштром камењу.

Сасвим задихан доспео је до краја насипа и тамо сео на клупу.

Високо над његовом главом лелујала се црвена сигнална светлиљка лучког светионика, — тихо, са звуком као уздах, а врпца од заставе ударала је благо о мотку.

Месец је сада нешто мало јасније светлео; бацао је опрезну, сивобелу светлост на мирне бродиче у луци и на збрку четвероугластих кровова и белих забата упалих очију. А позади, надвисујући све остало, дизао се црквени торањ светло и мирно.

Ерик се завалио сањарећи; море бескрајне сласти и неизрецивог ликовања преплавило му је срце, уливајући му осећање богатства, једре моћи и снажне животне тоpline. Чинило му се као да Фенимор може да чује сваку љубавну мисао која је расла из његове среће, грана по грану, цвет по цвет, па је устао, хитро прешао прстима преко струна мандолине и кликћући запевао према заспалом граду:

Будно лежи моје девојче,

ослушкује моје песме звук!

Непрестано је понављао строфе старе народне песме, као да свом препуном срцу хоће да пружи одушке.

Постепено се смиривао. Успомена на оне часове из ранијих дана када се осећао најслабији, најбеднији, најнапуштенији, појавила се са тихим, напетим болом, који је имао извесне сличности са осећајем што га имамо када нам прве сузе навиру на очи. Сео је на клупу и док су његови прсти тихо додиривали струне мандолине, гледао је укочено у широку површину плавкастосивог фјорда, по којој се разапео блистави мост месечине, севнувши мимо мрачног брода до тананих, сетних линија висова Морсе тамо преко, који су се са тамномодрим подножјем оцртавали у магли од белине. Успомене су надирале, постајале слађе и слађе, винуте се у светлија поља, готово блистајући у јутарњој румени од самих ружа.

...моје девојче!

Певао је тихо преда се:

Будно лежи моје девојче,
ослушкује моје песме звук!

XI

Прошле су три године. Ерик и Фенимор већ су две године у браку и станују у малој пољској кући на Маријагерфјорду. Нилс од оног лета у Фјордбиу није видео Фенимор. Он живи у Копенхагену, много се креће у друштву, али ни с ким не одржава пријатељске односе, сем са доктором Хјерилдом, који сам себе назива старцем, јер се у његовој смеђој коси већ појављују седе власи.

Неочекивана веридба Ерикова беше тежак ударац за Нилса. Он је услед тога помало отупео, испољава више горчине и постао је мање поверљив но што беше раније, па ни Хјерилдовој мрзовољи не супротставља више онолики занос. Своје студије наставља неуморно и истрајно, али са мање система, а помисао да их заврши да би иступио и отиснуо се у живот, тиња у њему само још као слаб, треперав пламичак. Он много живи међу људима, али у ствари не живи са њима; они га додуше занимају, али му је потпуно свеједно да ли имају каквог интересовања за њега или немају. Једно осећа: она снага у њему која би га могла пот-

стакнути да оствари свој удео у свету, у заједници са другима или у борби противу њих, та снага постаје све слабија и слабија. Та он може да чека, вели сам себи, па макар морао тако дуго чекати док не буде прекасно. Онај који верује не жури, то је његово оправдање. Јер он има довољно вере, то осећа, ако само испита своје срце до дна, довољно вере да премешта брда, — само не може да се одважи да упре раменима. Понекад, додуше, захвата га нагон да ствара, чежња да бар један део свога ја радом ослободи, и онда његово биће данима уме да буде понесено ведрим титанским напорима да измеси глину од које хоће да створи свог Адама. Али никад не успева да га уобличи по слици коју носи у души; он нема довољно истрајности да подржи ону усредсређеност самог себе која је за то потребна. Недељама се носи мишљу да напусти рад, најзад га заиста и напушта и раздражено пита самог себе зашто би га и настављао, шта би у основи притом могао добити? Блаженство зачећа већ је искусио, тегобе одгајања још му претстоје, — оно неговање и храњење, оно ношење у себи до усавршења. А зашто? За кога? Он није пеликан, вели сам себи. Али говорио што му драго, ипак је незадовољан и осећа да није одговорио захтевима које је сам себи поставио. Ништа му не помаже што с тим захтевима излази пред суд и труди се да оспори њихову оправданост. Види да је стављен пред избор па мора да бира.

Јер тако је то у животу: када је прва младост прошла — раније или доцније, већ према томе да ли природно тле у човеку доноси плод раније или доцније, — осване једном дан када нам резигнација приђе као заводница и хоће да нас наведе да оном што је немогућно кажемо збогом и да се задовољимо оним што имамо. А такво помирење, такво одрицање садржи толико оправдања, јер колико су пута идеални захтеви младости грубо одбијени, њено одушевљење постиђено и њена нада разорена! Идеали, светли, леви идеали нису додуше још ништа изгубили од свога сјаја, али више не бораве на земљи усред нас као у првим данима наше младости. На широко постављеним степеницама светске мудрости они су басамак по басамак враћени у небо, са којег их је наша безазлена вера скинула на земљу, и сад бораве тамо горе, блештави али далеки, смешећи се али уморни у божанској неделатности, док се тамјан јаловог обожавања у свечаним вијугама пење до њиховог престола.

Нилс Лине беше уморан. Заморили су га они марљиви залети за скок који никад није учинио. Све је за њега постало шупље и без вредности, посувраћено и замршено, па и толико сићушно. Чинило му се потпуно природно да зачепи уши и уста па да зарони у студије које немају никакве везе са прашином ове земље, које су одвојене за

себе, као тиха морска дубина са мирним шумама морске траве и чудноватим животињама.

Био је уморан, а корење те заморености никло је из његових промашених љубавних нада; одатле се она брзо и сигурно раширила по целом његовом бићу, захватила све способности, све његове мисли. Сада беше довољно хладан и без страсти, али у оно прво време када га је погодио ударац, његова је љубав расла из дана у дан, са незадржљивом снагом какве притајене грознице, и бивало је часова у којима је његова душа, гоњена махнитом страшћу, у неизрецивој чежњи и ускипелој жудњи набујала као талас, расла све више и више, тако да је свака нит његовог мозга, свака струна његовог срца била напета до крајњих граница. Затим га је савладао умор, отупљујући и исцељујући, учинио је његове живце неосетљивим за бол, његову крв сувише хладном за одушевљење, а његово било сувише слабом за делање. И више него то — он га је заштитио од враћања у старо стање, подаривши му сву обазривост и себичност болесника који прездравља. И ако се сада у мислима враћа у оне дане у Фјордбиу, он то чини с оним истим осећањем сигурности које човек који је управо преболео тешку болест осети при помисли да ће сада, пошто је препатио све патње, пошто је грозница у његовом телу сама сагорела до пепела, остати дуго, дуго времена поштеђен.

И тада се догоди — Ерик и Фенимор били су, како рекосмо, отприлике већ две године у браку — да је једног летњег дана примио од Ерика једно напола јадикујуће, напола хвалисаво писмо, у којем је овај сам себе оптуживао да је проћердао своје време; где лежи кривица, он не зна, али уопште више нема идеја. Дружи се са свежим, живахним људима, који нису ни притворни ни троми, али што се уметности тиче, језиве су мечке којима нема равних. Нема живе душе с којом би могао једном да се поштено наразговара; доспео је у укочено стање тромости и нерасположења, којег се више не може ослободити, јер сад више никако не види какву замисао или какво расположење онако као раније. Заиста је често обузет стрепњом да су му способности пресакле, да више никад неће нешто створити. Али то никако не може тако да иде даље, та оно старо стање мора да се врати, сувише је био богат да би то могло овако да се сврши. А онда ће им показати шта је уметност — оним другима који непрекидно настављају са сликањем, као да је то нешто што су научили напамет. Но засад он има осећање као да је опчињен, и била би огромна пријатељска услуга од Нилса када би хтео да дође на Маријагерфјорд. Удешаваће му колико прилике само допуштају а лето може исто тако добро да проведе тамо као и ма где на другом месту. Фенимор га поздравља и много би се радовала његовој посети.

Ово писмо нимало није личило на Ерика. Морало је заиста бити по среди нешто озбиљно, када је могао овако да јадикује. То је Нилс одмах увидео, а знао је и то колико је у основи сиромашан извор Ерикове стваралачке снаге: слаб поточић који је у неповољним приликама лако могао да пресуши. Решио се да одмах отпутује; без обзира на то шта је било међу њима, Ерик ће у њему наћи верног пријатеља. Ако су године и олабавиле њихову везу, ако су илузије у току времена и избледеле, оно пријатељство из њиховог детињства умеће он бар да сачува. Подржавао је Ерика и раније, па ће и сада да му буде подршка. Обузело га је страсно осећање пријатељства. Ерика ради био је спреман да се одрекне будућности, славе, честољубивих снова, свега. Све одушевљење које је тињало у њему, сву стваралачку снагу која је превирала у њему хтео је да улије Ерику, да се потпуно претопи у њега; био је готов да му преда своје сопствено ј а, своје замисли, ништа није хтео да задржи за себе. Сањао је о величини оног који се тако жестоко уплео у његов живот; а сам је себи изгледао угашен, превиђен, сиромашан, без духовног блага. Сањао је даље како оно што Ерик буде примио постепено више неће бити позајмљено, већ заиста његово сопствено, и то благодарећи печату који ће он свему ударити, преобраћајући све у рад и дела. Ерик у части и слављу, а он само један од многих, многих просечних људи; најзад

присиљен на сиромаштво, не својеволјно, — истински просјак, не краљевић у дроњцима. Било је бескрајно слатко сањати себе тако горко јадним и сићушним.

Али снови су снови и он се смејао самом себи и помишљао како су људи који пропуштају своје сопствене послове увек у стању да посвете неисцрпну пажњу раду других. Помишљао је и на то да би Ерик, када би се нашли лицем у лице, наравно порекао своје писмо, претставио све као шалу и сматрао грдно смешним када би он заиста отишао њему и изјавио му своју спремност да му помогне да опет нађе свој таленат. Али упркос томе он је отпутовао. У дубини своје душе ипак је веровао да би могао бити од користи, и ма колико се трудио да га објашњењима одагна и оспори, није се могао ослободити осећања да се то заиста поново пробудило оно старо дечачко пријатељство у свој својој топлини и природности, упркос годинама и њиховом утицају.

Пољска кућа на Маријагерфјорду припадала је неком старијем брачном пару који је из здравствених разлога био присиљен да се на неодређено време настани на југу. Првобитно не беше њихова намера да кућу изнајме, јер у оно време када су отпутовали мислили су да ће остати свега пола године, па су стога све оставили онако како је било. Када је Ерик најмио ту кућу потпуно намештену, беше то толико дословно „намештена“ да

ју је добио заједно са стварчицама за украс, породичним портретима и свим осталим, чак и са таваном пуним старудија, а у фиокама писаћих столова нашло се мноштво старих писама.

Ерик је открио кућу када је после своје веридбе напустио Фјордби, а пошто се овде нашло на окупу све што им беше потребно, па и више од тога, он пак имао намеру да се после неколико година настани у Риму, успео је да наговори конзула да не набавља никакву спрему за Фенимор. Млади пар уселио се у Маријаненлунд као што се одлази у какав хотел, само с том разликом што су понели неколико ковчега више но што их имају обични путници.

Прочеље куће гледало је на фјорд, није било ни десет аршина удаљено од воде. Зграда је изгледала сасвим обично, горе балкон, доле веранда; иза куће простирао се недавно засађен врт, чије дрвеће није било много дебље од обичног штапа, али зато се отуд пружао величанствен поглед на дивну букову шуму са пространим лединама и дубоким провалијама између зеленилом обраслих висова.

Такав је био Фениморин нови дом и неко време био је толико светао колико га срећа само може да учини, јер били су млади и заљубљени, свежи и здрави, без икаквих брига у душевном и телесном погледу.

Али сваки дворац среће који се подиже има песка у темељима на којима почива, и тај се песак осипа и отиче испод зидова, полако можда, неприметно, али отиче, отиче, зрно по зрно. А љубав? Ни она није чврста стена, ма колико ми желели у то да верујемо.

Она га је волела свом душом, са жестином стрепње, дрхтавим жаром. Био јој је више но божанство, много више: идол ког је обожавала без устезања и преко сваке мере.

Његова љубав била је снажна као и њена, али недостајала јој је она танана нежност мушкарца која жену чува од њега самог и бди над њеним достојанством. Нешто га је додуше опомињало као нејасна дужност, довикивало му тихим гласом, али он није хтео да чује, јер она беше толико чаробна у својој слепој љубави, а њена лепота, која је личила на необуздану бујност и понизну љупкост какве робиње, дражила је и разбуктавала у њему страст без граница и без милости.

Не пише ли негде у старом миту о Амору да он ставља руку на очи Психе, пре но што у слатком љубавном пијанству полећу кроз жарку ноћ?

Јадна Фенимор! Да је огањ њеног рођеног срца могао да је прогута, онај који беше позван да је штити само би још више разбуктавао пламен, јер он је личио на оног пијаног цара који је са буктињом пожара у руци клицао гледајући свој запаљени царски град, а светлост пламсавог жара

подјаривала је његово пијанство, док га пепео није отрезнио.

Јадна Фенимор! Она није знала да се бучна химна љубави може толико често да отпева да најзад не преостану ни речи ни мелодија, већ само једна збрка тривијалности. Није знала да занос који се данас диже до неба позајмљује своју снагу од крила сутрашњице. Па када је најзад отрежњеност стала да се јавља тешка као олово, почела је сва устрептала да увиђа како су се они у својој љубави понизили до неког слатког презира, и пред самим собом и узајамно, — до слатког презира, али чија се сласт из дана у дан смањивала, док се најзад није помешала са извесном горчином. Тада су се удаљили једно од другог, колико то уопште беше могућно, — он да би могао да сања о неверно напуштеном идеалу пуном подругљиве узвишености и хладне дражи, а она да у очајној чежњи упира поглед преко у ону бледу, тиху, сада тако бескрајно далеку обалу свог девојаштва. Сваким даном постајало јој је све мање подношљиво; стид јој је дивље палио жиле, и одвратност пред самом собом која гуши чинила је све безнадежним у њеним очима, а њу саму дубоко несрећном.

Беше у кући једна мала, забачена собица у којој није било ничег сем неколико ковчега које је понела из родитељске куће. Тамо је често седела по читаве сате, док сунце није почело да тоне из далеког света, испуњавајући собицу црвенкастом све-

тлошћу. Тамо је саму себе мучила мислима које беху шиљатије од трња, шибала речима које беху оштрије од бича, док није, помућена од бола и мукa, потражила опојну утеху у томе да се као каква ствар пуна трулежи и кала баци на под, самој себи сувише одвратна да би могла да буде пребивалиште једне душе. Милосница свог рођеног мужа! Ова мисао никад је није напуштала, том мишљу бацала је саму себе у прашину пред своје ноге, том мишљу искључивала сваку наду у васпостављање своје чaсти, њоме каменовала сваку успомену на некадашњу срећу.

Постепено овлада њоме нека укочена равнодушност; престала је да очајава као што је престала и да се нада. Срушило се њено небо и она није осећала потребу да га својим сновима поново сазида; више није изискивала блаженство, она више није била сувише добра за земљу, као што ни земља више није била сувише добра за њу, — биле су достојне једна друге. Није се мржњом бацала на Ерика, нити се с одвратношћу повлачила од њега. Напротив, мирно је примала његове пољупце, јер исувише је презирала себе да би им се могла отети, — та она беше његова жена, жена једног мушкарца!

И за Ерика је буђење било горко, ма да је са прозаично јасним гледањем мушкарца већ раније говорио сам себи да ће до тога једном морати да дође. Али када је до тога дошло, када љубав ви-

ше не беше накнада за све недостатке, када је оду-
ван блештави вео у којем је она сишла њему на
земљу, осетио је то као неко обамирање свих жи-
вотних духова, опадање свих својих способности.
То му је улило стрепњу и кајање, па се са грозни-
чавом ревношћу опет окренуо својој уметности, у
жељи да се увери није ли изгубио још и нешто
друго сем љубавне среће. Али није добио одговор
којем се надао. Упустио се у неколико несрећних
самисли, са којима никако да крене напред, а није
могао ни да се одважи да их напусти. Иако од
њих ништа честито није умео да створи, оне су га
ипак непрестано заокупљале и на тај начин спре-
чавале све друге замисли да искрсну и да га при-
вуку себи. Постао је малодушан и незадовољан;
пао је у доколичење испуњено јаловим мозгањем,
јер му је рад био тако заморно одвратан и јер је
мислио да треба само да чека па ће дух опет сићи
на њега. Али време је пролазило, његов таленат
остајао је и даље неплодан, а овде у тихом заливу
није налазио друштва које би оплођавајући могло
да утиче на њега, нити је било другова - умет-
ника чије би победе могле да га потстакну на так-
мичење или на стваралачко противречење. Овај не-
рад постао му је неподношљив, ватрено је чезнуо
да осети самог себе, свеједно како или чиме. Па
пошто му се ништа друго није пружало, почео је
да се придружује кругу млађих и старијих посед-
ника, који су под предвођењем једног шездесето-

годишњег ловца - властелина настојавали да о-
сладе једноличност сеоског живота таквим неу-
мереностима какве је могла да измисли њихова не
сувише богата машта. Срж њихових разонода би-
ли су пијанчење и картање, а било је прилично све-
једно да ли се рухо у које су ове забаве одевали
звало лов или путовање на сајам. Није чинило ни-
какве разлике ни то што је позорница с времена
на време премештана у коју од најближих варо-
шица и што су тамо у току једног поподнева свр-
шавани стварни или уображени послови са тргов-
цима. Јер ти послови довршавани су увек увече у
гостионици, чији је сопственик са дубоким позна-
вањем људи састављао госте исте врсте и укуса.
Ако је у варошици било путујућих глумаца, окре-
нули би леђа трговцима, јер глумци су били дале-
ко друштвенији, према пићу не толико уздржљи-
ви, и у већини нису имали ништа против да се под-
вргну — на жалост толико ретко с трајним успехом
извођеном — чудотворном лечењу трежњења пи-
ћем, наиме ракијом, пошто су се опили шам-
пањцем.

Главно стабло овог друштва састојало се од
поседника и становника из околине, сваког доба
старости, али припадао им је још и неки произво-
ђач ракије, крупан млад звекан, и неки дуговрати
домаћи учитељ, који последњих двадесетак година
уопште више није радио свој посао, већ се као
гост провлачио по разним пољским имањима, са

путничком торбом од коже морског пса и једном сивом рагом, за коју се у шали свуда говорило да ју је украо од неког месара који је продавао коњско месо. То беше тиха испичутура, велик вештак на флаути, а о њему је кружила мрачна легенда да разуме арапски. Друштву, које је ловац - властелин називао својим штабом, припадао је још и неки адвокат, који је увек умео да прича нове приче, као и неки доктор, који је знао само једну једину причу, и то о опсади Либека, године шесте.

Овај круг био је веома широк и готово се никад није дешавало да су се сви чланови нашли на окупу. Али ако би један од њих сувише дуго занемаривао друштво, а знало се да је код своје куће, упутио би ловац - властелин проглас својим вернима, па би у пуном броју кренули да код тог отпадника изврше „преглед волова“. То је значило да су се два до три дана настанили на имању несрећника и тамо, колико год то беше могућно, све окренули тумбе — игром, пијанчењем и другим сеоским шалама, какве су управо одговарале годишњем времену. Приликом једног таквог казненог похода догодило се једном да је друштво тако дуго засело да су домаћину најзад понестали и кава и рум и шећер, па су се на крају морали задовољити пунчом од каве који беше сварен од цикорије, заслађен сирупом и помешан ракијом.

Све у свему, то беше сурова, необуздана дружина у коју је Ерик запао; али људи тако неуни-

штиве животне снаге једва би и могли наћи довољне одушке у уљудним забавама, а неисцрпни хумор који су имали, као и њихова широка, исконска простосрдачност ублажавали су донекле њихову суровост. Да је Ериков таленат био сродан једном Брауеру или Остаду, ова пробрана збирка бекрија постала би за њега прави мајдан злата; али овако како су ствари стојале, ни он није имао друге користи но што су је имали остали: сви су се они изврсно забављали, чак исувише добро, јер убрзо му је тај распуштен начин живота постао неопходан и мало по мало закупио све његово време. Ако би понекад и упућивао себи прекоре због свог нерада и озбиљно говорио да том стању мора бити краја, празнина и духовна немоћ коју би сваки пут осетио када би покушао да ради опет би га натерале у стари начин живота.

Због писма које је написао Нилсу једног дана када је његова вечита бесплодност, којој није видео краја, изазвала у њему утисак као да је то убиствена грозница која је захватила његов таленат, покајао се чим га је отпослао, али се надао да ће Нилс његове јадиковке на једно уво примити а на друго пропустити.

Нилс је, међутим, дошао — лутајући витез пријатељства главом, па је и дочекан оном напола одбијајућом напола сажаливом добродошлицом којом лутајуће витезове увек примају они ради којих су свога Росинанта и извели из топле коњушнице.

Али пошто је Нилс био обазрив и чекао, Ерик се убрзо откравио и стара присност међу њима опет је оживела. Ерик је осећао потребу да говори, да се јада и исповеда, — готово физичку потребу.

Једне вечери, када је већ увелико прошло време одласку на спавање и Фенимор пошла на починак, седели су њих двојица у мрачној соби крај чаше грога. Само жар њихових цигара одавао је где су, а с времена на време, када би се Нилс сасвим завалио на својој столици, одвајао би се његов уздигнути профил, сасвим црн, од мрачне позадине прозора. Прилично су попили, нарочито Ерик, причајући о старим данима у Ленборгарду, о оним временима када још беху дечааци. Сада је Фенимориним одласком настало ћутање, које очигледно ниједан од њих двојице није хтео да прекине, јер мисли су тако пријатно меко кружиле по њиховим главама, док су сањалачки ослушкивали како им у ушима пева крв, врела од пијанства које их је хватало.

„Како је човек глуп у својој двадесетој години!“ зачу се најзад Ериков глас. „Бог би знао шта смо заправо очекивали и како смо себи могли увртети у главу да је тако нешто могућно! Ми смо додуше ствари називали њиховим правим именом, али оно што смо под тим називом подразумевали ипак је далеко од сваког поређења са мршавим Божјим благословом који нам је пао у део.

У основи, живот и нема неке нарочите вредности, не налазиш ли то и ти?“

„Ах, не знам ни сам. Ја пуштам да тече како тече. Уопште узевши, не живи се пуном мером. Највећи део времена само се животари. Кад би се живот могао да добије као један цео, велик, укусан колач, па да се загризе пуним устима! Али овако, залогај по залогај — то није примамљиво...“

„Реци ми, Нилсе, — у ствари, само ми у твом друштву пада на памет да говорим о овако смешним стварима... не знам, с тобом то некако иде. Реци ми — имаш ли још пића у чаши? Добро! — јеси ли икад размишљао о смрти?“

„Ја? Ах, јесам... а ти?“

„Не мислим онако, на погребима, или кад смо болесни. Не, напротив, управо кад се најбоље осећам дешава се да ме спопадне као — да, као неко очајање. Седим тако и размишљам а не могу ништа да смислим ни да створим, да, то ми је потпуно немогућно, па онда осећам како ми време измиче, часови, недеље, месеци! Без садржине беже мимо мене а ја не могу својим радом да их на месту прикујем. Не знам да ли схваташ шта мислим, та то је само такво једно моје осећање, али хтео бих да имам моћ да зауставим време нечим што сам ја створио. Видиш, кад сликам слику, онда време које сам утрошио на то остаје увек моја својина, или бар имам нешто од њега, оно није прошло иако је прохујало. Могао бих просто да се

разболим од помисли како дани пролазе, незау-
ставно. А ја немам ништа или не могу ничега да
се дочепам. То је мучно, то ме испуњава стреп-
њом. Дешава се да толико побесним да морам хо-
дати горе доле по соби и певушити нешто потпуно
бесмислено, само да не заплачем од бесомучног
гнева, и дође ми да полудим чим застанем и поми-
слим како је време међутим одмакло и да одмиче
док ја размишљам, даље, све даље. Ништа није
толико бедно као бити уметник. Стојим ту, сна-
жан и здрав, могу да гледам, крв ми је топла и бо-
гата, срце ми бије, при здравој сам памети и хоћу
да радим. Па ипак не могу да радим, борим се и
сежем за нечим невидљивим што се не да ухва-
тити, и никакви ми напори не могу помоћи да до
њега дођем, чак ни кад бих радио док ми испод но-
ката не шикне крв. Шта треба чинити па да се до-
бије надахнуће, нека нова замисао? Могу да се
прибирам колико хоћу, да се трудим и правим као
да се ништа није догодило, могу да излазим и раз-
гледам ништа не тражећи, али не! Никад, никад
ништа, ни најсићушније, само осећање да време
тамо напољу у вечности стоји усред живота и при-
влачи себи часове, тако да пролећу без заустав-
љања, дванаест белих и дванаест црних, без зау-
стављања. Шта само да чиним? Та мора да има
нешто што се може учинити, када је човек у ова-
квом стању; па нисам ваљда ја први коме се то

дешава? Зар ти можда не знаш какво средство против тога?“

„Ти мораш да путујеш!“

„Не, само то не! Како долазиш на ту мисао? Ваљда тек не мислиш да је са мном свршено?“

„Да је с тобом свршено? Не! Али, мислио сам, нови утисци. . .“

„Нови утисци! То је баш оно! Зар никад ниси слушао о људима који су имали довољно дара док су били у првој младости, док су били свежи, пуни нада и планова, али затим, када се то изгубило, нестало је и њиховог талента и никад се више није вратио.“

Ћутао је дуго.

„Они су путовали, Нилсе, да стекну нове утиске. Бар им је то била фиксидеја. Али и југ, и исток, све беше узалуд, све је без трага склизнуло мимо њих као што се одбија од огледала. Видео сам гробове таквих људи у Риму. Бар гробове двојице, али има их много — бескрајно много. Један је полудео.“

„О сликарима то досад никад нисам слушао.“

„Па ипак је тако! Шта мислиш, шта би то могло да буде? Скривени живац који је разорен? Или је можда кривица у човеку самом? Нешто што је изневерио, или можда неправда коју је починио? Ко зна! Душа је тако крхка ствар и нико не зна докле она у човеку допире. Требало би да смо добри према самима себи. Видиш“, — и његов

глас постаде тих и мек — „и ја понекад имам ту чежњу... да путујем, јер се осећам толико празан. Чезнем често, и то на начин о којем ти не можеш да имаш ни претставе, али ми се чини као да не бих ни смео да се одважим на тај покушај. Јер, претпостави да то не помогне, да сам ја један од оних о којима сам ти малопре причао — шта онда? Помисли, кад бих се нашао лицем у лице са голом извесношћу да је са мном свршено, да немам ништа, да не могу ништа, баш ништа, замисли — ништа не моћи: бити ништавна крпа, презрен богаљ, бедан ушкопљеник! Шта би онда постало од мене? То ми реци! Видиш, то ипак не би било сасвим немогућно; прва младост је прошла, од илузија и свега што онамо спада није, тако ми Бога, много преостало. Чудновато је колико од тога можемо да утрошимо! А ја баш никад нисам спадао у оне људе који се радују кад се ослободе својих илузија. Са мном није било као са вама осталима, који сте одлазили код госпође Боје. Ви сте се исувише ревносно трудили да са себе очупате своје украсно перје, и што сте били голишавији, постајали сте све обеснији. Али, у основи, то је потпуно свеједно, перје се једном ипак мора изгубити.“

Ћутали су. Ваздух беше горак од дуванског дима, отужан од коњака. Дубоко су уздахнули због загушљивости која је у соби владала, а затим, јер им је срце обојици било толико тешко.

Сад је, ето, седео ту Нилс, који је превалио шездесет миља да помогне, седео је ту и морао се стидети хладнијег дела своје природе. Јер шта би он могао учинити када би збиља нешто зависило од његове помоћи? Да почне с Ериком да говори сликовито, да се разбацује речима у скерлету и ултрамарину, које су окупане у светлости и умочене у сенку? Када је кренуо на пут, сличан сан лебдео му је пред очима. Како је то било смешно! Помоћи! Можда се богиња склопљених руку може одагнати испред врата једног уметника, али то је све. У његовом стварању не може му се помоћи више но што би му се могло помоћи да сам од себе подигне мали прст када би био сакат. Па ма колико човек био пун срца и саосећања, и пожртвованости, и свег оног што је племенито и великодушно. Гледати своја посла, да, то би требало, то би било здраво и корисно! Лакше је, наравно, бити човек од осећања, заносити се онако насумце, до у девето небо. Кад то само не би било тако безгранично непрактично, тако жалосно неуспешно! Бринути се за себе, и то добро се бринути, то додуше не доноси блаженства, али бар се не мора обарати поглед ни пред ким, ни пред Богом ни пред људима.

Нилс је имао увелико прилике да се упушта у зловољна посматрања о немоћи доброг срца, јер цела корист коју је он донео састојала се у томе што је Ерика отприлике месец дана мало више ве-

зао за кућу. Није имао нимало воље да се сада, у најтоплије доба године, врати у Копенхаген, али није хтео ни у бесконачност да остане гост својих пријатеља. Зато је најмио стан код једне породице на другој обали залива, довољно близу да би за четврт часа могао довести преко у Маријаненлунд. Свеједно је да ли је овде или на ма ком другом месту. Навикао се на ову околину, а спадао је у оне људе на које предео лако утиче. Затим, имао је овде свог пријатеља и своју рођаку Фенимор. То су били довољни разлози, поготово што на широком свету није било живе душе која би га ишчекивала.

У оно доба када је Нилс кренуо за Маријаненлунд, дуго је размишљао о томе како да се понаша према Фенимор, наиме како да јој стави на знање колико је потпуно заборавио, да се чак више и не сећа да је уопште било нечег што је требало заборавити. Пре свега никакво хладно држање, већ срдачна равнодушност, површна предусретљивост, учтива наклоност, — да, тако је требало да буде.

Али све се то најзад показало излишним.

Фенимор коју је нашао била је сасвим друкчија од оне коју је некад оставио. Била је још веома лепа, стас бујан и заносан као и раније, и имала је још увек исте оне лене, споре покрете којима се он некад дивио. Али у изразу око усана било је неког тужног отсуства мисли, као код људи који

су сувише много размишљали, а у њеним благим очима лежала је нека јадна, невољна, измучена окрутност. Он од свега тога баш ништа није схватао, али једно му беше јасно: она је имала другог посла но да на њега мисли и била је потпуно неосетљива за успомене које би он сад могао да пробуди. Давала је утисак створења које је донело своју одлуку и од ње направило најгоре што је могло.

Мало по мало почео је да одгонета и да оно што је нашао ниже у један низ. А једног дана, када су заједно шетали дуж обале, почео је јасније да сагледа везу.

Ерик се био решио да у свом атељеу направи реда, па док су њих двоје шетали крај воде наиђе служавка са пуном кецељом старудија и баци их на обалу. То беху старе кичице, одломци одлива, поломљени дрвени ножићи за моделисање, старе боце уља и празне кутије од боја, — цела једна шарена гомила. Нилс је ногом чепркао по тој хрпи, а Фенимор је посматрала, с оном неодређеном жељом за открићима коју човек обично осећа кад угледа стареж. Одједном Нилс повуче ногу као да се опекао, али се брзо прибра и стаде ужурбано да претура по гомили.

„Ах, дај ми то да погледам“, рече Фенимор и положи руку на његову мишицу као да га жели зауставити.

Он се сагну и подиже гипсани одлив, једну руку која је држала јаје.

„То мора да је забуном бачено“, рече он.

„Није, та она је сломљена“, одговори она мирно и узе одлив у руку. „Видиш, кажи прст је одбијен.“ Али пошто је у истом тренутку приметила да је гипсано јаје пресечено преко половине и у њега жутом бојом насликано жуманце, она лако порумене, сагну се напред и сасвим полако и пажљиво разби руку о камен у ситне комадиће.

„Сећаш ли се, када је рука саливена?“ упита Нилс само да нешто каже.

„Добро се тога сећам; намазали су ми руку зеленим сапуном, да се гипс не прилепи. Јеси ли на то помислио?“

„Не, мислио сам на оно вече када је Ерик одлив твоје руке показивао свима редом око стола. Када је онда дошао до твоје старе тетке, сећаш ли се како су доброј жени наврле сузе на очи и она те са изразом најдубљег сажаљења привукла себи и пољубила у чело, као да су ти нанели неко зло?“

„Да, људи су често веома осећајни!“

„Тада смо јој се доста смејали, па ипак је у томе било извесне тананости, ма да је у ствари било толико бесмислено.“

„Да, тих бесмислених тананости има на жалост исувише много!“

„Ти као да тражиш свађу са мном?“

„Не, то нећу. Хтела бих само да ти нешто кажем. Ваљда ми тек нећеш замерити што ћу бити

искрена? Лепо, онда ми реци не сматраш ли и ти да — када један муж у присуству своје жене хоће нешто да исприча, нешто сасвим неотесано, или је пак по твом мишљењу помало безобзиран према њој, — не сматраш ли онда и сам сасвим излишним да се противу тога буниш, показујући се претерано осећајним и ужасно витешким? Ваљда тек смемо претпоставити да муж најбоље познаје своју жену, па зна да је то не може наљутити или чак повредити; иначе то не би ни чинио. Зар није тако?”

„Не, то уопште није истина; али у овом случају, кад ти тако кажеш, радо ћу рећи да је тако.“

„Да, реци, само реци! Можеш бити уверен да жене нису онаква етерична бића како многи добричина сања; оне заиста нису нежније, нису друкчије од мушкараца. Веруј ми, иловача од које су и једни и други саздани била је помало прљава.“

„Драга Фенимор, ти — хвала Богу — не знаш шта си сада казала, али веома си неправедна према женама, према самој себи. Ја верујем у чистоту женског рода.“

„У чистоту женског рода? Шта ти подразумеваш под чистотом женског рода?”

„Подразумевам... да...“

„Ја ћу ти рећи шта подразумеваш — ништа, управо ништа, јер и то је једна од ових бесмислених тананости. Жена не може да буде чиста, и не треба да буде; како би то и било могућно! Било

би противприродно, изопачено. Зар је њу можда Божја рука одредила да то буде? Одговори ми! Не, и хиљаду пута не! Каква је то лудост! Зашто да нас једном руком уздигете до звезда када нас другом руком ипак неминовно вучете доле? Зар нас не можете пустити да ходамо по земљи, крај вас, као човек уз човека, и ништа више? Та потпуно нам је немогућно да се сигурно крећемо у прози када нас ви заслепљујете вашим варљивим светлостима поезије. Та оставите нас на миру, оставите нас, за име Божје, на миру!“

Она седе и горко заплака.

Нилс је схватио много; да је слутила колико, Фенимор би била несрећна! Била је то у неку руку опет она стара прича о свечаној гозби љубави, која неће да буде свакидашњи хлеб, већ остаје празничко јело, само из дана у дан постаје бљутавије, изазива све веће гађење, и све је мање хранљиво. А ниједно од двоје љубавника не може да учини чудо, па сад седе ту у својим свечаним одорама и труде се да се једно другом смеше и да употребе свечане изразе, али у њиховој души влада мука, глад и жеђ, и њихови погледи страхују да се сретну, јер у њиховом срцу клија мржња. Није ли испрва тако, и не долази ли затим још и она друга, исто толико тужна прича, прича о очајању једне жене што не може саму себе да повуче натраг када открије да је полубог, чија је вереница била са толиком кликтавом срећом, само један сасвим

обичан смртник? Најпре очајање, бескорисно очајање, а затим корисна отупелост, — зар није тако? Веровао је да је тако и све је схватао: тврдоћу коју је умела да показује, њену опору смерност и ону суровост која за њу беше најгорча кап у целом пехару. Постепено је схватао како су јој морали да буду на терету и у какав су је бесан немир морали да доведу његова обзирност, његово дивљење пуно страхопоштовања. Јер разумљиво је да једна жена, која је из скерлетне постеље својих снови бачена доле на камени плочник, мрзи сваког који хоће да јој преко камена простре меке простирке. Јер у првој својој горчини она хоће да осети управо тврдоћу у целој њеној јачини. Није јој довољно да пут натраг превали пешке, она хоће на коленима да пузи по њему, и то управо тамо где је најтврђи, где је камење најоштрије. Она одбија сваку руку, сваку помоћ, она неће да подигне своју главу; нека јој лице лежи дубоко заривено у прашини, нека прашину језиком окуси.

Нилс ју је од свег срца жалио, али је оставио на миру, као што је она и желела.

Било је толико тешко гледати како она пати, не моћи прискочити у помоћ, седети далеко од ње и у глупим сновима замишљати да је она срећна, или с хладном лекарском мудрошћу чекати и рачунати, а самом себи тако тужно и мудро говорити да побољшање не може наступити пре но што њена стара нада у танано, блештаво богат-

ство живота потпуно не искрнави, и спорија животна струја не продре у све жиле њеног бића. Док она сама не отупи довољно да заборави, не постане довољно трема да се задовољи, и најзад чак и довољно не огруби да би нашла задовољства у мутном блаженству које је за много, много небеса ниже од оног којем се надала и до којег је хтела да доспе крилима за којима је са тако болном стрепњом жарко чезнула.

Захватила би га одвратност према свему и свачему када би помислио како је она, пред којом је некад онако понизно и с обожавањем у срцу клечао, сада тако дубоко понижена и бачена у ропске окове, па премрзла стоји крај оgrade, док он на коњу пролази мимо ње и у његовом цепу звецка богато злато живота.

Једне недеље после подне, пред крај августа, веслао је Нилс преко фјорда. Затекао је Фенимор саму код куће. Када је ушао, лежала је на дивану у соби на углу и јадала се при сваком удисању оним кратким, правилним стењањем које, кад је човек болестан, чини му се као да ублажује бол. Жалила се да има страшну главобољу а у кући нема никог ко би могао да јој буде од помоћи. Служавка је добила дозволу да пође у Хадзунд својима, а ускоро после њеног одласка дошао је неко по Ерика; никако не може да разуме куда су се по тако кишовитом времену одвезли. Сад већ сатима лежи овде и покушава да спава, али од сил-

них болова не може на то ни да помисли. Никад још није имала такву главобољу, а наишла је одједном; у подне јој још ништа није било; почело је у слепоочницама па се ширило све даље и дубље, док није доспело некако иза самих очију. Само да није нешто опасно! Она уопште није навикла да болује, па је због тога толико преплашена и несрећна.

Нилс је тешио колико је могао. Рекао јој је нека само мирно лежи и заклопи очи, нека се не миче и не говори. Потражио је дебелу мараму, коју је омотао око њених ногу, па је из трпезарије донео сирћета и спремио влажан облог, који јој је положио на чело. Затим је тихо сео крај прозора и загледао се у кишу која је пљуштала.

С времена на време пришуњао се на прсти-ма и променио облог, без речи, климнувши јој само главом када би она подигла захвалан поглед на њега. Понекад је хтела да проговори, али он је сваки пут умирујућим покретом спречи. Затим се враћао на своје место крај прозора.

Најзад је заспала.

Прође један сат, прође и други, а она је још увек спавала. Четврти су полако прелазиле једна у другу, док је суморна дневна светлост све више бледела а сенке по соби постајале све дуже и израстале из намештаја и зидова. Напољу је киша још увек падала равномерно и непрекидно, заглушујући својим ромињањем сваки други глас.

Испарење од сирћета и ваниласти мирис цвећа на прозорима спојили су се у један накисео мирис вина и испуњавали ваздух, који је — загрејан од њиховог дисања — превлачио прозорска окна све гушћом росом, што је више расла вечерња свежина.

Нилс сад беше далеко одавде, у успоменама и сновима, док је ипак, све време, један део његове свести бдио крај заспале жене и чувао њен сан. Сасвим постепено, док се спуштала тама, машта се заморила од напора да распирује снове који су се стално разбуктавали и стално опет гасили, као што се и земља замори од рађања увек истог плода. Снови су постајали блеђи, јаловији, шутири, без бујних појединости, постајали су укоченији и губили своје високо изђикале, чудновато уобличене гране. Његов дух напустио је све те далеке снове и вратио се опет у стварност.

Како је овде све тихо! Зар нису обоје, он и она, као на неком острву ћутања које се диже из једноличног шумног мора кише? И њихове душе су тихе, тако тихе и спокојне, док је будућност, чинило се, спавала у колевци мира.

О, када се она никад не би пробудила, када би све остало овако како је сада, без и најмање среће сем оне која лежи у миру и спокојству, али и без брига, туге и мучног немира! Када би се овај тренутак живота могао заклопити, као што се пу-

пољак затвара у себе, па да никад не дође пролеће!

Фенимор га зовну. Већ је неко време лежала будна, тако срећна што се ослободила бола да није ни помишљала на разговор. Сада је хтела да устане и запали светлост, али Нилс настави да изиграва лекара па је присили да остане лежећи. Свакако јој не би чинило добро када би сад већ устала; он има жижица у цепу, а лампу ће већ негде наћи.

Када је запалио лампу, положио ју је на сточић за цвеће у углу, тако да је њено округло, млечнобело звоно напола било покривено тананим, дрмовним лишћем једне мале акације, па је у соби било управо само толико светлости да су могли једно другом да виде лице.

Сео је пред њу. Говорили су о киши, и како је добро што је Ерик понео свој кишни огртач, и како ће јадна Трина покиснути. Затим разговор запе.

Фениморине мисли беху још помало дремљиве, а у малаксалости која ју је савладала годило је лежати овако мирно и само половином мисли мислити, ништа не говорити. Па ни Нилс не беше расположен за разговор; био је још под утиском дугог, поподневног ћутања.

„Волиш ли ову кућу?“ упита Фенимор најзад.

„Ах да, сасвим ми је драга.“

„Заиста? Сећаш ли се намештаја код куће?“

„У Фјордбиу? Сасвим тачно се сећам!“

„Како га волим и како често чезнем за њим! Намештај што га овде имамо и не припада нама, само је изнајмљен, па нас се ништа и не тиче. За њега се — за нас — не везују никакве успомене, а ми и нећемо дуже живети са њим но што остајемо у овој кући. Сматраћеш сигурно да је то чудновато, али уверавам те да се ја често осећам толико усамљеном сред свих ових туђих ствари, које овде тако равнодушно и тупо стоје и пуштају ме да се крећем како хоћу, не бринући се ни најмање за мене. Па пошто неће поћи за мнош већ ће остати овде, док не дођу други људи па их узму под закуп, то се ни ја не могу да везујем или занимам за њих онако како бих могла када бих знала да ће мој дом увек бити и њихов и да ће ме све добро и зло у животу увек снаћи посред њих. Теби се то чини детињасто, можда то и јесте, али ја ту заиста ништа не могу.“

„Ја не знам шта је, познајем то по самом себи, из оног доба када сам био сâм у иностранству. Мој сат беше стао, па када сам га добио натраг са поправке, и он је опет прорадио, било је — било ми је онако како си ти малопре казала. Волео сам тај сат готово као живо биће; у том осећању било је нечег особитог, нечег уистину доброг!“

„Да, зар не! Ах, на твом месту ја бих пољубила сат!“

„Ти би то учинила?“

„Реци ми, молим те“, поче она одједном, „ти ми никад ниси причао о Ерику какав беше као дечак! Какав је он тада заправо био?“

„Све што је најбоље и најлепше, Фенимор, диван, ваљан у сваком погледу, идеал дечака о дечаку, не баш идеал за мајку или учитеља, већ идеал за другог дечка, што тако несравњено више вреди.“

„Како сте се слагали? Јесте ли се много волели?“

„Да, ја сам био потпуно заљубљен у њега, а он није имао ништа против тога; тако је отприлике било. Били смо веома различити, треба да знаш. Ја сам се увек носио мишљу да постанем славан и да будем песник, а знаш ли ти шта ми је одговорио када сам га једног дана упитао шта би он најрадије постао? Индијанац, прави, црвенокожи Индијанац! Нисам могао да схватим — још се сасвим тачно сећам тога — нисам могао да схватим како неко може пожелети да буде дивљак. Шта ћеш, толико сам тада био цивилизован.“

„Па зар онда није чудно што је хтео да постане уметник?“ упита Фенимор и у гласу којим је то изустила било је нечег хладног, непријатељског.

Нилс то примети и запрепасти се. „Ах не“, рече затим, „у ствари се ретко дешава да људи по целој својој природи постају уметници. И управо тако свежи, ведри људи пуни животне радости као што је Ерик осећају често неку бескрајну чежњу за

свим оним што је нежно и танано: за нечим љупким, девичански хладним, слатко узвишеним — ни сам не знам како то да назовем. На изглед, они могу да буду крепки и пунокрвни, често чак и сурови, па ипак нико и не слуги какве чудне, романтичне, осећајне тајне они носе у себи, јер ти крупни, груби људи толико су стидљиви — у душевном погледу, мислим — да никаква нежна, бледа, мала девица не би у својој души могла да буде срамежљивија од њих. Схваташ ли, Фенимор, да таква једна тајна, која се не може обичним речима изрећи у обични, свакидашњи ваздух, може једног човека да учини уметником? А они ту тајну не могу изрећи, чујеш ли, они то не могу; мора се просто веровати да она постоји и тихо живи у њима, као луковица у земљи, јер она, кад му дође време, своје мирисно, шаролико, дивно цветно благо истера на светлост дана. Разумеш ли, не захтевај за себе ништа од те цветне снаге, веруј у њу, радуј се што можеш да је негујеш, буди срећна у сазнању да она постоји. Не љути се на мене, Фенимор, али бојим се да ти и Ерик нисте добри једно према другом. Зар то не може да се поправи? Не помишљај на то, ко има право; не мозгај о величини неправде; ти не смеш да га потржеш пред суд апсолутне правде, — та како би се и најбољи међу нама могли оправдати пред таквим судом! Не, мисли на њега какав беше у часу када си га најусрдније волела; веруј ми, он је тога достојан. Ти не смеш да мериш ар-

шином и тегом. Ја знам, у љубави има тренутака пуних пламеног, свечаног заноса у којима бисмо — када би то од нас затражили — и живот дали за љубљено биће. Зар не? Мисли сад на то, Фенимор, не заборављај на то, како тебе саме тако и њега ради.“

Он ућута.

Ни она није говорила, лежала је тихо, са сетним осмехом око усана, бледа као цвет.

Затим се напола придиже и пружи Нилсу руку. „Хоћеш ли да ми будеш пријатељ?“ упита.

„То и јесам, Фенимор“, и он ухвати њену руку.

„Хоћеш ли то остати, Нилсе?“

„Увек“, одговори он и са дубоким поштовањем принесе њену руку својим уснама.

Затим се диже. Њој се учини као да га никад није видела тако усправног.

Убрзо дође Трина и јави да се вратила, затим унесе чај и најзад се један чамац отисну у тмурну кишовиту ноћ.

Ерик се вратио по светлом јутру и док га је Фенимор у хладној, трезвеној светлости дана гледала како се свлачи и спрема у постељу, тежак и несигуран од пића, стаклених очију од коцке и земљане боје после непроспаване ноћи, лепе речи које је Нилс изговорио изгледале су јој фантастичне, а светли завети којима се у својој смиреној души заветовала бледели су и ишчезавали пред да-

ном који је растао — опсенарски снови и мислене трице, хвалисава чета лажи.

Шта је могло користити да се против тога бори, крај безнадежног притиска који је лежао на њима обома? Било је бескорисно лажима обмањивати себе, њен живот ипак више никад неће полетети као на крилима. Мраз је стегнуо и учинио своје: гране и гранчице са китицама ружа и мирисног цвећа које су се обвијале око њих и међусобно их спајале изгубиле су сваки и најмањи листић, сваки цвет; остало је само голо, жилаво пруже које их је неразрешљиво везивало. Шта је могло користити да топлином успомена пробуди осећања прохујалих дана за један нов, вештачки живот и да свој идол опет постави на његово постоље, да његовим очима врати сјај дивљења, његовим уснама реч обожавања, а његовим образима руменило среће? Шта је то могло да користи ако он није хтео да буде свештеник тог идола, да јој помогне у тој побожној обмани? Он! Та за њега је њена љубав сада била нешто непознато, туђе, — ниједна њена реч није заостала у његовом уву, ниједан дан њихових заједничких дана није сачуван у његовој души.

Не, мртва и непомична беше бујна љубав њихових срдаца; мирис, светлост и треперави звуци, све је то прохујало као ветар. По старој навици могли су да седе приљубљени, он с руком око њеног струка, она с главом наслоњеном на његово

раме, потонули у дубоко ћутање, заборављајући једно друго: она, да би се сећала оног дивног лика који никад није ни био он, а он да би њу у мислима претварао у онај идеал који је сада увек гледао како блиста у облацима, високо изнад њене главе. Такав беше њихов заједнички живот. Дани су долазили и одлазили и нису доносили никакву промену. Из дана у дан зурили су они у пустињу живота и говорили сами себи да је то пустиња, да тамо не цвета цвеће, да нема чак ни изгледа да ће икад бити цвећа, извора или зелених палми.

Што је јесен даље одмицала, Ерик је све чешће упадао у неумерености. Шта би и вредело, говорио би Нилсу, да седи код куће и чека идеје које никад неће ни доћи, док му се мисли у глави не окамене. Уосталом, Ерик није налазио много утехе у Нилсовом друштву. Привлачили су га људи грубљег кова, људи задригли од меса и крви, који нису играчка нежних живаца. Тако су Нилс и Фенимор често бивали насамо, јер Нилс би сваког дана одвеслао преко у Маријаненлунд.

Пријатељски савез који су међу собом склопили и речи које су оне недеље увече међу њима пале, учинили су их неусиљенијим и сигурнијим у њиховом узајамном односу; а усамљени какви су обоје били, они су се све тешње и топлије везивали једно за друго. Ова срдачна веза убрзо је стекла толику моћ над њима и толико захватила

њихову душу да су њихове мисли, били они заједно или одвојено, увек стремиле ка том пријатељском односу, као што птице које граде исто гнездо гледају све, и оно што скупљају и оно што одбацују, увек са једним присним циљем пред очима, наиме да то гнездо удесе што топлије и мекше, како за друга тако и за себе саме.

Кад би Нилс дошао а Ерик био отсутан, одлазили би готово увек, без обзира да ли пада киша или дува ветар, у дуге шетње по шуми која се граничила са њиховим вртом. У ту шуму заљубили су се такорећи и што је летњи живот у њој више замирао постајала им је утолико милија. А и било је тамо хиљаду ствари које беше занимљиво гледати. Најпре како лишће постаје жуто, смеђе и црвено, затим како опада, — па када је време бурно, оно одлеће у жутим вртлозима, а кад је тихо, полако лебди лист по лист ка земљи, и шуштећи пада на крута стабла и витке, мрке гране и између њих. А како је лишће опадало са дрвећа и жбуња, тако су излазиле на видело све најскривеније тајне лета, једна за другом. Чегга све ту није било свуд наоколо: љупких плодова и шарених бобица, смеђих ораха, глатких жирова и њихових згодних малих пехара, коралних китица по дивљем шимширу, црних сјајних трњина и скерлетно црвених урна по шибљу дивљих ружа. По голим буквама чучало је мношто букових жирова, а оскоруше су се савијале под те-

ретом црвених гроздова. Позне купине лежале су црне и смеђе међу мокрым лишћем на путу. Сред врса расле су боровнице, а дивље малине понеле су по други пут свој тамноцрвени плод. Папрат која је венула преливала се у стотину боја, а тек маховина! То беше читаво откриће, не само оне снажне, крупне врсте маховине по удолинама и обронцима, које су личиле на јеле, али и на палме и нојево перје, већ и она нежна маховина по стаблима дрвећа која је изгледала онако како ваљда замишљамо житна поља вилâ — тако су танане, сасвим нежне биле њене ситне стабљике, са тамно-смеђим главицама на врховима које су личиле на класје жита.

Уздуж и попреко крстарили су по шуми, трудећи се са ревношћу детета да пронађу њена блага и чуда. Сасвим онако како то чине деца поделили су шуму међу собом, тако да је онај део који се простирао с једне стране пута припадао Фенимори, а онај с друге стране Нилсу; често би упоређивали своја царства и препирали се око тога, чије је лепше. За све у шуми имали су нарочите називе, за висове и јаруге, за стазе и богазе, за јаркове и насипе; па ако би ту или тамо стрчало какво нарочито лепо или велико дрво, добило би и оно своје име. Тако су шуму на сваки могући начин присвојили и тако су створили себи мален свет за себе, свет који нико није познавао, у којем нико не беше толико код куће као они. Па ипак нису има-

ли ниједну заједничку тајну коју цео свет не би могао да чује.

Још нису имали тајне! Али љубав је била у њиховим срцима, па је опет и није заиста било у њима, исто онако као што се у презасићеном раствору налазе кристали, па ипак опет и нису заиста у њему. Нема их, наиме, дотле док се одговарајућа материја — па нека је само једно ситно влакно — не спусти у течност, па се онда као једним чаробним ударцем излуче заспали атоми, долећу један другом у сусрет, чврсто пријањају један уз други, делић по делић, по недокучљивим законима, и за трен ока постају кристали — кристали!

Тако је и код њих био сасвим незнатан повод који учини да осете своју љубав.

Нема о томе много да се прича. Беше дан као и сваки други, били су сами у соби, као што су чраније сто пута бивали, а њихов разговор кретао се око сасвим равнодушних ствари. Оно што се споља одигравало било је толико обично, толико свакидашње како само може бити. Било је само то да је Нилс стојао крај прозора и гледао напоље, а Фенимор је стала крај њега и такође погледала напоље. То је било све, али било је довољно па да се за Нилса Лине, као једним отсевом муње, прошлост, садашњост и будућност преобразе сазнањем да он воли жену која стоји поред њега. Не као нешто светло, љупко, срећно и лепо, што би га

могло високо уздићи до блаженства и усхићења, — не, његова љубав не беше таква. Али било му је исто толико немогућно да живи без ње као што би му било немогућно да живи без ваздуха. Тако је он њу волео и као што давленик хвата око себе, сегнуо је за њом и притиснуо њену руку на своје срце.

А она га је разумела. Готово са криком и гласом пуним страха и јада довикнула му је као одговор и признање истовремено: „Ах, да, Нилсе!“ и у истом тренутку отела му је руку.

Онда је за тренутак стојала бледа, неодлучна, са изразом преклињања, затим једним коленом клону на наслоњачу, сакри лице у сомотски наслон и гласно зајеца.

Нилс је у првим тренуцима био као засењен и његове руке тражиле су ослоња међу саксијама цвећа.

То потраја само неколико тренутака, затим он приђе наслоњачи по којој је она полегла и нагну се над њом, не додирујући је, ослонивши се једном руком о наслон.

„Немој толико очајавати, Фенимор, подигни главу па да се поразговоримо. Хоћеш ли или нећеш? Не треба да се плашиш, дај да то заједно носимо, слатка љубави моја, чујеш ли? Покушај да ли ти је то могућно.“

Она мало подиже главу и погледа га. „Ах, Боже! Нилсе, шта сад да почнемо? Зар то није

ужасно, Нилсе! Зашто морам ја овако да пролазим у животу? Како је све могло да буде лепо, тако срећно!“ И опет зајеца.

„Је ли требало да ћутим?“ јадао се он. „Сирота Фенимор, ти би волела да то никад ниси сазнала?“

Она опет подиже главу и ухвати његову руку. „Волела бих да сам сазнала па онда умрла; о, да лежим у свом гробу па да то знам, то би било тако добро, о, тако добро и лепо!“

„Горко је за нас, Фенимор, да су страх и сузе прво што нам наша љубав доноси. Зар није тако?“

„Немој бити тврд према мени, Нилсе, та ја не могу друкчије. Ти не можеш то да видиш онако као ја; ја бих морала бити јака, јер ја сам везана. О, кад бих могла да зграбим своју љубав па да је затворим у најдубљу дубину свог срца, да се оглушим о све њено јадање и преклињање; када бих могла толико да савладам себе да те замолим да одеш, далеко, далеко одавде! Али ја не могу, ја сам толико препатила, не могу и то још да поднесем, не могу, Нилсе. Не могу да живим без тебе — зар бих ја то могла? Мислиш ли да бих то могла?“

Устала је и привила се уз његове груди. „Ту сам, не пуштам те, не пуштам те да одеш а сама да останем у старој тами. То је као бездан пун ужаса и мука, ја нећу у њега да се сурвам, пре ћу скочити у воду, Нилсе. Па ако нам нови живот и донесе болове, биће то ипак нови болови, који не-

мају отупелу жаоку оних старих, који не могу тако сигурно да погоде као стари, што моје срце тако свирепо тачно познају. Говорим ли ја лудо? Да, ја то свакако чиним, али годи ми што могу с тобом да говорим без устезања, што не морам да се чувам свег оног што досад нисам смела да ти кажем, јер је било неправо. Али сада ти имаш право пред свима другима! Ах, кад би могао да ме узмеш савим, да будем потпуно твоја, да ничим не припадам другом; о, кад би могао да ме издигнеш из свих односа који ме окружују!“

„Морамо разбити ланце, Фенимор! Све ћу ја добро удесити, буди без бриге. Једног дана, пре него што ико ишта слуги, бићемо далеко одавде!“

„Не, не, ми не смемо побећи, само то не; радије све друго но да моји родитељи чују како им је ћерка побегла. То је немогућно, тако ми Бога на небу, то ја никад нећу учинити, Нилсе, никад!“

„Али ти то мораш, мила моја, ти то мораш учинити. Зар ти не видиш сву нискост, сву недостојност која ће нас са свих страна окружити ако останемо? Сву одвратну лукавост и лаж и претварање који ће нас стезати, притискати, учинити јаднима? Нећу допустити да те све то укаља; то не сме да нагриза нашу љубав као отровна рђа!“

Али она није попуштала.

„Ти не знаш на шта нас осуђујеш“, рече он тужно. „Било би много боље када бисмо ударили гвозденим пијуком уместо да штедим. Веруј, Фе-

нимор, ако не учинимо да нам наша љубав буде све, једино, највише на свету, оно што пре свега мора да буде спасено, па макар задали ударац тамо где бисмо радије видели, па ма проузроковали јад тамо где бисмо радије отстранили сваку сенку туге, ако то не учинимо, онда ћеш ускоро доживети да се све оно пред чим се сада приклањамо тешко свали на наша рамена и присили нас на колена, немилосрдно и неумољиво. А ти не знаш колико је тешка борба када се бори на коленима. Не плачи! Хоћемо ли ипак примити борбу, мила моја, раме уз раме, противу свих и противу свега?“

Идућих дана наставио је Нилс своја настојања да је наговори на бекство. Затим је почео да замишља како би тешко погодило Ерика када би једног дана дошао кући и сазнао да су његов пријатељ и његова жена заједно побегли. Мало по мало добијала је мисао о бекству у његовим очима обележје сасвим неприродне, трагичне немогућности и он се одвикавао од ње као што је то чинио и са толиким другим стварима за које би желео да су биле друкчије. Целом својом душом предавао се приликама какве су биле, без свесног покушаја да их песнички преобрази, или да их фантастичним украсима и венцима искити а недостатке лажима уклони. Али како беше слатко волети, најзад волети истинском љубављу живота! Јер оно што је дотад сматрао љубављу и није била љубав: ни она тешка, устрептала чежња усамљенога, ни пламена

жудња занесењака, ни слутњама испуњени немир детета. Све то беху струје у великом океану љубави, поједини одблесци њене пуне светлости, делићи љубави, као што су метеори који пресецају ваздух делићи једног тела у свемиру. Ево шта је љубав; један свет, цео, нешто потпуно, велико, срећено. То није дивљи, бесциљни лов за осећањима и расположењима, — љубав је као природа која се вечно мења, вечно рађа; ниједно расположење не замире, ниједно осећање не вене а да не улије нов живот једној клици која носи у себи услове за нешто још савршеније. Мирно, здраво, с дубоким дисањем — тако волети беше дивно. А дани су сад падали право с неба, нови и сјајни, нису наилазили спорим ходом, као по утврђеном реду једни за другима, попут избледелих слика латерне магике; сваки од њих беше откровење, јер он се сваким даном осећао већим и снажнијим и понесенијим. Још никад није упознао такву дубину, такву моћ осећања, и бивало је тренутака у којима је сам себи изгледао као титан, у много већој мери но што се осећао човеком, толику је неисцрпност налазио у својој души, толика је полетна нежност струјала из његовог срца, тако далек беше његов поглед, тако величанствено благ његов суд.

То беше почетак среће, а били су дуго срећни једно с другим.

Свакодневне лажи и претварања, ваздух непоштења у којем су живели, све то још није имало

моћи над њима, није могло да их досегне у висинама усхићења у које је Нилс уздигао њихов однос и њих саме. Јер он није био просто напросто мушкарац који је завео жену свог пријатеља, или тачније, он је то био, говорио пун пркоса да је он то, али је истовремено био и ослободилац једне жене без кривице, коју је живот повредио, каменовао, упрљао, једне жене која је своју душу већ предала уништењу. Њој је он улио поуздање у живот, поново пробудио у њој веру у племенитије силе живота, уздигао њен дух до облагорођене узвишености, вратио јој срећу. Па шта беше боље; она беда без кривице или ово што је извојевао за њу? Више није питао, његова одлука је пала.

Но потпуно овако ипак није мислио. Човек често изграђује себи теорије у којима ипак неће да станује. Мисли тако често одлећу много даље но што осећање за право и неправу хоће да их следи. Али ова замисао живела је у њему и знатно ублажавала незауставно убитачни отров непрекидно потребних лажи, претварања, нискости и простоте.

Најзад су тај отров ипак морали да осете; најједао је исувише много од оних тананијих, нежнијих живаца а да ускоро не нанесе штете и не проузрокује бол. Процес се знатно убрзао тиме што је Ерик одмах после Нове године поверовао да је нашао нову идеју, — нешто у зеленом оделу, причао је Нилсу, и у претећем положају. Да ли се

можда још сећа оне зелене боје на слици „Јона“ Салватора Росе? Нешто у тој врсти.

Ма да се Ериков рад углавном састојао у томе што је у свом атељеу лежао на дивану, пушио тешке цигаре и читао Меријета, ипак га је за неко време више везивао за кућу, па их је то приморавало да буду још опрезнији и изискивало нове изговоре и нове лажи.

Чињеница да је Фенимор у том погледу била толико досетљива навукла је први облак на њихово небо. У почетку то беше готово ништа, само блесак једне сумње која је за тренутак коснула Нилса: није ли можда његова љубав племенитија од предмета те љубави. Али та мисао није била јасна и одређена, само летимична слутња која је указивала на тај пут, неко нејасно колебање његове душе које се нагињало на ту страну.

Али се она враћала, и то у појачаној мери, испрва још неодређено а затим од случаја до случаја све оштрије и оштрије. Беше ужасно, са каквом је лудачком брзином умела да поткопава, да понижава, да смањује сјај. Њихова љубав није слабила, напротив, што је више тонула постајала је све страснија, пламенија; али оно потајно стискање руку под столњаком, они пољупци у претсобљу и иза врата, они дуги погледи непосредно пред очима превареног, све је то одузимало њиховој љубави оно што је у њој било узвишено. Срећа више није тихо лебдела над њиховим главама,

они су њен осмех, њену светлост морали да хватају у лету где год су могли; лукавство и препреденост више нису били само жалосна потреба већ и забавно ликовање; лаж је постала њихов прави елеменат и чинила их сићушним и поквареним. Било је и недостојних тајни, због којих су раније, свако за себе, туговали, правећи се једно пред другим као да за њу и не знају. Те тајне морали су сада да деле, јер Ерик није био стидљива природа и често му је могло пасти на памет да у Нилсовом присуству буде нежан према својој жени, да је пољуби, узме на крило, загрли, а Фенимор није смела да одбије ова миловања, као што би раније чинила, односно недостајала јој је храброст за то; свест о њеној кривици чинила је њу несигурном и застрашеном.

Тако се све више рушио високи замак њихове љубави, замак са чијих су кула тако охоло, с висине гледали на свет и у којем су се осећали тако поносити и велики.

Али били су срећни међу рушевинама.

Када би сад одлазили у шуму, бивало је то понајвише за суморних дана, кад је магла висила о мрким гранама, а између влажног дрвећа још се више згуснула, тако да их нико није могао да види кад би се овде пољубили а тамо загрлили, и нико није могао да чује кад би се њихове лако-мислене речи разлегале у распуштеном смеху.

Оно обележје меланхолије вечности које је раније лежало над њиховом љубави сада беше избрисано. Међу њима владали су сада само смех и шала; спопала их је права грозничава журба, похлепа за пролазним тренуцима среће, као да морају да се пожуре са својом љубављу, као да више немају цео живот пред собом.

Ништа није изменило у њиховом односу ни то што се Ерик после истека од месец дана заморио од своје идеје и поново отпочео са својим изласцима, и то са таквом ревношћу да је ретко остајао код куће два дана узастопце. Тамо куда су се у току времена срозали остали су и сада. Једино што су можда понекад, у самотним часовима, сетно дизали поглед ка оној висини са које су се срушили; можда су се само чудили како је ипак морало да буде напорно одржати се чврсто тамо горе, можда им се чинило да им је мекше и сигурније ту где су сада. Није наступила никаква промена, бар не таква која би их вратила прошлости. Но млитава нискост која се крила у томе што су живели онако како су живели, а да ипак нису заједно побегли, продирала им је све јаче у свест и везивала их је све тешње и срамније у заједничком осећању кривице, јер ниједно од њих двоје није желело да ствари буду друкчије но што су биле. Нису то ни скривали једно од другог, јер међу њима се развила нека цинична поверљива присност, као што обично бива међу саучесницима, и у њиховом од-

носу није било ничег од чега би зазирали да га дотакну речима. Са жалосном отвореношћу називали су ствари њиховим правим именом и гледали им право у очи, видећи их онако како оне беху.

У фебруару се чинило као да је зима већ на измаку. Али затим је дошао март у свом белом огртачу и вејавица за вејавицом покривала је земљу дебелим слојем снега. Касније је настало тихо време са блештавим мразом и фјорд је лежао под густим леденим покривачем, који се дуго одржао.

Пред крај месеца, једне вечери после чаја, Фенимор је седела сама у соби и чекала.

Соба беше јарко осветљена, клавир је стојао отворен, свеће су на њему биле запаљене и са лампи су скинути заклони, тако да су се златни первази и све што је висило по зидовима оштро и јасно истицали. Зумбули су скинути са прозорских дасака и постављени на писаћи сто; стојали су тамо, гомила блештавих боја, испуњавајући ваздух својим чистим, готово хладним, јаким мирисом. У пећи је горела ватра са пригушеним, веселим пукетањем.

Фенимор је ходао по соби горе доле, старајући се да стално одржи правац по једној од тамноцрвених пруга ћилима. Имала је на себи помало старомодну, црну свилену хаљину, која се под теретом многих карнера тешко вукла за њом и, према њеним корацима, пребацивала с једне стране на другу.

Певушила је неку песмицу и обема рукама ухватила загасито жуту огрлицу од ћилибара коју је носила око врата. Када би се на својој црвеној пружи затетурала, прекидала би песму, али би и даље стезала огрлицу. Можда је у том ходању налазила неки предзнак: ако толико и толико пута пређе преко собе не силазећи са пруге и не испуштајући огрлицу, онда ће Нилс доћи.

Био је пре подне ту, када је Ерик кренуо, и остао је до предвече; обећао је да ће се вратити чим изиђе месец и буде довољно светло да се може усудити преко фјорда, без опасности да пропадне у какву рупу на леду.

Фенимор је завршила своје врачање, ко зна с каквим успехом, па је пришла прозору.

Небо беше толико црно да уопште није изгледало да ће се месец вечерас још пробити, а напољу на плавкасто сивом леду било је још мрачније но овде на обали, где је лежао бео снег. Свакако би било паметније да Нилс не дође. С резигнираним уздахом села је за клавир, али је опет устала да погледа на часовник. Затим се вратила и одлучно поставила неку велику, дебелу свеску нота преда се, али ипак није засвирала, само је отсутна духа листала по свесци и утонула у мисли. Ако би он сад ипак стојао преко на другој обали и прикопчавао своје клизаљке, па онда после неколико минута био овде! Видела га је толико јасно пред собом: био је помало задихан после брзе трке и

жмиркао очима у јаркој светлости собе после свег оног мрака напољу. Са њим је ушао хладан дах, а његова брада била је пуна ситних, блештавих капљица. Онда ће он рећи — да, шта ли би он рекао?

Она се насмеши и погледа низ себе.

А месец још никако да се помоли.

Она опет приђе прозору, тамо застаде и загледа се у помрчину напољу, док јој пред очима не заиграше мале варнице и ситни кругови у свима дугиним бојама. Али били су само неодређени и бледи. Волела би да је напољу угледала ватромет: ракете које се у дугим, дугим пругама пењу узис а затим претварају у црвиће, што се заривају у небо и с праском нестају, или пак какву велику, сасвим велику мутну куглу, која трепераво лебди у висину па онда полако пада у виду кише од разнобојних звезда. Гле, та гле! тако меко и обло као какво клањање, сасвим као златна киша која се повија. Збогом, збогом! То беху последње. Мили Боже, да он ипак не дође! А није хтела да свира.

У истом тренутку окренула се према клавиру, тврдо ударила октаву и дотле држала дирке притиснуте док звук није сасвим замро; то је непрестано понављала. Није хтела да свира, не, не да свира, али да игра! За тренутак заклопи очи и у мислима прохуја кроз неизмерну дворану, сву црвену, белу и златну. Како би било дивно играти, загрејати се и пити шампањац! Затим је морала

да помисли на то како је једном, док је још ишла у школу, заједно са својом пријатељицом направила шампањац од соде и колоњске воде, па су обе од тог пића оболеле.

Усправи се и пође кроз собу, инстинктивно намештајући хаљину као после игре.

„Да, као да смо онда постале паметније!“ рече полугласно, узео свој ручни рад и седе у велику наслоњачу крај лампе.

Али није могла да ради, руке су јој убрзо клонуле у крило и мало по мало, ситним покретима, удобно се намести у великој наслоњачи, уваливши се дубоко, руком подупирући браду и обмотавши хаљину око ногу.

Радознало је размишљала да ли су и остале жене као она што је; да ли су се и оне превариле и биле несрећне, па доцније заволеле другог. Претресала је све госпе из Фјордбија, једну за другом, затим се одједном сети госпође Боје. Увек јој беше мучна загонетка та жена, коју је мрзела и од које се осећала пониженом.

И Ерик је једном рекао да је био лудо заљубљен у госпођу Боје.

Кад би само знала све о њој!

Насмешила се при помисли на новог мужа госпође Боје.

И за све време док беше заокупљена овим мислима, чезнула је за Нилсом, послушничвала његове кораке, замишљала како долази, како се прибли-

жује тамо напољу преко леда. Није слутила да се већ два сата нека тамна, малена тачка из супрот-ног правца, преко снегом покривених поља, мучно пробијала напред, да јој донесе сасвим другу вест но што је она коју је очекивала са оне обале фјорда. То беше само човек у капуту од чупаве тканине, у чизмама намазаним лојем, и сада је закуцао на кухињски прозор и утерао служавци смртан страх.

„Донели су неко писмо“, рече Трина када је ушла у собу код своје господарице.

Фенимор узне хартију, то беше телеграм. Мирно пружи девојци потврду и отпусти је; није била ни најмање забринута. Ерик јој је у последње време често брзојављао да ће сутрадан довести неке госте.

А затим прочита телеграм.

Одједном пребледе, ужаснута скочи са столице и са неизмерним страхом, укочено погледа у врата.

Није хтела тај ужас да пусти у собу, није се усуђивала да га дочека. Једним скоком била је крај врата, подупрла их раменима и окретала кључ док је рука није заболела. Али кључ никако да се окрене, ма колико се она трудила. Затим опусти руку. Па то је тачно, овде ничег и нема, већ тамо далеко од ње, у некој туђој кући.

Почела је да дршће, ноге је више нису држале, срушила се крај врата на под.

Ерик беше мртав. Коњи су се поплашили, отргли, преврнули кола на углу неке улице и Ерик је главом ударио о зид. Сада лежи мртав у Алборгу. Тако је ствар текла, — све је то углавном писало у телеграму. Сем Ерика био је у колима само онај дуговрати домаћи учитељ, „Арапин“, он је и послао телеграм.

Лежала је на поду и тихо кукала; дланове је притиснула уз ћилим, оборила поглед на под, безизразно и укочено, и немоћно се клатила горњим делом тела са једне стране на другу.

Још пре неколико кратких тренутака беше тако светло и мирисно око ње; није могла одједном све да напусти и да се огрне мрклом ноћи туге и кајања, ма колико се трудила. Није била њена кривица што је кроз њену свест још севнуо један несигурно блештави зрак љубавне среће и љубавне насладе; снажне, луде жеље хтеле су да се пробију, жудећи за блаженством заборава или трудећи се да грчевито дивљим трзањем окрену унатраг точак догађања који се неумитно окретао.

Али то је брзо прошло. У тамним јатима, из свих углова, долетале су мрачне мисли као вране које је примамиио леш њене среће, па сад се кљун до кљуна заривао у тело, док га животна топлина још није сасвим ни напустила. А оне су га раскидале и растрзале и потпуно унаказиле, тако да се више није могло познати; свака црта била је изобличена

и нагрђена, док се све није претворило у одвратну гомилу, — предмет гађења и ужаса.

Она се диже и пође по соби, придржавајући се као болесница за столове и столице. Очајно је дизала очи, као да тражи паучину наде, само један зрачак утехе, малени знак самилости. Али поглед јој је сретао само јарко осветљене породичне портрете, све оне туђинце који су били сведоци њеног пада и њеног престапа; то беху дремљива стара господа и извештачене старице, па оно неизбежно патуљасто дете које су свуда насликали, — она девојчица великих округлих очију и надувена че-ла. За сву ту туђу својину постепено се везивало доста успомена, — онај сто тамо, она столица, она клупица са црном пудлицом на њој, па она завеса на вратима, слична домаћој хаљини, све те предмете испунила је она успоменама, прељубничким успоменама, које су они сада испљували из себе и бацали за њом. О, било је неподношљиво бити овде затворен са свим овим сабластима греха и са самом собом уз њих. Лежила се од саме себе, претила је њој, тој бестидној Фенимор, која се увијала крај њених ногу, и отргнула је руб своје хаљине из њених молећивих руку. Милост! Не, нема милости, како би могло бити милости пред оним угаслим очима у туђем граду, које су сада, пошто су се заклопиле, могле да виде како је она бацила у блато и ногама газила његову част, како га је

лагала у лице, како га је изневерила почивајући на његовом срцу!

Могла је да осети како су те угасле очи биле управљене на њу, ни сама није знала одакле; извијала се да избегне њихов поглед, али оне су је стално пратиле, клизиле преко ње као два ледена зрака. Док је тако зурила у под и свака се нит ћилима, свака шара на клупици, у јаким, оштром осветљењу неприродно јаким оцртавала пред њеним очима, она осети како око ње обилазе кораци покојника, како дотичу њену хаљину, па ужаснута врисну и тргну се у страну. Затим примети пред собом као неке руке, а ипак нису биле ни руке, — то беше нешто што се полако пружало за њом, ругајући се и подмукло вребајући сезало за њеним срцем, за овим чудом лажи, тим бисером неверности! И она је узмицала док није ударила о сто, али оно је још увек било ту, и њене груди нису могле да је одбране, оно се зарило кроз кожу и месо као... Готово је пресвиснула од страха, стојећи тако и извијајући се немоћно преко стола на који је леђима полегла, док су јој се сви живци затегли у мучном очекивању а очи исколачиле као да ће у својим дупљама сад одмах бити уморене.

Затим је одједном све прошло. Несигурним погледом обазрела се око себе, затим је пала на колена и дуго се молила. Кајала се и признавала, дивље и безобзирно, у све већој страствености, оном истом фанатичном мржњом према самој себи која

гони калуђерице да бичују своје голо тело. Одушевљено је тражила простачке речи и опијала се понижавањем себе и скрушеношћу која је жудела за нискошћу.

Најзад се дигла. Груди су се надимале снажно и немирно; неки угасли сјај лежао је на њеним бледим образима, који као да су за време молитве постали облији.

Једним погледом обазре се по соби, као да заклиње нешто у себи да ћути, затим пође у мрачну побочну собу, затвори за собом врата, застаде за тренутак мирно, да се навикне на мрак, па пипајући око себе нађе врата која су водила у затворену стаклену веранду и изиђе.

Тамо беше светлије. Месец је сада изишао и сјао кроз кристално цвеће стаклених зидова, — жућкасто кроз сама окна, а црвено и плаво кроз обојено стакло које је уоквиривало прозоре.

Фенимор својом руком отопи лед на једном месту, затим брижљиво обриса марамицом воду.

Још се напољу на фјорду нико није видео.

Затим она у свом стакленом кавезу поче немирно да хода горе доле. Није било другог намештаја сем једног дивана од савијеног дрвета; беше претрпан увелим лишћем бршљана које је пало одозго са грања испод таванице. Сваки пут када би прошла мимо дивана, лишће би тихо зашуста-ло од ваздушне струје, а ту и тамо нашла би и

њена хаљина по који увели лист на поду, па га сареским шумом вукла за собом преко пода.

Ишла је горе доле на својој тужној стражи, прекрстивши руке на грудима, пркосећи хладноћи.

Најзад је дошао.

Она наглим трзајем отвори врата и у својим танким ципелама крочи напоље у ледени снег. Годио јој је то — пожелела је босонога да пође на тај састанак.

Угледавши црну прилику која је одударала од светлог снега, Нилс се трже па се полако, оклевајућим, испитујућим покретима приближавао обали.

Било јој је као да јој ова прилика која се шуња пече очи. Сваки покрет, свака црта које је угледала као нешто познато погађали су њу као бестидно ругање, као да хоће да се размећу недостојним тајнама. Дрхтала је од мржње, срце јој се надимало клетвама, једва је могла да се савлада.

„Ја сам то“, викну му подругљиво у сусрет. „Фенимор, блудница!“

„Али, за име Божје, драга?“ запита он згрануто, само још неколико корака удаљен од ње.

„Ерик је мртав!“

„Мртав? Када?“ Морао је клизаљкама да загази у снег, да не падне. „Та реци ми шта је!“ и журно јој се приближи.

Стојали су сада лицем у лице, а она се морала савлађивати да му стиснутом песницом не удари у бледе, искривљене црте.

„Све ћеш чути“, рече она. „Мртав је, како ти већ рекох. У Алборгу су поплашени коњи појурили са њим и његова глава размрскала се о зид, док смо га ми овде варали.“

„То је ужасно!“ застења Нилс и ухвати се рукама за слепоочнице. „Ко је то могао и да наслути! Ах, да смо му само били верни, Фенимор! Ерик, јадни Ерик! Да сам бар ја на његовом месту!“ Јеццао је гласно и превијао се у дивљем болу.

„Мрзим те, Нилсе Лине!“

„Ах, па коме је стало до нас!“ простиња Нилс нестрпљиво. „Да нам је он само жив! Јадна Фенимор“, исправи се он затим, „немој се на мене освртати. Мрзиш ме, велиш? То заиста слободно можеш.“ Онда се одједном усправи. „Уђимо у кућу“, настави он. „Ја не знам шта говорим. Ко ти је брзојавио?“

„Да уђемо у кућу?“ викну Фенимор, увређена што се он, чинило се, тако мало обзирао на њено непријатељско расположење. „Онамо? Ти никад више нећеш својом бедном, непоштенном ногом прећи овај праг! Како се усуђујеш да на то помислиш! Бедниче! Ти лажљива хуљо, који си се овде ушуњао па украо част свог пријатеља, јер не беше довољно чувана. Шта, зар је ниси крао пред његовим очима, јер је он веровао да си ти поштен, ти кућни лопове!“

„Јеси ли полудела? Шта ти је? Какве то речи узимаш у уста?“ Он је чврсто зграби за руку, при-

вуче је ближе себи и погледа јој изненађено у лице. „Мораш се прибрати“, настави блажим гласом, „шта ти то помаже, дете, да се разбацујеш тако ружним изразима?“

Она истргну руку, тако да се он на својим клизаљкама затетура.

„Зар не чујеш да те ја мрзим? Зар немаш ни толико поштења да то можеш да схватиш? Како сам морала бити слепа кад сам тебе, варалицо, волела, док сам крај себе имала њега, који беше хиљаду пута бољи од тебе! Мрзећу те и презирати до краја свог живота. Када си наишао, била сам поштена, никад нисам учинила никакво зло; али тада си дошао ти са твојом поезијом и прљавштином и дотле ниси имао мира док ме ниси повукао себи у блато. Шта сам ти скривила да ме ниси могао оставити на миру, мене која сам ти од свих осталих морала да будем најсветија? Из дана у дан морам сада да живим са срамном љагом на својој души и никад нећу никог срести, ма како бедан био, а да себи не морам говорити да сам ја још много беднија. Затровао си све моје успомене из младости. Чег бих се још могла сећати што би било чисто и добро! Све си ти укаљао, све, све! Није само он умро, не, све што је међу нама икад било добро и светло сада је мртво и иструнуло. Велики Боже, та помози ми! — Зар је праведно да ти се не могу осветити, упркос свему злу што си ми нанео? Учини ме опет поштеном, Нилсе

Лине, учини ме неокаљаном и чистом! Не, не, али било би само право када би те тако дуго мучили док не поправиш своју кривицу. Можеш ли, можеш ли то порећи и избрисати? Та немој тако стојати и сакривати се под своју сопствену збуњену немоћ, трпи овде пред мојим очима, превијај се у мукама и очајању, и буди бедан и несрећан! Учини га несрећним, Боже мој, немој дозволити да ми још и освету украде! Иди, бедниче, иди, ја те одбацујем од себе, али вући ћу те собом, у то се можеш уздати, провлачићу те кроз све муке које својом мржњом могу да призивам на твоју главу!“

Претећи је испружила руке према њему; сада се окренула и отишла, а за њом су се залупила врата веранде. Нилс је стојао запањен и пратио је њу укоченим погледима, не схватајући, готово са неверицом. Чинило му се као да она још стоји пред њим, с оним бледим лицем жудним освете, које је у својој страствености било тако чудно ниско и сурово, потпуно лишено своје племените лепоте, као да је нека груба, свирепа рука преорала све његове црте.

Опрезно се вратио на лед и почео полако да одмиче у правцу отвореног мора, са месечином пред собом, са ветром у леђима. Постепено, што су му мисли више одвраћале његову пажњу од околине, јурио је све брже, а искре леда што их је својим клизаљкама одбијао шуштале су звече-

ћи за њим преко глатке површине, гоњене леденим ветром који је стално растао.

То је дакле био крај. Тако је он дакле изба-вио душу ове жене, тако је уздигао и створио јој срећу! Како је леп био његов однос према мртвом другу, према пријатељу из детињства, за ког је хтео да жртвује будућност, живот и све, — он са својим жртвовањем и спасавањем! Небо и земља нека га гледају, да виде човека који је свој живот одржавао на висинама части, без мрље и без лаге, само да не баци ни сенку на идеју којој је служио и коју беше позван да објави.

Јурио је даље.

Ето, и то беше једна од његових разметљивих замисли, да би његов бедни живот могао да баци лагу на сунце идеје! Господе Боже, он је увек морао све тако надувено да схвата, то му беше у крви. Кад није могао да постане ништа боље, хтео је бар да буде Јуда и да себе у својој величанственој нискости назове Искаротом. То је ипак некако звучало. Зар је морао увек да хода около и да се понаша као да је он одговорни министар идеје и члан њеног тајног државног савета, који све што се човечанства тиче сазнаје из прве руке! Зар се никад неће научити да сасвим једноставно тежи за тим да као прост војник идеје врши своју подређену дужност?

Напољу на леду горели су бенгалски пламенови и он је тако близу пролетео мимо њих да је у

једном тренутку нека огромна сенка избила испод његових ногу, покренула се уназад и ишчезла.

Мислио је на Ерика и какав му је пријатељ некад био. О, Ерик! Успомене из детињства кршиле су руке над њим, снови младости покривали су своје главе и плакали због њега, цела прошлост гледала је за њим једним јединим, дугим, прекорним погледом. Све је он то издајнички изневерио због једне љубави која беше тако сићушна, тако ниска као и он сам што је. Па ипак, било је нечег узвишеног у тој љубави; — па и то је он изневерио. Куда да бежи од ових залетања која су ипак увек свршавала у јарку? Цео његов живот није био ништа друго, па ни у будуће неће бити друкчије, то је он знао, то је он тако поуздано осећао; пре-свиснуо би готово при помисли на сав тај узалудни труд и пожелео од свег срца да побегне, да се ослободи овог бесмисленог удеса. Када би само лед под њим хтео да се поломи, док је тако клизио по њему, па да се све сврши једним трзајем, једним отимањем за ваздух тамо доле у хладној води!

Заморен од брзе трке, он застаде и погледа иза себе. Месец је ишчезао, а ледена површина отскакала је мрачно и издужено од белих висова обале. Затим се окрену и удари против ветра. Овај је у међувремену постао веома јак, а он беше уморан. Трудио се да доспе у заклон високе обале, али док се тако пробијао напред, налетео је на једну

рупу у леду, коју је створила струја ветра што је долазила са висова; танки слој леда попустио је под његовим ногама, са кртим праскавим пуцкетањем.

Али како му је упркос свему одлакнуло у души када је опет доспео на чврст лед. Страх му је готово сасвим одагнао замор, па је са новом снагом јурнуо напред.

Док се он тамо напољу овако борио, седела је Фенимор разочарана и ојађена у осветљеној соби. Осећала се превареном у својој освети; није знала шта је заправо очекивала, али било је то ипак нешто сасвим друго. Пред њеним очима лебдело је нешто велико, снажно, нешто узвишено, нешто као мач и црвени пламенови! Или не то — нешто што би њу уздигло високо и посадило на престо, а сада је све испало тако сићушно, тако свакидашње, и имала је осећање као да га је више грдила но што га је проклињала.

Ипак је нешто научила од Нилса!

Сутрадан, у рану зору, док је Нилс још спавао савладан умором, Фенимор је отпутовала.

XII

У току идућих двеју година Нилс је без одмора и предаха лутао по иностранству.

Био је веома усамљен. Није имао ни рођака, ни пријатеља који би био близак његовом срцу. Али притискивала га је једна далеко већа усамљеност но што је ова. Јер заиста може да јадикuje и да се осећа напуштеним онај који на целом пространом свету нема ниједног местанцета које би могао благосиљати и призивати на њега добро у својим молитвама, којем би се могао обраћати кад му је срце препуно, за којим би могао чезнути када чежња хоће да рашири своја крила; али ако само зна да над њим постоји и светлуца малена непокретна звезда животног циља, онда му ниједна ноћ неће бити толико самотна да би се осећао потпуно усамљен. Али Нилс Лине није имао звезде. Он није знао шта да отпочне са собом и својим способностима. Лепо је то што он има дара, само га није умео употребити: ходао је около са

осећањем као да је сликар који нема руке. Како је
завидео другима, великим и малим, који — где
год заграбе у живот — увек налазе какво
риште! Ах, он није могао да нађе упоришта! Он је,
чинио му се, умео само да подражава начин старих
романтичних песника, и све што је створио и није
било ништа друго. Као да је његов таленат нешто
затурено у њему, нека тиха Помпеја, или пак нека
харфа коју је могао да извлачи из мрачног кута.
Његов таленат није био свеприсутан, није га пра-
тио улицом, није вребао у његовим очима, није
му голицао врхове прстију, није имао моћи над
њим. Понекад му се чинило као да је рођен за
пола века прекасно, понекад опет сматрао је да је
дошао исувише рано. Његов таленат имао је ко-
рена у нечем што је одавно прохујало и живео је
само у томе, није могао да усисава храну из ње-
гових схватања, из његовог убеђења и наклоно-
сти, није могао све то у себе да упије и да уобли-
чи. Раздвајале су се те две стварности — његов
таленат и његова жива личност — као вода и уље;
мogle су се додуше помешати али не и измешати,
и никад се нису мogle спојити у једну целину.

Мало по мало почео је то да увиђа и ово са-
знање испуњавало га је бескрајном мрзовољом,
тако да је са подругљивом горчином и подозрењем
гледао на себе и на своју прошлост. У њему мора
да постоји нека грешка, говорио је сам себи, нека
неизлечива мана у најдубљој сржи његовог бића,

јер иначе не би могао да буде толико растројен. Такве мисли и таква расположења владали су њиме, када се у другој години свог боравка у иностранству, почетком септембра, настанио у маленој Риви на обали Лаго ди Гарда.

Непосредно после његовог доласка затворио се цео тај крај за путнике бедемом тешкоћа и запрека, које су одбијале све странце. У Венецији је избила колера, тако исто и северно, у околини Трента, и јужно у Дезендану. Под таквим околностима није ни у Риви настао неки живљи промет, хотели су се на прве вести о зарази испразнили и странци који су путовали у Италију кренули су другим правцем. Утолико се тешње спријатељило оно мало преосталих гостију.

Најзначајнија личност међу њима беше једна прослављена оперска певачица, чије је право име било госпођа Одери; име под којим се појављивала на позорници било је далеко славније. Она и њена дружбеница, Нилс и неки глуви лекар из Беча беху једини гости у хотелу код „Златног сунца“, најбољем у том месту.

Нилс се све више и више дружио са певачицом, а она је подлегла утицају оне срдчности која се крила у целом његовом бићу, као што је то чест случај код људи који живе у неслози са самим собом па су стога упућени да код других траже ослободу.

Госпођа Одеро проводила је већ седми месец у Риви, да се у потпуном миру опорави од последица једног обољења грла које је угрозило њен глас. Лекар јој је строго наредио да целу једну годину не пева, чак јој је забранио и сваку музику, да не би дошла у искушење. Тек када та година буде прошла, дозволиће јој да учини покушај, па ако се онда буде показало да се при певању не јавља ни најмањи замор, моћи ће се сматрати потпуно излеченом.

Нилс је стекао неку врсту васпитног утицаја на госпођу Одеро, која беше плаховита и ватрена природа, без много боја.

Био је за њу страховит ударац када је сазнала да целу једну годину мора да проживи у потпуном миру, далеко од сваког дивљења и обожавања. У почетку била је сасвим очајна и као обамрла од страха зурила је у ових претстојећих дванаест месеца, као да су дубока црна рака у коју треба да је живу положи; веровала је да је сви људи гледају таквим очима. То није могла да поднесе, па је једног лепог јутра изненада побегла у Риву. Могла је исто тако да изабере и неко живље и посећеније место, али управо то она није хтела. Стидела се и било јој је на души као да има неку спољашњу, видљиву телесну ману, због које њу људи очигледно сажаљевају и о којој међу собом разговарају. Зато је у свом новом месту боравка избегавала сваки додир са људима и већином се задр-

жавала у својим собама, чија су врата тешко страдала када би јој тај добровољни затвор постајао исувише несносан. Сада кад се друштво растурило, она се опет појавила и тако је дошла у додир са Нилсом Лине, јер од људи појединачно нимало није зазирала.

Није било потребно да се са њом дуго општи па да човек буде начисто да ли га воли или не воли, јер она је то довољно јасно давала на знање. Према Нилсу Лине њено понашање беше веома охрабрујуће и обоје су само неколико дана провели заједно у дивном хотелском врту са његовим шибљем нара и мирте, сеницама од цветног олеандера и величанственим изгледом који се отуда пружао, када су већ били прилично присни.

О заљубљености није било ни говора, или бар није била од значаја. То беше један од оних неодређених, пријатних односа који се могу развити између мушкараца и жена који су већ превалили прву младост са њеним буктањем и чежњом за непознатом срећом. То је нека врста бабјег лета: гиздаво шетају једно крај другог, сами себи скуплају у киту цветиће своје душевне баштице, милују себе руком другог, диве се себи очима другог. Све лепе тајне које имају, све оне згодне, равнодушне стварчице које су сачували, све украсне ситнице душе извлаче се и иду од руке до руке; дижу их испитивачки увис, тражећи зналачки

најподесније осветљење, док их упоређују и објашњавају.

По себи се разуме да се само у добрим часовима живота има мира и спокојства за такве празничке односе, а овде крај дивног језера имали су они времена у изобиљу. Нилс је направио увод у ту везу, огрнувши речима и понашањем госпођу Одеро плаштом меланхолије који је њој веома лепо пристајао. У почетку долазила јој је више пута жеља да целу ту свечану одору здере са себе и да се покаже као варварка каква је у истину била. Али када је увидела како јој та меланхолија даје изглед отмености, пристала је на њу као на неку благодарну улогу. Није се ограничавала само на то да више не лупа вратима, већ је у самој себи истраживала таква расположења и осећања која су одговарала њеном новом руху; било је заиста чудно како је постепено дошла до уверења да је саму себе ипак тако бескрајно мало познавала. Њен живот био је сувише немиран, са сувише много промена, а да би раније нашла времена да сређује своју душу; заправо се тек приближавала оним годинама када жене које су много доживеле и много виделе од света почињу да склањају и чувају своје успомене, да гледају уназад на саме себе и да скупљају своју прошлост.

Из овог увода развијао се однос брзо и одређено, па су постали сасвим неопходни једно дру-

гом. Осећали су се само упола цели кад су бивали сами.

Једног јутра, када је Нилс пошао на једрење, чуо је како госпођа Одеро пева у врту. У првом тренутку намеравао је да се врати и да је изгрди; но пре но што се заправо одлучио, већ је доспео ван домета гласа; сем тога је ветар просто мамио на излет у Лимону, а у подне хтео је већ да се врати. Тако је дакле одједрио.

Госпођа Одеро сишла је необично рано у врт. Свеж мирис који се напољу ширио, обли таласи који су се, бистри и глатки као стакло, дизали и спуштали под баштенским зидом, па сва та дивота од боја свуд наоколо, плаво језеро, сунцем обасјана брда, беле једрилице које су јуриле нагнуте над површином воде, мноштво црвених цветова над њеном главом, све то а затим један сан који није могла да заборави, који се још лелујао у њеном срцу — није могла да ћути, морала је допринети свој удео у свем том животу.

И тако је запевала.

Све пуније и пуније разлегао се кликтај њеног гласа, опијала се његовим пријатним звуком, задрхтала је у сладострасном осећању своје моћи. И наставила је да пева, није могла да престане, јер песма ју је исувише лепо и чудесно лако носила кроз дивне снове о будућим тријумфима.

А није осетила никакав замор, могла је дакле да путује, одмах да отпутује, да стресе са себе све

ништавило ових месеца, да крене напред и да живи!

Већ око подне биле су учињене све припреме за одлазак.

Када су кола већ стојала пред вратима, одједном се сети Нилса Лине. Извуче из торбице малу бележницу и сасвим је испуни опроштајним речима упућеним Нилсу Лине, јер листићи беху толико ситни да је на сваки стало свега три до четири речи. Затим све то стави у омот и нареди да кола крену.

Када се Нилс после подне — здравствена полиција задржала га је у Лимони — вратио, она је већ одавно стигла у Мори и села у воз.

Није се чудио, био је само тужан, нимало љутит, имао је чак и неки лак, резигниран осмех за ово ново непријатељство судбине. Али када је увече седео у празном, месечином обасјаном врту и гостионичаревом синчићу причао бајку о принцези која је нашла своја изгубљена крила и њима одлетела, одлетела далеко од свог драгог, у царство вила, — захвати га неизрецива чежња за Ленборгардом, за кућом у коју би се могао склонити, која би га могла привући и чврсто држати, без обзира како. Није могао и даље да подноси равнодушност живота, осећање да бива стално испуштан, стално одбијан и упућиван на самог себе. Без дома на земљи, без Бога на небу, без циља тамо у будућности! Хтео је да има бар свој дом;

могао је себи да створи тај кутак на земљи љубављу према свом власништву, у великом као и у малом, љубављу према сваком камену, сваком дрвету, свему живом и неживом, да подели своје срце између свега тога, тако да га никад више не пусте од себе.

XIII

Отприлике годину дана живео је Нилс Лине у Ленборгарду и водио своје газдинство, како је најбоље умео и уколико му је његов управник остављао одрешене руке. Скинуо је свој грб, избрисао гесло и одрекао се свега. Нека се човечанство без њега спомогне; он је упознао срећу коју пружа чисто телесни рад, блаженство да гледа како под његовим рукама израста једна намишао, да нешто заврши тако да је заиста завршено, па кад заморен оставља посао да зна да снаге које је уложио остају иза њега у раду, да ће тај рад постојати, да га никакве ноћне сумње не могу расточити, никаква критика трезвених јутарњих часова уништити. У пољопривреди није било Сизифовог камења да се гура.

Па онда осећање да је своје тело радом заморио, уживање кад одлази на починак и у сну прикупља нове снаге, да би их опет могао уложити у рад, правилно као што се смењују дан и ноћ, а да се ћуди мозга не могу испречити нарушавајући тај ред, нити пак да мора са самим собом тако опре-

зно поступати као да је удешена гитара чији су вијци истрошени.

Био је спокојно срећан и често би га виђали како седи на каквој огради или камену међашу — као што је његов отац некад седео — са погледом непомично упереним у златну пшеницу или у тешко класје зоби.

Још није ступио у ближе везе са породицама у околини; једина кућа у коју је чешће залазио беше кућа саветника Скинерупа у Варди. Саветник је још за живота Нилсовог оца дошао у њихов град и пошто беше његов стари друг са универзитета, обе породице често су се узајамно посећивале. Скинеруп, ћелав човек оштрих црта и благих очију, био је сада удовац и кућа му беше више него пуна кћери; било их је четири, од којих је најстаријој било седамнаест а најмлађој дванаест година.

Нилс је радо разговарао са веома начитаним саветником о разним естетским питањима, јер ако се и почео служити својим рукама, зато се ипак није одједном претворио у сељака.

Пријатна му беше чак и она помало смешна опрезност којом се морао изражавати чим би се разговор дотакнуо каквог поређења између данске и иностране књижевности, уопште чим би требало Данску упоређивати са нечим што није било данско. Та опрезност била је веома потребна; благи саветник био је наима један од оних добрих,

ватрених родољуба каквих је бивало у оно време, људи који су с тешком муком признавали да Данска није најзначајнија велика сила, али који се ни у шта нису упуштали што би саму земљу или ма шта што припада њој постављало на какво другог место сем највишег врха. Оно што је код тих разговора такође веома волео, али потпуно несвесно и не придајући му никакав значај, било је да гледа блиставо дивљење којим би га пратиле очи седамнаестогодишње Герде чим би он проговорио. Она се трудила да увек буде присутна кад год би он дошао, и узимала је тако живог учешћа у свему да је често могао да опази како она од усхићења црвени чим би он изустиио нешто што је према њеном схватању било нарочито лепо.

Он је наине без икаквог учешћа са његове стране постао идеал ове младе девојке; у почетку ваљда поглавито зато што је, кад би дојахао у град, носио неки инострани, сиви огртач прилично романтичног кроја. Томе се доцније надовезло и то што је увек изговарао Рома а не Рим, и што беше тако сам у свету, без икога свога, и имао тако сетан израз лица. Било је уопште толико ствари у којима се разликовао од свих осталих људи како у Варди тако и у Ринкјебингу.

Једног топлот летњег дана наишао је Нилс малом улицом иза саветниковог врта. Сунце је припекло на кућице од смеђих опека. Мале једрењаче, укотвљене на обали реке, биле су покривене ро-

гозином, да се не растопи смола у саставцима, а свуда наоколо били су сви прозори отворени, да се пусти унутра свежина које напољу није ни било. Пред отвореним вратима кућа седела су деца и гласно учила своје задатке, утркујући се у зујању, са пчелама горе у врту; цео један народ врабаца летео је немо од дрвета до дрвета, сви одједном увис и сви одједном опет доле.

Нилс је ступио у једну малу кућу која се граничила са вртом; жена, која је одјурила до суседа да доведе свог мужа, одвела га је у малу, лепу собу у којој је мирисало на свеже рубље и жути шебој.

Када је довршио разгледање слика по зидовима, псећих фигура на ниском орману и шкољки на поклопцу корпе за шивење, и пришао отвореном прозору, он зачу Гердин глас сасвим у близини, и гле, тамо су стојале четири госпођице Скинеруп недалеко од куће, напољу на саветниковом пра-лишту.

Лепи човек и друго цвеће пред прозором скривали су га и он је почео да прислушкује и да посматра.

Очигледно је неко задиркивање било у току и млађе сестре су сложено навалиле на Герду. Све су имале у рукама као лимун жуте штапиће за игру, а најмлађа је три до четири од оних црвено опточених котурића ставила себи на главу као какав турбан. Она је сад и говорила.

„Она тврди да он изгледа као Темистокле на пећи у канцеларији“, рече она својим двома саучесницама, са сањарским изразом лица и погледом подигнутим ка небу.

„Којешта!“ одговори средња, заједљива мала дама, која је у пролеће била конфирмирана. „Да ли је и Темистокле имао тако округла леђа?“ И поче да подражава мало погнути став Нилса Лине. „Темистокле — смешно!“

„У његовом погледу има нечег тако мужевног, он је прави мушкарац“, наводила је дванаестогодишња девојчица.

„Зар он?“ То беше опет она средња. „Па он употребљава мирисе. Је ли то можда мушки? Ономад су његове рукавице лежале на столици и из даљине толико мирисале на парфем...“

„Све саме савршености!“ умеша се дванаестогодишња девојчица у чежњивом усхићењу и свим занесена поведе се корак уназад.

Све те изјаве упућивале су оне привидно једна другој а не Герди, која је сва румена у лицу стојала мало по страни и свој жути штапић убадала у земљу. Одједном се она исправи. „Ви сте невоспитане шипарице, кад тако говорите о неком ко је исувише добар за то да вас уопште и погледа!“

„Па и он је само човек као и ми остали“, одврати најстарија од оних трију, блажим гласом, као да хоће да посредује.

„Не, он то никако није!“ одговори Герда.

„Али и он има своје грешке“, наставише сестре, претварајући се као да нису ни чуле шта је Герда казала.

„Нема!“

„Али, драга Герда, па ти знаш да он никад не одлази у цркву!“

„Па и шта би он тамо? Он је много, много мудрији од проповедника!“

„Да, али он на жалост не верује у Бога, Герда!“

„Ах, можеш бити уверена, дете моје, да он, ако не верује, свакако има својих разлога за то.“

„Пфуј, Герда, како само можеш то да кажеш!“

„Готово би се могло помислити...“ прекину је средња.

„Шта би се могло помислити?“ упита Герда узбуђено.

„Ништа, ништа, само немој уједати!“ одговори сестра, правећи се одједном бескрајно мирољубива.

„Хоћеш ли ми сместа рећи шта си помислила?“

„Не, не, нећу! Ваљда тек смем ћутати кад ми се хоће.“

Отишла је у пратњи дванаестогодишње девојчице, која је у сестринској слози обвила своју руку око њеног струка. За њима је пошла и старија, до крајности узбуђена. Герда је остала сама и пркосно гледала преда се, ударајући жутим штапићем по ваздуху. После неког времена зачу се са

другог краја врта промукли глас дванаестогодишње девојчице:

„Па ако ме питаш, драги,
чему тај увели лист...“

Нилс је веома добро разумео ово задиркивање; ономад је Герди поклонио књигу у којој је лежао осушени лист лозе, који је откинуо у оном врту у Верони где се налази Јулијин гроб. Једва је успео да савлада смех. Затим се жена врати са својим мужем, ког је најзад пронашла, и Нилс му даде поруџбину за неки столарски рад због чега је и дошао.

Од тога дана пажљивије је посматрао Герду и све више и више је постајао свестан колико је она добра и љупка; постепено су његове мисли све чешће одлазиле овој малој девојчици, која беше тако пуна поверења.

Заиста је била дражесна; имала је много од оне благе, дирљиве лепоте која нам нехотице нагони сузе на очи. Над целим њеним рано сазрелим ликом ширило се још нешто детињски невино. Њене мале, меко уобличене руке, које су управо губиле ружичасту боју прелазног доба, биле су тако невине и нису имале ни трунке оне нервозне, дрхтаве радозналости тог узраста. Имала је снажан мали врат, пуне, обле образе, ниско, сањалачко женско чело, у којем су велике мисли тако необичне, готово изазивају бол, тако да се густе обрве притом нехотице скупљају. А тек око! Тако тамно-

плаво и дубоко, али само онолико дубоко колико вода чије се дно провиди. То око лежало је између пуних, меких очних кутова у којима је пребивао осмех, добро заклоњен испод капка који се зачуђено дизао. Тако је изгледала мала Герда, бела и румена и плавокоса, са својом кратком косом златног сјаја, која је у потиљку била скупљена у љубак чвор.

Често су разговарали, Нилс и Герда. А он се све више заносио њоме; мирно, танано и отворено у почетку, док се једног дана у ваздуху који их је окружавао није показала извесна промена, малена искра једног осећања за које је чулност сувише јак израз, ма да у основи и није било ништа друго. Оно нагони руке, уста и очи да сежу за оним што срце срцу не може довољно близу да привуче. А затим једног дана, убрзо после тога, Нилс пође Гердином оцу, јер је Герда била толико млада а он тако сигуран у њену љубав. И отац даде свој пристанак, а Герда свој.

У пролеће је обављено венчање.

Нилсу се чинило као да је живот постао тако бескрајно јасан и једноставан, да је тако лако живети, а да је срећа тако блиска и тако се без труда добија као ваздух што га једним дахом увлачи у себе.

Волео је младу жену коју је добио, волео свом чистотом мисли и срца, са целим великим, нежно дубоким старањем својственим мушкарцу који по-

знаје склоност љубави да пада, а верује у способност љубави да се уздиже. Опрезно је поступао са овом младом душом, која му се приклањала у бескрајном поверењу и приљубљивала уз њега с оним истим поуздањем, с оним истим чврстим убеђењем да он хоће само оно што је добро и племенито, које је јагње у параболу осећало према свом пастиру, из чије је руке јело и из чијег је пехара пило. Није се усуђивао да јој одузме њеног Бога, да отера све оне чете белих анђела, који преко дана певајући лебде по небу а предвече се спуштају на земљу и одлазе од постеље до постеље, држећи верно стражу и испуњавајући таму ноћи невидљивом светлошћу.

Није желео да се његова тежа, несlikовита схватања живота утисну између ње и благог плаветнила неба, и да јој на тај начин улију осећање несигурности и напуштености. Али она је друкчије хтела, хтела је све да подели с њим; није смело бити ниједног места ни на небу ни на земљи где би се њихови путеви разилазили. Све што је он говорио да би њу одвратио она је обарала, ако и није речима оне Моавићанке, ипак с истом несавитљивом мишљу која је лежала у овим речима: твој народ — мој народ, твој Бог — мој Бог! И тада је почео озбиљно да је поучава; објашњавао јој је како сви богови нису ништа друго до људске творевине, па као и све што потиче од човека не могу вечито да постоје, већ морају да пропадну, једно божан-

ско поколење за другим, јер се човечанство вечито развија даље и увек израста око својих идеала. А један Бог у којег најплеменитији и највећи духови нису положили своју најбогатију духовну садржину, Бог који своју светлост није добио од човечанства, већ би морао из самог себе да светли, Бог који није природна последица развоја већ је скамењен у историском кречу догми, такав Бог више и није Бог, него идол, и зато је хришћанство било у свом пуном праву према једном Јупитру и једном Одину, јер један идол и не претставља ништа на свету. Од једног Бога до другог човечанство је напредовало, и због тога је Христос могао, с једне стране, окренут према старом Богу, рећи да он није дошао да руши закон већ да га употпуни, а с друге стране, превазилазећи самог себе, указати на један још виши идеал Бога, својим мистичним речима о греху који се не може опростити, наиме о греху против светог Духа.

Даље ју је учио како вера у једног оличеног Бога, који све управља ка најбољем и у другом животу кажњава и награђује, није ништа друго до бежање из сурове стварности, немоћан покушај да се свирепост самовољи живота ишчупа жаока. Доказивао јој је како би људско сажаљење према несрећнима морало да ослаби и људе учини мање готовим да све своје снаге напреду да неком помогну, када би њих могла да умири мисао да све

што се овде у овом кратком овоземаљском животу препати крчи патнику пут ка вечности у дивоти и весељу.

Истицао је какву би снагу и самосталност морао да стекне људски род, када би верујући у самог себе настојао да свој живот доведе у склад с оним што појединац, од свега што у њему живи, у својим најбољим тренуцима поставља на највећу висину, уместо што то преноси изван себе самог на божанство које надзирава. Претстављао је своје веровање тако лепо и благословено како је само могао, али јој није крио како се поразно тешко, без икакве утехе, подноси истина атеизма у часовима патње, у поређењу са оним светлим, срећним сном о једном небеском оцу који управља и влада. Али она беше храбра. Многа његова учења потресла су је додуше до најдубље сржи њене душе, и то најчешће управо она о којима се то најмање могло очекивати, али њено поверење у њега није познавало граница, њена је љубав пошла са њим, остављајући за собом сва небеса, и она се кроз своју љубав уживела у његова схватања. И пошто јој је у току временска то ново постало присно и лако, била је у највећем степену нетрпељива и фанатична, као што се увек дешава најмлађим ученицима, који свог мајстора најватреније воле. Нилс ју је често прекоревао, али она никако није могла да разуме — ако је њено схватање оно право, исти-

нито — како онда схватање осталих није гнусно и порочно.

Три године живели су срећним животом, и добар део ове среће зрачио је из малог детињег лица, лица једног дечака, ког су добили у другој години свог брака.

Срећа уопште чини људе добрима и Нилс се поштено и свим силама трудио да њихов живот буде толико племенит, леп и користан да никад не настане застој у развоју њихових душа према оном идеалу човека у који су обоје веровали. Али код њега више никад није било речи о томе да заставу идеје изнесе међу људе, било му је довољно да њој следи. Дешавало се додуше понекад да је вадио старе своје песничке покушаје, али се увек чудило да је заиста он био тај који је све те лепе, уметнички дотеране ствари написао, па би му редовно при читању сопствених песама сузе навирале на очи. Али ни за све благо овог света не би се мењао са оним јадником који их је некад писао.

Тада одједном, у пролеће, Герда оболи тако тешко да је свака нада у оздрављење била искључена.

Једног раног јутра — то беше њена последња ноћ — бдио је Нилс крај њене постеље. Сунце се управо рађало и бацало ружичаст сјај на беле завесе, док је јутарња светлост, која је косо продирала кроз њих, била још плавичаста и давала плаву боју сенци између белих набора постеље и испод

Гердиних белих, уских руку, које су склопљене лежале на покривачу. Ноћна капица склизнула јој је са косе; лежала је дубоко уназад забачене главе, потпуно измењена; давала је чудесно оплемењен утисак својим истањеним цртама, које је изоштрила болест! Мицала је уснама као да хоће да их овлажи, па Нилс испружи руку за чашом са тамно-црвеним напитком; али она одречно затресе главом. Затим одједном окрену лице према њему и напрегнуто се загледа у његове брижне црте. Што је дуже гледала сву ону дубоку тугу коју су те црте изражавале, сву безнадежност која се у њима одражавала, и њене страшне слутње претварале су се све више у ужасну извесност.

Покуша да се придигне, али није могла.

Нилс се брзо нагну над њу, а она зграби његову руку.

„Је ли то смрт?“ упита она, пригушујући свој слаби глас, као да неће да то сувише јасно изговори.

Он је само погледа, уздахнувши тужно.

Герда чврсто стегну његову руку и у својој стрепњи баци се на њега. „Не могу да умрем“, рече она.

Он се крај постеље сруши на колена и гурну своју руку под њено узглавље, тако да ју је готово држао на својим грудима. Очи су му биле пуне суза, па није могао јасно да је види; текле су му једна за другом низ образе. Он њену руку са

једним крајем покривача принесе својим очима, затим опет завлада својим гласом. „Реци ми све, драга Герда“, поче он. „Немој се ни на што обзирати. Хоћеш ли да дође парох?“ Није могао заправо да верује да је у питању то, и у његовом гласу било је мало сумње.

Није одговарала; заклопила је очи и мало забацила главу, као да хоће да буде сама са својим мислима.

Прође неколико тренутака. Отегнута, мека песма дрозда одјекну испод прозора, затим се зачу и друга, па трећа птица; цели низ птичјих гласова продирао је у тишину собе.

Тада она опет подиже поглед. „Када би ти могао да поћеш са мном!“ рече она и тешко се наслони на јастук који је он подупирао. У томе беше као неког миловања, то он осети. „Када би ти могао да поћеш са мном! Али овако, сасвим сама!“ и тихо узме његову руку у своју, па је онда опет пусти. „Не усуђујем се!“ Њене очи добиле су неки плашљив израз. „Мораш га довести, Нилсе, не усуђујем се да сама пођем онамо горе — и овако! Та ми никад нисмо помишљали да бих ја прва могла да умрем, били смо тако чврсто убеђени да ћеш ти морати да поћеш напред. Додуше, ја знам... али ако смо се ипак преварили, Нилсе, — могло би ипак бити могућно, Нилсе, зар не? Ти не верујеш; али било би ипак чудно да су се сви људи преварили, да тамо ничег нема, све те вели-

ке цркве... па када их сахрањују... звона..." Лежала је непомично као да ослушкује звук звона.

„Немогућно је, Нилсе, да се смрћу све свршава; ти то не можеш тако да осетиш, та ти си здрав. Ти мислиш да нас смрт мора потпуно уништити, јер смо тако малаксали и јер све нестаје; али то је само за спољни свет. Овде унутра исто је толико душе као и раније, веруј ми, Нилсе, ја имам све овде унутра што год сам добила, онај исти бескрајни свет, само све тише, само још за мене саму, онако као кад заклопимо очи. То је као светлост која одлази од тебе, далеко одлази у мрак, и постаје за тебе слабија и слабија, и ти не можеш да је видиш, па ипак она светли још исто онако јако, тамо где је сада, далеко од тебе. Увек сам веровала да ћу постати стара, стара жена, да ћу остати овде код свију вас, али сад не смем дуже остати, одвлаче ме од куће и огњишта и пуштају ме да сасвим сама одем. Бојим се, Нилсе! Тамо куда ја сада одлазим, тамо влада Господ, а он не пита за нашу мудрост на земљи, он хоће своје и ништа више, а све што је његово од мене је толико далеко, толико далеко! Нисам учинила много зла, зар не? Али о томе се и не ради... доведи ми пароха, Нилсе, хтела бих да говорим с њим!"

Нилс устаде и пође да доведе пароха; био је захвалан што то није дошло у последњем тренутку.

Парох дође и остаде насамо са Гердом.

Био је леп човек средњих година, тананих, правилних црта и крупних, смеђих очију. Познавао је, наравно, како Нилсов тако и Гердин став према цркви, а ваљда су му ту и тамо и разне противцрквене изјаве младе жене дошле до ушију. Али сада му није падало на памет да с њом говори као са паганком или отпадницом; разумевао је исувише добро да ју је само велика љубав одвела на странпутицу, а разумевао је и осећање које је њу сада, када је љубав није могла даље да прати, навело да у свом смртном страху чезне за помирењем са Богом ког је некад познавала. Зато се трудио да својим речима у првом реду буди њена успавана сећања и да јој из јеванђеља и молитвеника чита таква места за која је могао претпоставити да их она још понајбоље познаје.

И у томе се није преварио. Како су присно и свечано звучале те речи, као звук звона у божићно јутро, како је одједном искрсла пред њеним очима она библиска земља у којој се њена машта најпре одомаћила. Како је опет силом покуљала детиња вера! Она се опет претворила у ону малу девојчицу, која је вођена мајчином руком одлазила у цркву и седела и зебла и у чуду се питала зашто ли људи заправо толико греше. Затим је порасла под узвишеним речима беседе на гори, а када је парох говорио о светим тајнама, о светој тајни крштења и причешћа, она је лежала ту као болесна, јадна грешница. Тада преовлада истинска потреба ње-

ног срца, оно дубоко клечање пред свемоћним Богом-судијом, оне горке сузе кајања због Бога који је издан, исмеван, напаћен, и она скрушена па ипак тако смела чежња да се кроз вино и хлеб закључи нов савез са тајанственим Богом.

Парох оде. Пред подне се врати и припреми је за смрт.

Њене су снаге, у чудном пламсању, брзо опале. Али у сутону, када је Нилс последњи пут узео у своје наручје да се с њом опрости, пре но што ће се сенке смрти сувише дубоко спустити, била је још при пуној свести. Но љубав која беше највиша срећа његовог живота била је угасла у њеном погледу; она више није била његова, већ сада више није припадала њему, крила су већ почела да расту, чезнула је само за својим Богом.

У поноћ је умрла.

Настали су тешки дани. Време је набујало у нешто ужасно, непријатељско; сваки дан био је бескрајна пустиња празнине, свака ноћ пакао успомена. Тек после неколико месеца, када се лето приближавало крају, пенушава дивља бујица бола прокрчила је себи корито у његовој души, тако да је могла у њему да тече као шумна, умаласана река сете и туге за изгубљеним.

Тада, једног дана, када се вратио кући са поља, затекао је свог малог дечка тешко болесна. Малишан је последњих дана побољевао и прошле је ноћи био немиран, али нико није веровао да би то

могло нешто да значи; сада је лежао у својој малој постељи, грозничаво врео и хладан, и стењао од бола.

Кола су одмах послата у Варду по лекара, али ниједан није био код куће па су морала сатима да чекају. Ни увече се још нису вратила.

Нилс је седео крај малишанове постеље; бар свако пола сата слао би неког напоље да послушне и погледа да ли кола долазе. Гласник на коњу послат је колима у сусрет. Али није срео кола па је одјахао до Варде.

Ово чекање помоћи која није хтела да дође чинило му је још неподношљивијим што мора да гледа патње болесног детета. А болест је нагло узимала маха. Око једанаест часова јавили су се први грчеви, који су се у све краћим размацама понављали.

Нешто после једног сата после поноћи вратио се гласник с вешћу да се кола засад не могу очекивати, пошто се још ниједан од лекара није вратио кући када је он одјахао из града.

Тада Нилс клону. Док је још постојала искра наде, храбро се борио против счајања, сада више није могао. Пошао је у мрачну собу поред болесничке собе и укочено гледао кроз тамна прозорска окна, док су му се нокти зарили у дрво прозорског оквира. Његове очи пробијале су помрчину тражећи наду, његов мозак спремао се на скок у сусрет неком чуду; затим се за тренутак раз-

бистри и утиша, и у тој јасноћи он оде од прозора, баци се преко стола који је тамо стојао и зајеца, не испустивши ни једну једину сузу.

Када се вратио у болесничку собу, дете је имало грчеве. Гледао је дечака као да тим призором хоће себе да убије. Оне мале руке које су се грчиле, беле са бледоплавим ноктима; оне укочене очи које су искочиле из својих дупљи; она искривљена уста у којима су зуби шкрипали као да се гвожђе таре о камен; — све то било је страшно, па ипак још не оно најгоре. Али када је грч попустио и тело опет постало меко и гипко, па се предавало блаженству што осећа мање болова, — тада угледати стрепњу која се одједном појавила у детињем погледу када је издалека осетило како се грч враћа, оно све упорније преклињање за помоћ што се бол више приближавао, — не, то морати гледати а не моћи помоћи, чак ни крвљу свог рођеног срца, ни свим оним што је имао... Он претећи подиже стиснуте песнице према небу, сегну за дететом у лудачкој помисли на бекство, а затим се баци на под, на колена, и поче да се моли Богу тамо горе на небу, који искушењима и казнама држи свет у страху, који шаље невољу и болест, патње и смрт, који хоће да се сва колена дршћући савију пред њим, и од ког се не може умаћи, ни на најдаље море ни у најдубљи понор. Богу који ће, ако му се свиђа, оног ког највише волиш на

свету ногом згазити и смрвити у прашину од које га је сам и створио.

Са таквим мислима молио се Нилс Лине Богу, бацао се у својој немоћи пред небески престо и признавао да је сила и власт његова, искључиво његова.

Али дете је патило као и раније. Пред зору, када је стари санитарски саветник, домаћи лекар, улазио колима кроз капију, Нилс Лине био је сам.

XIV

Сада је јесен. На хумкама тамо горе на гробљу више не цвета цвеће, а пожутело лишће труне по влажним путевима и под дрвећем у врту Ленборгарда.

Са горком сетом у души обилази Нилс Лине пусте собе свог дома. У њему се нешто преломило оне ноћи када је дете умрло. Изгубио је поуздање у самог себе, своју веру у човекову снагу да подноси живот којим мора да живи. Живот му је постао блутов, а његова садржина распрштала се бесциљно на све стране.

Није му могло ништа користити што је ону молитву којом се помолио Богу називао лудачким вапајем за помоћ једног оца за своје дете, ма да је знао да тај вапај нико не може да чује. Знао је шта је чинио у свом очајању. Био је доведен у искушење и подлегао је; то беше грех, отпадништво од свог сопственог ја, од идеје. Можда је то долазило отуд што је предање у његовој крви било исувише јако; људски род је кроз толике хиљаде година у својој невољи увек призивао не-

бо, па сада је он попустио тој наслеђеној тежњи. Али требало је да јој се одупро као каквом злом нагону. Та знао је до у најдубље вијуге свог мозга да сви богови нису ништа друго до снови и да је прибегао једном сну када се молио, исто онако као што је у давно прошлим данима, када се бацао у наручје маштарији, сасвим тачно знао да је то маштарија. Он није могао да поднесе живот онакав какав јест. Сад је узео учешћа у борби за највише па је у јеку борбе изневерио заставу на коју се био заклео; јер оно ново, атеизам, света ствар истине, какву је сврху све то имало, шта је то у суштини? Ништа друго до име исписано златним прахом за оно једно, једноставно: подносити живот онакав какав јест и пустити да се живот уобличи према сопственим законима живота.

Чинило му се као да је његов живот завршен у оној мучној ноћи. Оно што је затим долазило никад није могло постати нешто друго но равнодушни призори прилепљени уз пети чин, пошто је радња већ до краја одиграна. Могао је додуше опет да се држи својих старих схватања живота, ако му је воља, али је ипак једанпут већ пао, а да ли ће се тај пад доцније поновити или неће, било је потпуно свеједно.

Такво беше расположење у којем се најчешће налазио.

Затим је дошао онај новембарски дан када је краљ умро а претећи облак рата све се више навлачио на небу.

Брзо је средио своје ствари у Ленборгу и јавио се као добровољац.

Досаду припремних војничких вежбања подносио је лако; та значило је тако неизрециво много што више није излишан човек. А када је отишао у чету, онда је вечита борба са зимом, са гамади и неудобностима сваке врсте потискивала све мисли, упућујући их на оно што је најближе. То га је чинило готово ведрим, а његово здравље, које је много препатило под теретом туге последњих година, опет је постало одлично.

Једног суморног мартовског дана погодио га је метак у груди.

Хјерилд, који беше лекар у војној болници, побринуо се да он буде смештен у мању дворану, у којој се налазиле само четири постеље. Једном од оних који су тамо лежали прошао је метак кроз кичму, па је лежао сасвим непомично и тихо. Други је био рањен у груди, већ је неколико дана лежао и непрекидно бунцао, сатима, брзо изговореним, испрекиданим речима. Најзад последњи, који је лежао најближе Нилсу Лине, био је крупан, снажан сељак дебелих, округлих образа; одломак гранате повредио му је мозак, и без престанка, цео дан, дизао је отприлике двапут у минуту истовремено десну руку и десну ногу увис, па их опет спуштао и пропратио тај покрет сваки пут једним чујним, али муклим, незвучним: Хо, хо, увек у истом такту, увек тачно са истом бојом гласа.

Ту је сада лежао Нилс Лине. Метак је продро у његово десно плуће и остао тамо заривен. У рату не може бити нарочитих околишења, и тако је сазнао да нема много изгледа да ће остати у животу.

То га је зачудило, јер уопште се није осећао смртно болестан, а рана га није много ни болела. Али убрзо се јавила малаксалост која му је казивала да је лекар у праву.

То дакле треба да буде крај. Помислио је на Герду; првог дана мислио је много на њу, али увек му је сметао онај чудно хладни поглед њеног ока када ју је последњи пут узео у наручје. Како би било лепо, како болно лепо да се она до краја грчевито држала њега, да га није пуштала из ока све док јој смрт не заклопи капке, да се могла задовољити тиме да до последњег даха живи на оном срцу које је толико волела, уместо што се у последњем часу одвратила од њега, да себи обезбеди још више живота, још више живота.

Другог дана који је проводио у болници Нилс је постао туробнији, због загушљивог и тешког ваздуха који га је окружавао. У његовим мислима чудно се испреплетала жудња за свежим ваздухом са жељом да живи. У животу је ипак било много лепога, помислио је он када се сетио свежег поветарца на обали свог завичаја, тихог шуштања букових шумарака, чистог планинског ваздуха у Кларану и меког вечерњег ветра на обали Лаго ди

Гарда. Али чим би помислио на људе, опет би се бедно осећао у души. Појединачно дозивао их је у сећању и сви су пролазили мимо њега и остављали га самог; ниједан се није задржао крај њега. А како се он држао њих, зар је он можда био веран? Разлика је била само у томе што их је спорије напуштао. Не, то није било то! Била је то она неизрециво тужна истина да је душа увек усамљена. Свако веровање у стапање двеју душа само је лаж. Ни мајка која нас је држала на крилу, ни пријатељ, ни жена која нам је почивала на срцу...

Предвече се узнемирио и болови у рани постали су јачи.

Увече је дошао Хјерилд и сео за тренутак поред њега; око поноћи се вратио и поседео дуго. Нилс је много патио и стењао од болова.

„Да вас нешто сасвим озбиљно запитам, Личе“, рече Хјерилд, „желите ли да говорите са свештеником?“

„Ја са тим људима немам више посла но ви“, простиња Нилс огорчено.

„О мени сад није реч, ја сам жив и здрав. Али ви лежите ту и мучите се са својим схватањима. Људи који морају да умру немају више схватања, а и сасвим је свеједно да ли их имају или не. Схватања су само зато ту да се по њима живи; у животу она имају сврхе. А зар иједном човеку може да користи што ће да умре с овим или с оним схватањем? Верујте ми, сви ми имамо светлих, меких

успомена из нашег детињства. Гледао сам десетине људи како умиру; увек им је утеха да изазову старе успомене. Будимо поштени и искрени: можемо бити како нам драго, али ипак не можемо никад потпуно изагнати Бога са неба; наш га је мозак исувише често замишљао тамо горе; побожним песмама и звоњењем црквених звона упио се у њега док смо још били сасвим мали.“

Нилс климну главом. Хјерилд се нагну над њим, да чује хоће ли он нешто да каже.

„Ваша је намера добра“, прошапта Нилс, „али . . .“ и енергично затресе главом.

У соби је дуго владала тишина; само оно вечито хо, хо младог сељака полако је сецкало време у комаде.

Хјерилд се диже: „Збогом, Лине“, рече, „ипак је лепа смрт умрети за јадну отаџбину.“

„Да“, одговори Нилс, „али уствари је наш сан о оном што смо хтели да остваримо, тада, пре много, много година, био друкчији.“

Хјерилд оде. Када је стигао у своју собу, дуго је стојао крај прозора и гледао горе у звезде. „Да сам Бог“, промрмља и у мислима додаде: „онда бих много радије учинио блаженим оног који се не обрати још у свом последњем часу.“

Нилсови болови постајали су све жешћи и жешћи; немилосрдно су ударали као чекињем у његовим грудима, неподношљиво. Било би тако ле-

по када би сад имао Бога коме би се могао јадати,
коме би се могао молити.

Пред зору почео је да бунца; запаљење беше
у пуном јеку.

И тако је потрајало још два дана и две ноћи.

Последњи пут када је Хјерилд видео Нилса
Лине, лежао је овај и бунцао о својој бојној опре-
ми и како хоће стојећи да умре.

И најзад га је покосила смрт, тешка смрт.

Крај

ЈЕНС ПЕТЕР ЈАКОБЗЕН

Дански књижевник, рођен 1847 у Тистеду, на Јитланду. Отац му је био мали паланачки трговац, без икаква разумевања за стремљења свога сина. Са шеснаест година дошао је Јакобзен у Копенхаген, да учи школе, али се у прво време није истицао нарочитом марљивошћу. Касније је студирао природне науке (ботанику) и као ватрен присталица Дарвина написао је више расправа о његовој теорији и превео сва његова научна дела. Као сасвим млад човек Јакобзен је дошао у додир са данским књижевним критичарем Георгом Брандесом, који га је потстицао на књижевни рад и подржавао. Године 1872 написао је Јакобзен новелу „Могенс“ (објављена у колекцији „Бисери из светске књижевности“ св. 9. год. 1942 у српском преводу). У то време оболео је од туберкулозе, па је 1873 пошао у Италију. Вративши се у Данску, објавио је (1876) свој први роман „Марија Грубе“. Затим, 1877 пошао је на лечење у Швајцарску, где је отпочео да пише роман „Нилс Лине“, завршен тек 1880. Године проведене у Италији и Швајцарској утицале су повољно на његов књижевни развој, али га нису спасле тешке болести. Умро је 1885 у Копенхагену, у сиромаштву.

Роман „Нилс Лине“ пробудио је велику пажњу у књижевним круговима и имао огроман утицај на данску прозу, а превођен је и много читан и у иностранству. Хенрик

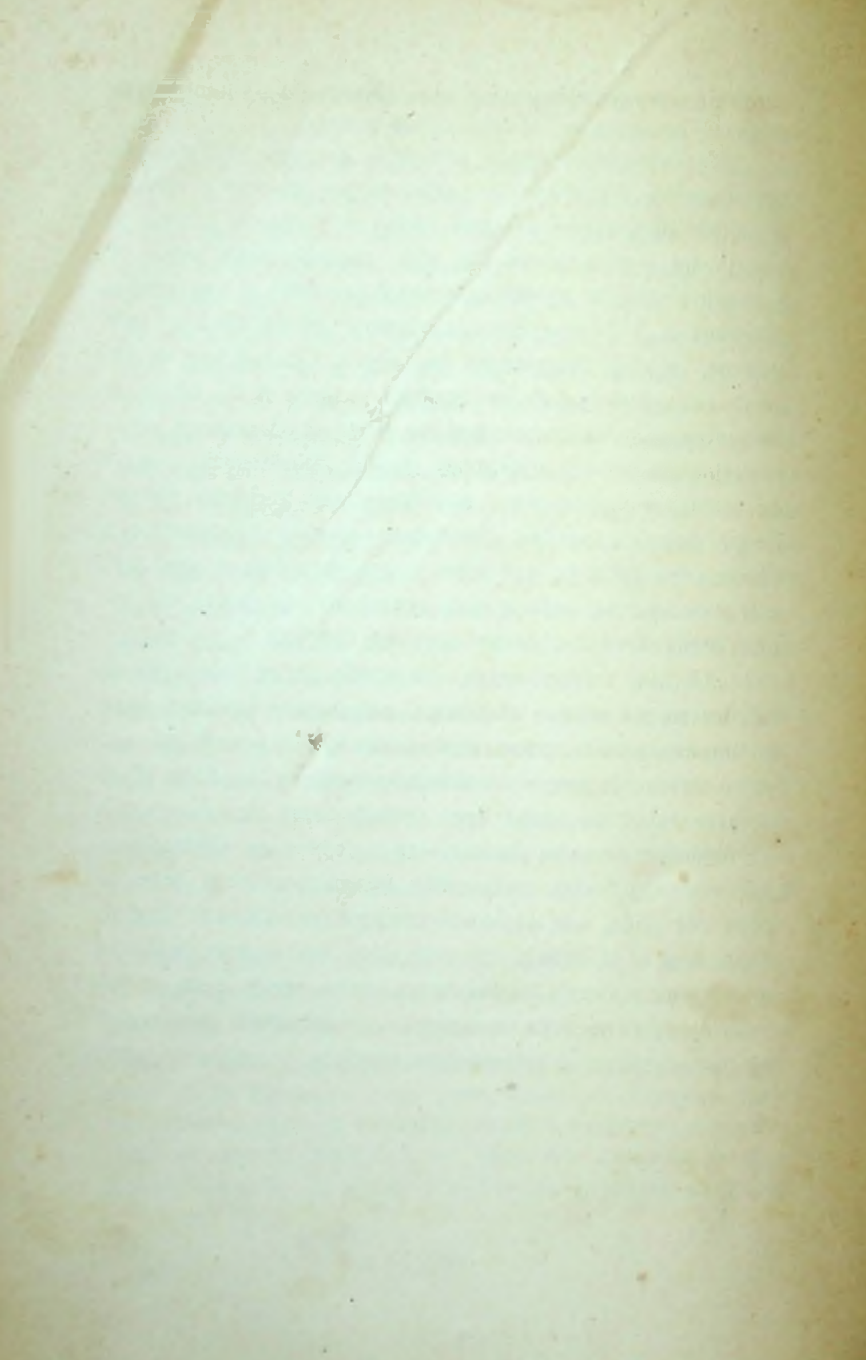
Ибзен сматрао га је тананим песничким делом, које спада међу најбоља свог доба. Рајнер Марија Рилке у својим „Писмима младом песнику“ („Бисери из светске књижевности“, св. 14, год. 1942) истиче да, уз Библију, увек носи собом дела великог данског песника Јакобзена, па вели: „Сада ће се пред вама открити „Нилс Лине“, књига дивота и дубина; што је год чешће читате све вам се више чини да она садржи све, од најнежнијих мириса живота до пуног, снажног укуса његових најтежих плодова. Ту нема ничег што не би било схваћено, поимано, доживљено и сазнавано у треперовом одзвањању сећања; никакав доживљај није био сувише сићушан, и најмање збивање развија се као судбина, а судбина сама је као неко чудесно, широко ткање кроз које једна бескрајно нежна рука провлачи сваку нит и поставља је крај друге, а сваку поједину жицу подржава и носи стотинак других. Искусићете велику срећу првог читања ове књиге и пролазићете кроз њена безбројна изненађења као у неком новом сну. Али могу вам рећи да човек и доцније, увек поново, са истим уживањем продире кроз ове (Јакобзенове) књиге и да оне ништа не губе од своје чудесне моћи ни од оне бајности којом први пут обасипају читаоца. Читајући их поново, налазите све више уживања, постајете све захвалнији, и некако бољи и природнији у гледању, дубљи у веровању у живот, а у животу блаженији и већи.“

Нилс Лине је сањалица који не успева у животу, јер не може да доведе у склад своје жеље са својим могућношћима, јер га чежња вуче даље но што га крила могу да понесу. Резигниран, пориче живот и најзад долази до уверења да је човекова душа увек усамљена. Понесен таласом атеизма који је захватио младе генерације тог доба, Лине се одриче Бога, али — како сам Јакобзен вели у једном писму — он спада у оне лоше слободне мислиоце

„који не могу да изиђу на крај са животом а да понекад не поднесу петиције за помоћ вишим силама“.

Јакобзен, који важи као вођ данских натуралиста, истовремено је и реалиста и романтичар, научник и песник. Бављење природним наукама имало је уосталом видног утицаја на његов књижевни рад. Његово дело може се уствари сматрати мешавином еволуционизма и песимизма, Дарвина и Шопенхауера. Јакобзенов начин писања није обичан, он није приповедач као други. Сама радња не за нима га нарочито, а сва техника за њега је од споредне важности; његова су дела низање епизода, од којих је свака значајна за развој и судбину јунака. Јакобзенова снага и не лежи у техници, већ у његовом стилу, у складу тонова. Георг Брандес назива Јакобзена највећим колористом у прози тога доба, чији је језик презасићен бојама. Оно што његовим делима даје трајну уметничку вредност јесу танана психологија и сочно сликање природе.

„Песник сигурно никад не треба да се плаши да су његове мисли толико генијалне, или његова осећања толико индивидуална да их савременици не би могли да схвате“ — писао је двадесетогодишњи студент Јакобзен. И заиста је Јакобзен веома брзо стекао славу не само једног од највећих песника Данске, већ и једног од најнеобичнијих и најкрупнијих књижевних индивидуалности целе Европе тог доба, чак најбољег приповедача 19 века уз Флобера. Ако се и одбије оно што нама данас изгледа помало претерано у оцени савременика, ипак остаје дело правог уметника и песника, мајстора „реалистичке романтике“, сјајног сликара и познаваоца природе и човекове душе.

С В Е Т С К И Р О М А Н

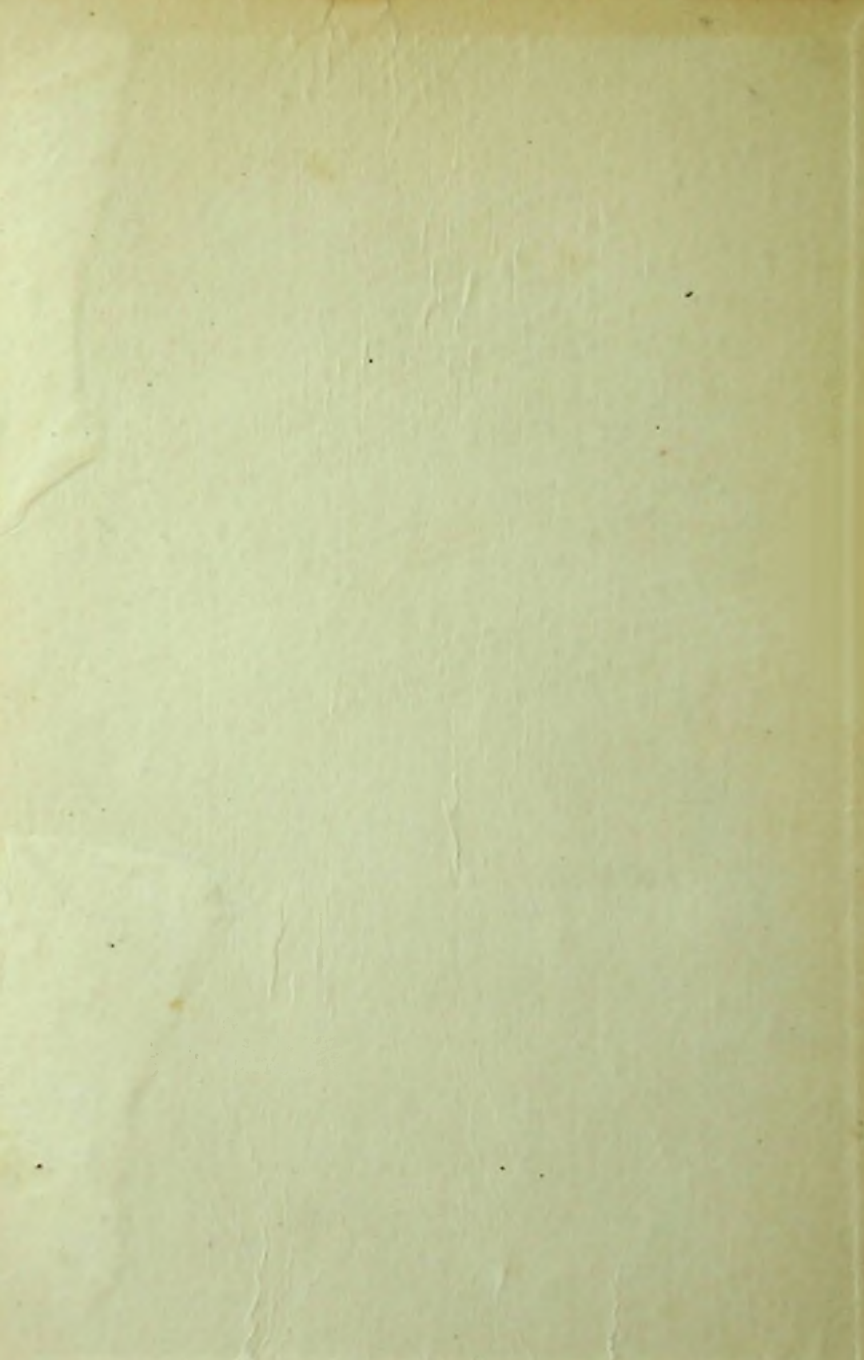
Досад изишло из штампе:

1. К. Х. Вагерл: **Хлеб**. Роман из сељачког живота. Превео с немачког Драгослав Илић. Друго издање.
2. Селма Лагерлеф: **Геста Берлинг**. Роман старе романтичне Шведске. Превео Предраг Милојевић. Друго издање.
3. Алоис Шенцингер: **Анилин**. Савремени роман о хемиским и медицинским истраживањима. Превео с немачког Страхиња М. Ђорђевић.
4. Ђовани Верга: **Мајстор-дон Ђезуалдо**. Друштвени роман са Сицилије. Превео с италијанског А. Б. Херенда.
5. Кнут Хамсун: **Последње поглавље**. Роман о судбинама људи са Севера. Превео Страхиња М. Ђорђевић. Друго издање.
6. Јенс Петер Јакобсен: **Нилс Лине**. Роман једне уметничке душе. Превела Вера Стојић. Друго издање.
7. Стијн Стревелс: **Ланиште**. Беда и величина фламанског села. Превео Никола Алексић. У штампи.
8. Фридрих Гризе: **Последње лице**. Роман пруског села. Превео Страхиња М. Ђорђевић. У штампи.
9. Силанпе: **Сиља**. Превео Илија Кеџмановић. У штампи.

У припреми дела Колбенхајера, Гулбрансена, Грације Деледе и других.

НАРОДНА БИБЛИОТЕКА
"РАДО.ЛЕ ДОМАНОВИЋ"

30 СР 821.113.4

ЈАКОБСЕН Ј. П.

Нилс Лине

ДЕСКОВАЦ

000003646

СОВИСС 6